พาลาวตาโร

คำนำ

สำนักเรียนวัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง ได้เน้นการศึกษาคัมภีร์ปทรูปสิทธิเป็นเวลากว่า ๓๐ ปี คัมภีร์ปทรูปสิทธิเป็นไวยากรณ์ที่ศึกษาง่าย แต่มีเนื้อหาสาระมาก ผู้ที่มีเวลาน้อยจึงยากที่จะศึกษาและทรงจำได้ ท่านพระธรรมกิตติเถระจึงรจนาคัมภีร์พาลาวตารนี้เพื่อให้เยาวชนศึกษาและทรงจำโดยสะดวก คัมภีร์นี้มีแนวทางรจนาที่คล้ายคลึงกับคัมภีร์ปทรูปสิทธิมาก เพราะมีลำดับสูตรตามวิธีสำเร็จรูป ทั้งการลำดับความในแต่ละปริจเฉทก็คล้ายคลึงกัน ต่างกันที่ท่านกล่าววุตติ (คำอธิบายสูตร) โดยสังเขป บางแห่งที่สูตรมีเนื้อความชัดเจน ท่านก็ไม่กล่าววุตติไว้ และท่านก็แสดงตัวอย่างในสูตรต่างๆ โดยสังเขปเช่นกัน

ท่านอาจารย์ธัมมานันทะมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เจ้าสำนักเรียนวัดท่ามะโอ ได้เล็งเห็นความสำคัญของคัมภีร์นี้ ท่านจึงมอบหมายให้ปริวรรตจากอักษรบาลีพม่าแล้วพิมพ์โรเนียวเผยแพร่ในพ.ศ. ๒๕๒๒ ปัจจุบันฉบับพิมพ์โรเนียวได้หมดลง คณะผู้จัดทำจึงชำระคัมภีร์พาลาวตารใหม่โดยเทียบเคียงกับฉบับพม่าหลายฉบับ และฉบับลังกา

คณะผู้จัดทำขออนุโมทนากุศลจิตของคุณมยุรี เจริญ ผู้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์ในครั้งนี้ หวังว่าคัมภีร์พาลาวตารนี้จะเป็นประโยชน์แก่กุลบุตรผู้ศึกษาภาษาบาลีในปัจจุบัน

พระคันธสาราภิวงศ์

ประวัติคัมภีร์พาลาวตาร

ไวยากรณ์ คือ วิชาภาษาว่าด้วยรูปคำและระเบียบในการประกอบรูปคำให้เป็นประโยค ไวยากรณ์นี้เป็นคัมภีร์ที่พิทักษ์พระพุทธพจน์ไว้ให้ดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน เพราะเป็นศาสตร์ที่ช่วยให้อนุชนรุ่นหลังเข้าใจภาษาบาลีที่ใช้จารึกพระไตรปิฎก คัมภีร์ไวยากรณ์ที่มีสูตรสำหรับทำตัวรูปมีทั้งหมด ๔ คัมภีร์คือ กัจจายนะ, โมคคัลลาน, สัททนีติ และสัททสังคหะ

กัจจายนะ

โบราณาจารย์กล่าวกันว่า คัมภีร์นี้รจนาโดยพระมหากัจจายนะเถระผู้เป็นเอตทัคคะมีความเป็นเลิศในการขยายความย่อให้พิสดาร ทั้งนี้เพราะในอรรถกถาอปาทาน(ฉบับมหาจุฬาฯ เล่ม ๑ หน้า ๑๖๔) กล่าวว่า พระมหากัจจายนะเถระได้รจนาปกรณ์ ๓ คัมภีร์คือ กัจจายนะ, มหานิรุตติ และเนตติปกรณ์ มตินี้เป็นที่ยอมรับของโบราณาจารย์ในช่วง ๑,๐๐๐ ปีที่ผ่านมา อาทิเช่น นยาสะ, ปทรูปสิทธิฎีกา, สัททนีติ, สุตตนิเทศ และกัจจายนวัณณนา

นักวิชาการรุ่นหลังมีมติแตกต่างจากมติแรกว่า คัมภีร์นี้รจนาโดยพระกัจจายนะ ท่านอาจเป็นพระเถระชาวอินเดียตอนใต้แคว้นโจฬะ หรือเป็นพระเถระชาวลังกา ในราวพุทธศตวรรษที่ ๙ หรือพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ทั้งนี้เพราะท่านตั้งสูตรว่า ปรสมญฺญา ปโยเค "ครั้นเมื่อการประกอบมีอยู่ ชื่อจากคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตอื่น อันบุคคลพึงประกอบได้" (กัจจายนะ สูตรที่ ๙) สูตรดังกล่าวนี้อนุญาตให้ใช้ชื่อจากคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตได้ สูตรนี้เป็นสาธกให้ทราบว่า คัมภีร์นี้ได้เขียนหลังไวยากรณ์สันสกฤต นอกจากนั้น สูตรที่ท่านกล่าวในคัมภีร์กัจจายนะและวิธีทำตัวเป็นจำนวนมาก ตรงกับสูตรและกฎที่กล่าวไว้ในคัมภีร์กาตันตระที่เขียนในราวพ.ศ. ๗๐๐ นักวิชาการจึงสันนิษฐานว่า คัมภีร์กัจจายนะนี้แต่งโดยอาศัยคัมภีร์กาตันตระนั้น และคัมภีร์นี้ก็ยังอาศัยไวยากรณ์สันสกฤตอื่นๆ มีคัมภีร์ปาณินีย์ เป็นต้นอีกด้วย

ในคัมภีร์สีหฬสาสนวังสปทีปที่ว่าด้วยพงศาวดารพระพุทธศาสนาในลังกาได้จารึกว่า โบราณาจารย์ต่างยอมรับว่า คัมภีร์กัจจายนะรจนาโดยพระมหากัจจายนะเถระ โดยอ้างอิงสาธกจากอรรถกถาอปทาน เมื่อพระสูตรบางสูตรที่มีปรากฏในสุตตันตปิฎกและเนตติปกรณ์ที่ท่านพระมหากัจจายนะเถระภาษิตไว้ได้รับสังคายนาในสมัยสังคายนาครั้งที่ ๑ คัมภีร์กัจจายนะและคัมภีร์มหานิรุตติก็ควรได้รับสังคายนาเช่นกัน แต่คัมภีร์เหล่านั้นไม่มีหลักฐานปรากฏว่าได้รับสังคายนา ฉะนั้น ผู้รจนาคัมภีร์กัจจายนะจึงมิใช่พระมหากัจจายนะเถระ ท่านเป็นพระกัจจายนะเถระรูปหลังที่มีชื่อเหมือนกับท่านพระมหากัจจายนะเถระ และท่านก็เป็นพระภิกษุชาวลังกา นิกายมหาวิหาร พำนักอยู่ที่เมืองอนุราธบุรี

คัมภีร์กัจจายนะยังมีข้อบกพร่องที่นักปราชญ์บางท่านไม่เห็นด้วย และอุทาหรณ์บางอย่างในคัมภีร์นี้ก็มีปรากฏในราวพุทธศตวรรษที่ ๒ นักวิชาการปัจจุบันจึงสันนิษฐานว่า คัมภีร์นี้มิใช่พระมหากัจจายนะเถระในสมัยพุทธกาลได้รจนาขึ้น ในคัมภีร์สัททนีติ (สุตตมาลา สูตรที่ ๘๓๓ ฯลฯ) และคัมภีร์โมคคัลลาน (ปริจเฉทที่ ๕ สูตรที่ ๑๓๑, ปริจเฉทที่ ๓ สูตรที่ ๕๑ ฯลฯ) ได้ปฏิเสธมติของคัมภีร์กัจจายนะไว้ในบางแห่งที่เห็นว่าไม่ตรงกับพระพุทธพจน์ แม้อุทาหรณ์บางอย่างในคัมภีร์กัจจายนะ ก็มิได้เกิดในสมัยพุทธกาล เช่น ในสูตรที่ ๒๕๑ ที่กล่าวว่า กึสฺมา โว. มีอุทธาหรณ์ว่า กุว คโตสิ ตฺวํ เทวานํปิยติสฺส. (ข้าแต่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พระองค์เสด็จไปที่ไหน) ชื่อว่าเทวานัมปิยติสสะ ที่กล่าวถึงในสูตรนี้ เป็นพระนามของกษัตริย์ลังกาผู้ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ในพ.ศ. ๒๖๗-๓๖๗, สูตรที่ ๒๘๑ ที่กล่าวว่า โย กโรติ ส กตฺตา. มีอุทธาหรณ์ว่า อุปคุตฺเตน มาโร พทฺโธ. (มารถูกพระอุปคุตมัดไว้) เรื่องพระอุปคุตมีปรากฏในรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชในพ.ศ. ๒๓๒-๒๗๓ และสูตรที่ ๒๐๔ ที่กล่าวว่า สกมนฺธาตาทีนญฺจ. สูตรนี้กล่าวถึงพระเจ้าสกมันธาตุที่ทรงมีอีกพระนามว่า พระเจ้าสาลิวาหนสากะ หรือพระเจ้าเทวมิตร พระองค์ทรงครองราชย์ที่ประเทศอินเดียทางแถบเหนือในราวพ.ศ. ๖๒๑ หรือพ.ศ. ๖๖๓

บางอาจารย์กล่าวว่า คัมภีร์นี้รจนาโดยบุคคล ๓ ท่าน คือ พระมหากัจจายนะเถระรจนาสูตร, พระสังฆนันทีรจนาวุตติที่อธิบายความในสูตร และพระพรหมทัตรจนาอุทาหรณ์ในสูตร มตินี้มีปรากฏในคัมภีร์กัจจายนเภทนวฎีกา (ฉบับพม่า หน้า ๑๒๙) ที่รจนาในพ.ศ. ๒๒๑๓ มตินี้เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการบางท่าน อาทิเช่น ท่านอาจารย์มหาวิสุทธาราม (พระวิสุทธาจารเถระ) ผู้รจนาคัมภีร์กัจจายนสุตตัตถะ เพราะท่านเห็นว่าคำที่กล่าวในสูตร, วุตติ และอุทาหรณ์ มีข้อความไม่ตรงกันในบางแห่ง

โมคคัลลาน

คัมภีร์นี้รจนาโดยพระโมคคัลลาน พระเถระชาวลังกาในรัชสมัยพระเจ้าปรากรมพาหุที่ ๑ (พ.ศ. ๑๖๙๖-๑๗๒๙) คัมภีร์นี้อิงอาศัยไวยากรณ์สันสกฤตชื่อจานทระเป็นหลัก และยังอิงอาศัยไวยากรณ์สันสกฤตอื่นๆ คัมภีร์นี้มี ๗ ปริจเฉท ๖ ภาณวาร (๑ ภาณวาร มี ๒๕๐ คาถา หรือ ๘,๐๐๐ พยางค์)

ท่านพระโมคคัลลานพำนักอยู่ที่วัดถูปาราม เมืองอนุราธบุรี ท่านเป็นพระภิกษุในนิกายอุตตรมูล และเป็นอาจารย์ของพระสังฆรักขิตะเถระผู้รจนาคัมภีร์สุโพธาลังการ เป็นต้น นอกจากท่านจะรจนาคัมภีร์โมคคัลลานนี้ ท่านยังรจนาคัมภีร์ฎีกาที่อธิบายความ คัมภีร์นี้มีชื่อว่า วุตติวิวรณปัญจิกา เนื่องจากท่านผู้รจนาคัมภีร์ทโมคคัลลานและคัมภีร์ฎีกาเป็นบุคคลคนเดียวกัน คัมภีร์นี้จึงได้รับการยกย่องจากนักปราชญ์ว่าเป็นไวยากรณ์ที่ดีเลิศ เพราะมีกฎระเบียบและคำอธิบายเป็นสมานฉันท์ ไม่มีมติที่ขัดแย้งกันเองเหมือนกัจจายนไวยากรณ์และคัมภีร์อธิบายที่มีมติไม่ตรงกันในบางแห่ง

พระศรีราหุละผู้เป็นรัตนกวี และเป็นพระสังฆราชในรัชสมัยพระเจ้าปรากรมพาหุที่ ๖ (พ.ศ. ๑๙๘๕-๒๐๐๗) ท่านรจนาคัมภีร์ปโยคสิทธิและคัมภีร์โมคคัลลานปัญจิกาปทีปที่อาศัยความโมคคัลลานปัญจิกาฎีกา ท่านได้กล่าวยกย่องคัมภีร์โมคคัลลานไว้ในคัมภีร์ที่ตนรจนาว่า คัมภีร์โมคคัลลานนี้เป็นที่รวมสาระสำคัญของคัมภีร์ไวยากรณ์บาลี มีกัจจายนะเป็นต้น ทั้งยังเป็นที่รวมสาระสำคัญของคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤต มีปาณินีย์ และจานทระ เป็นต้น

สัททนีติ

คัมภีร์นี้รจนาโดยพระอัคควงศ์ พระเถระชาวพม่าในสมัยพุกาม ท่านมีชีวิตอยู่ในรัชสมัยพระเจ้าจะสวา (พ.ศ. ๑๗๗๗-๑๗๙๓) คัมภีร์นี้อิงอาศัยไวยากรณ์สันสกฤตหลายคัมภีร์ อาทิเช่น ปาณินีย์, มหาภาษยะ และกาตันตระ รวมทั้งยังอิงอาศัยตรรกศาสตร์ที่แต่งด้วยภาษาสันสกฤตอีกด้วย

คัมภีร์นี้มี ๓ ภาคคือ ปทมาลา, สุตตมาลา และธาตุมาลา ท่านผู้แต่งได้รจนาคล้ายคลึงกับภาค ๓ ภาคในคัมภีร์ปาณินีย์คือ สุตตปาจะ, ธาตุปาจะ และคณปาจะ, แม้คัมภีร์นี้จะอิงอาศัยไวยากรณ์สันสกฤตเป็นจำนวนมาก แต่คันถรจนาจารย์ได้เลือกใช้เฉพาะกฎไวยากรณ์สันสกฤตที่คล้อยตามพระพุทธพจน์ คัมภีร์นี้เป็นไวยากรณ์ที่ครอบคลุมพระไตรปิฎกและอรรถกถา รวมทั้งมติของนักไวยากรณ์บาลีและสันสกฤต จึงได้รับการชมเชยว่า เป็นคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดใน

วรรณกรรมบาลี

ในคัมภีร์สาสนาลังการ (ฉบับพม่า หน้า ๑๑๘) และคัมภีร์ศาสนวงศ์ (ฉบับไทย หน้า ๙๒) กล่าวว่า คัมภีร์นี้รจนาในพ.ศ. ๑๖๙๗ ถ้อยคำดังกล่าวทำให้อนุมานรู้ว่า รจนาในรัชสมัยพระเจ้าละอองสีตู (พ.ศ. ๑๖๓๕-๑๗๙๐) แต่มตินี้ไม่เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการในปัจจุบัน เพราะคัมภีร์นี้รจนาหลังคัมภีร์โมคคัลลานที่แต่งในรัชสมัยพระเจ้าปรากรมพาหุที่ ๑ (พ.ศ.๑๖๙๖-๑๗๒๙) ทั้งยังแต่งหลังคัมภีร์นยาสปทีปิกาที่รจนาในรัชสมัยพระเจ้าจะสวา (พ.ศ. ๑๗๗๗-๑๗๙๓) ในสัททนีติ ปทมาลา (ฉบับมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ หน้า ๓๐๓-๔) ได้ปฏิเสธมติของคัมภีร์โมคคัลลานโดยใช้ศัพท์ว่า เกจิ (อาจารย์บางคน) และในสัททนีติ ธาตุมาลา (ฉบับมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ หน้า ๓๐๕) ได้ปฏิเสธมติของคัมภีร์นยาสปทีปิกาโดยใช้ศัพท์ว่า เกจิ (อาจารย์บางคน) ฉะนั้น ท่านพระอัคควงศ์จึงรจนาคัมภีร์สัททนีตินี้ในรัชสมัยพระเจ้าจะสวา ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ปิฎกัตต่อตะมาย (ฉบับพม่า ข้อ ๓๘๓ หน้า ๑๓๙)

สัททสังคหะ

คัมภีร์นี้รจนาโดยราชบัณฑิตชื่อนายโภลาย ท่านเป็นอำมาตย์ที่ปรึกษาราชการในรัชสมัยพระเจ้ามินดง (พ.ศ. ๒๓๕๗-๒๔๒๑) คัมภีร์นี้อิงอาศัยไวยากรณ์สันสกฤตหลายคัมภีร์เช่นกัน คัมภีร์นี้มีปรากฏอยู่ในใบลาน ยังไม่ได้รับการพิมพ์เผยแพร่มาก่อน

พาลาวตาร

วิญฺญาปนํ

พาลาวตาโร นามายํ คนฺโถ พหูสุปิ สุทฺธมาคธิกพฺยากรณ คนฺเถสุ พหูหิ เมธาวีหิ พฺยตฺเตหิ เวยฺยากรเณหิ อติสเยน ปสํสิโต ปคฺคหิโต สุลลิโต ปาวจนสฺส สูปกาโร โหติ. สา จายํ มาคธีภาสา นาม พฺรหฺมาทิกปฺปิกาทีนํ ปกติภาสาชาตา มูลภาสา นาม โหติ. โคตมสมฺมาสมฺพุทฺธกาลโต ปุพฺเพ มคเธสุ โวหารปฺปตฺตา ตงฺกาลิกเทสโวหารปตฺตาสุ ปากติภาสาสุ เอกา มนุญฺญภาสา อโหสิ. ตงฺกาลิกานญฺจ โวหรนฺตานํ ฌานูปเสวีนํ จ อิสิปุงฺควาทีนํ เวยฺยตฺติยนเยน ปวตฺตาปิ ยาย มาคธิยาภาสาย สมฺมาสมฺพุทฺโธ ธมฺมํ เทเสสิ. ตสฺส สาวกา จ อสฺสชิอาทโย ธมฺมเทสนํ ปกาเสสุ. สา หิ โน ตถา ปวตฺตา. สา ปน มคเธสุ ตตฺถ ตตฺถ ปวตฺตาย มาคธิยา ภาสาย โสธนโต วิสทีกรณวเสน สุสงฺขตา ชาตา.

ตสฺส สมฺพุทฺธสฺส ภควโต ปรินิพฺพานโต ตีสุ มาเสสุ อติกฺกนฺเตสุ ราชคเห สตฺตปณฺณิคุหาทฺวาเร อชาตสฺตฺมหาราเชน สุมาปิเต มณฺฑเป สนฺนิปติเตสุ มหาขีณาสเวสุ มหากสฺสปตฺเถเรน ปุฏฺเจหิ อุปาลฺยานนฺทตฺเถเรหิ นิทานาทิทีปเนน เทสิตา วินยปาฬิ เจว สุตฺตนฺตา ภิธมฺมปาฬิ จ ตทฏฺฐกถา จ สุ

ทฺธมาคธีภาสา นาม ชาตา. ตโต ปาฬิภาสาติปิ โวหรียเต.

สา ปนายํ ภาสา อิทานิ โลเก ตตฺถ ตตฺถ เยภุยฺเยน คนฺเถสุ ยตฺถ กตฺถจิ พฺยตฺตานํ โสคตานํ อลฺลาปสลฺลาเปสุ จ วตฺตมานา มธุรตมา ลลิตา โหติ. อมฺหากํ นาถสฺส โคตมสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส กาเลปิ ปวตฺตา ติตฺถิยาทีนญฺจ สกฺยปุตฺติยภาวปฺปตฺตานมฺปิ อพฺยตฺตานํ ภิกฺขูนญฺจ ภาสา เนว สุทฺธมาคธีโสตํ ปาปุณาติ. น จ ตํ ลีฬฺหํ ชเนติ. ตตฺถ ติตฺถิยานํ มาคธิกภาสาย สรูปํ สามญฺญผลสุตฺตาทีสุ ทิสฺสมานาย ปูรณกสฺสปมกฺขลิโคสาล-อชิตเกสกมฺพลยาทีนํ ปาเฐหิ เวทิตพฺพํ. อพฺยตฺตานํ ภิกฺขูนํ ภาสาย สรูปํ มหาตณฺหาสงฺขยสุตฺตาทีสุ สาตาทีนํ ภิกฺขูนํ ปาเฐหิ เวทิตพฺพํ.

ตสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปรินิพฺพานโต สตฺทฺวิสตมตฺเตสุ สํวจฺฉเรสุ อติกฺกนฺเตสุปิ สาเยว มาคธีภาสา ชมฺพุทีเป พิหารนามาทีสุ รฏฺเฐสุ โลกโวหารภาสาสาวเสน ปวตฺตาปิ สงฺคีติปาฬฺยาทีหิ วิสทีสี ชาตา. ตาย โส วิสทิสภาโว เทวานํปิเยน ปิยทาเสน[๑] อโสเกน ธมฺมราเชน การาปิเตหิ สิลาเลขิตสาสเนหิ เจว อญฺญาหิ จ ธมฺมปฺปกาสิกาหิ โปราณิกาหิ สิลาเลขาหิ เวทิตพฺโพ. ปรินิพฺพานโต สาติเรกานํ ทฺวินฺนํ วสฺสสตานมจฺจเย กตาย สาหสฺสิกาย ธมฺมสงฺคีติยา ปาโมกฺขภูเตน โมคฺคลิปุตฺตติสฺสาภิธาเนน มหาขีณาสเวน ตสฺมึ สงฺคีติสมเย ภควตา เทสิตนเย คเหตฺวา ปรวาทปฺปาทฺทเนน เทสิตสฺส กถาวตฺถุปฺปกรณสฺส ปาฬิยา ตงฺกาลิกานํ ภาสานุรูปวเสน จปิตฺตา สาปิ ภาสา กิญฺจิมตฺตเกน อญฺเญสํ อาภิธมฺมิกานํ ฉนฺนํ ปกรณานํ ปาฬิยา วิสทิสี ชาตา. มิลินฺทปญฺหาทีสุ วตฺตมานา ปน อฏฺฐกถาภาสาสทิสา. ปจฺฉา อาจริเยหิ วิรจิเต สุโพธิวํสถูปวํส-หตฺถวนคลฺลวิหารวํสาทีสุ ปกรเณสุ จ มหาวํส-ทาฐาวํส-ปชฺชมธุ-ชินจริต-สมนฺตกูฏวณฺณนาทีสุ ปชฺชพนฺเธสุ ปกรเณสุ จ ปน พหุธา สกฺกตภาสานุคตา ภาสา วตฺตติ. ตเถว วุตฺโตทย-สุโพธลงฺการ-เภสชฺช-มญฺชูสาทีสุ- ฏีกาสุ ปน อฏฺฐกถานุคตา. เตสุ สพฺพตฺถ ปตฺถฏาย สุทฺธมาคธิกภาสาย สทฺทลกฺขณํ ทสฺเสนฺเตหิ อาจริเยหิ มาคธสทฺทสตฺถคนฺถากตา.

เตสุ มหานิรุตฺติ-โพธิสตฺตพฺยากรณ-สพฺพคุณากรพฺยากรณาทโย มหาคนฺถา อิทานมฺหากํ วิสเยสุ น วตฺตนฺติ. กจฺจายน-โมคฺคลฺลายน-สทฺทนีติสงฺขาตานิ ตีณิ จ พฺยากรณานิ จูฬนิรุตฺติ-สทฺทสารตฺถชาลินีติ ปากฏา เทฺว จ นิรุตฺติคนฺถา ตทนุคตา จ มหารูปสิทฺธิ-จุลฺลรูปสิทธิ-ปทสาธน-ปโยคสิทฺธยาทโย คนฺถา จ ตทญฺเญปิ กจฺจายน-โมคฺคลฺลายนานํ พฺยากรณานํ วณฺณนา สงฺคหาทโย จ วตฺตนฺติ.

สุทฺธมาคธิกพฺยากรเณสุ กจฺจายนพฺยากรณํ สุตฺตรจนานเยน อตีว ปสตฺถตมํ. ตตฺถ สุตฺตารมฺโภ จ วิสิทฏฺฐจนเยน กโต. พหโว หิ อาจริยา อกฺขรสญฺญํ ทสฺเสนฺโต อการาทิวณฺเณเยว ปฐมํ ทสฺเสสุ. กจฺจายนาจริโย ปน อภิเธยฺยปฺปโยชนปฺปกาสนเยน ปฐมํ “อตฺโถ อกฺขรสญฺญาโต”ตฺยาห สพฺพวจนตฺถานมวิปนฺนกฺขเรเหวาวคมฺยมานตฺตา. ตปฺปโยชนํ ทสฺเสตฺวา อกฺขเรสุ ทสฺสิเตสุ นยานุสารีนมติสเยน หทยงฺคมํ ตํ พฺยากรณํ โหติ. เอวเมว กจฺจายเนนาจริยวเรน กตํ “อตฺโถ อกฺขรสญฺญาโต, อกฺขราปาทโย

---

๑ ปิยทสฺสินา (?)

เอกจตฺตาลีสํอิจฺจาทินา นเยน. เตน ปน ปร-สมญฺญา ปโยเค”ติ สุตฺเตน ปโยเค สติ ปเรสํ สญฺญ คเห ตพฺพาติ อนุญฺญาตา. วุตฺติยํ .”ยา จ ปน ปเรสุ สกฺกตคนฺเถสุ สมญฺญา โฆสาติ วา อโฆสาติ วา, ตา ปโยเค สติเอตฺถาปิ ยุชฺชนฺเต”ติ พฺยากตํ. ตตฺถ สกฺกตคนฺเถสูติ วุตฺตมฺปิ อิตฺถนฺนาเมสุ คนฺเถสูติ อวุตฺตํ. สุทฺธมาคธิกพฺยากรณิกคนฺถการเกหิ[๒] หูหิ อาจริเยหิ ติมุนิพฺยากรณํ สกฺกตฺวา ตลฺลกฺขณานิ อุปการานิ กตฺวา คนฺถานิ กตานิ[๓]. เตสํ ปากฺวํ ทสฺเสนฺเตหิ จ ปาณินยาทโย อาจริยา อปทิฏฺฐา. ตํ หิ พฺยากรณํ ปาณินียพฺยากรณนฺติปิ ติมุนิพฺยากรณนฺติปิ วุจฺจเต. ปริยตฺติยา ฏีกาการานํ พฺยากรเณ เวยฺยตฺติยํ ทสฺเสนฺเตหิปิ จนฺท-ปาณินีน-มาจริยานํ สาทิสํ เวยฺยตฺติยํ วุตฺตํ. ตสฺมา วตฺตมานสุทฺธมาคธิก พฺยากรณานํ สกฺกตพฺยากรณานิ นิสฺสาย กตตฺตมวคมฺยเต.

โปราณกานิ อมฺเหหิ อนุปลทฺธานิ โพธิสตฺต-สพฺพคุณากร-พฺยากรณาทีนิ กถมฺภูตานีติ วตฺตุ น วิสหาม. ปรสมญฺญาติ อาจริย กจฺจายเนน อนุญฺญาตา สมญฺญาเยว. สกฺกต-พฺยากรเณสุ จ ติมุนิพฺยากรณํ โลเก อติวิย ปากฏํ. โน ตถา อินฺท-จนฺทานีนิ. ตถาปิ ลงฺกิเกหิ โปราณกาจริเยหิ จนฺทพฺยากรณํ ภิยฺโย สมฺภาวิตมโหสิ. มุนินา ปาณินินา สุตฺตรจนาย พฺยากรเณ กเต มุนินา วรรุจินา วุตฺติสฺส รูปาวุตฺติกา กตา. ตํ ปน เกจิ วากฺยนาเมนาปิ โวหรนฺติ. ยถา วุตฺตํ “วากฺยการํ วรรุจิ”มิติ.[๔] สุตฺตวุตฺตีนํ พฺยาขฺยา-นเยน มุนินา ปตญฺชลินา มหาภสฺสํ กตํ. เตหิ ตีหิ มุนีหิ กตคนฺเถหิ ตสฺส พฺยากรณาคมนสฺส ปริปุณฺณตฺตา ตํ พฺยากรณํ ติมุนิพฺยากรณํ นาม ชาตํ. ตตฺเถว สงฺคเห มุนินา พฺยาฑินา จ วากฺยปทีเย ภตฺตุหรินา เจติ อญฺเญหิ จาจริเยหิ ตทุปกาเรสุ ตทตฺถขฺยาปเนสุ คนฺเถสุ กเตสุปิ ติมุนิพฺยากรณนามํ เนวญฺญถา อโหสิ.

อิติ โลเก สุปากฏวเสน ติมุนิพฺยากรณโต ตา สมญฺญา คเหตพฺพาติปิ ตทนุคตํ กจฺจายนพฺยากรณนฺติปิ เกจิ มญฺญ อิติ โลเก สุปากฏวเสน ติมุนิพฺยากรณโต ตา สมญฺญ คเหตพฺพาติปิ ตทนุคตํ กจฺจายนพฺยากรณนฺติปิ เกจิ มญฺญนฺติ. ตถาปิ กาตนฺตนามเก สกฺกตพฺยากรเณ สุตฺตกฺกโม จ กจฺจายนพฺยากรเณ สุตฺตกฺกโม จ พหุธา สมตฺตมุปคจฺฉติ. ตสฺมา กาตนฺตกมมนุคตานิ กจฺจจายนสุตฺตานีติ เกสญฺจิ มตํ. ตานิ ตถา วา กถํ วา โหนฺตุ. กจฺจายน-สุตฺตนโย อติสเยเนว ปสํสนีโย. ตตฺร “อตฺโถ อกฺขรสญฺญาโตติ ปฐมํ สุตฺตํ ภควตา วุตฺตนฺติ กจฺจายนวณฺณนากาเรน วิชิตาวินา อาจริเยน วุตฺตํ. เกจิ ปนิทํ ปุพฺพวากฺยนฺติ. เกจิ ปริภาสาสุตฺตนฺติ. วุตฺตญฺจ

---

๒ สุทฺธมาคธิกเวยฺยากรณิก คนฺถการเกหิ (?)

๓ คนฺถา กตา. (?)

๔ วากฺยการํ วรรุจึ ภาสฺสการํ ปตญฺชลึ
ปาณินึ สุตฺตการญฺจ ปณโตสฺมิ มุนิตฺตยนฺติ

ปุพฺพวากฺยนฺติทํ สุตฺตํ วทนฺตาจริยา ปเร
สุตฺตนามานุรุเปน ปริภาสาติ โน มตีติ.

ปุพฺพวากฺยนฺติ วจนโต จ ปุพฺพสุตฺตนฺติปิ อตฺโถ วิญฺญายติ วากฺยสทฺทสฺส จ สุตฺตปริยายตฺตา. เกจิ ปน อิทํ วากฺยํ สุตฺตสญฺญาย พหิทฺธา กโรนฺติ. มุขมตฺตทีปนิยํ วิมลพุทฺธินา อาจริเยน "วุตฺตึ กุพฺพตา วุตฺตาโท"ติ คาถาทฺวยํ วุตฺตํ. "สุตฺตํ กุพฺพตา สุตฺตสฺสาโท ปุพฺพวากฺย-มารทฺธํ. อตฺโถ อกฺขรสญฺญาโต ตฺยปเร"ติ จ วุตฺตํ. สุตฺตกาเรน ยํ สุตฺต-ปาเจ วุตฺตํ, ตํ สุตฺตวเสเนว คเหตพฺพํ. เกจิ ปน อตฺโถ อกฺขรส ญฺญาโตติ อิมินา จ สญฺญา วิหิตา. อิทมฺปน ตพฺพิวรณมิติ วทนฺตีติ อกฺขราปาทโย เอกจตฺตาลีสํติ สุตฺตํ อตฺโถตฺยาทิสุตฺตสฺส วิวรณนฺติ เกสญฺจิ วุตฺตตา จ มุขมตฺตปทีปนิยํ วุตฺตา.

อตฺโถ อกฺขรสญฺญาโตติ อภิเธยฺยปฺปโยชนทีปกํ สุตฺตํ สุตฺตกาเรน วุตฺตเมว. อกฺขราปาทโย เอกจตฺตาลีสนฺติ สุตฺเต อปิสทฺโท เตน สุตฺตา-นุสนฺธานมุปคจฺฉมาโน สมฺพนฺธํ ปาปุณาติ. เตเนว นเยน วุตฺติ จ กตา. ตถา อภิเธยฺยปฺปโยชนกถานานนฺตรํ อกฺขรสญฺญาทีนํ กถเนน สุตฺตกฺกโม กจฺจายนพฺยาก รเณ สมฺมา ฆฏิโตว. มุทฺธโพธพฺยากรเณ โวปเทวาจริเยน นโมการตฺถํ วุตฺตํ วากฺยมฺปิ นโมการสุตฺตนฺติ วุตฺตํ. ตสฺมา จ กจฺจายเน ปน "อตฺโถ อกฺขรสญฺญาโต"ติ อภิเธยฺยปฺปโยชนกถนวากฺยํ มูลสุตฺตนฺติ ปฏิ ภาเตว. อสฺมึ พฺยากรเณ หิ "ยสฺมาทเปติ ภยมาทตฺเต วา ตทปาทานนฺ"ติ อปาทานสญฺญาสุตฺตํ สพฺพพฺ ยากรเณสุ อปาทานสญฺญาสุ เสฏฺฐจตฺตมติเสติ, ยโต สภาวโตว อิห วุตฺตตฺตา อุชุกํ อปาทาเน วตฺตนฺติ. เอวมาทีหิ นเยหิ กจฺจายนาจริยสฺส สุตฺตรจนา อตีว ปาสํสิยา สิสฺสานญฺจ ปาโมชฺชาวหา โกสลฺลชนิกา.

กจฺจายนาจริโย ปน ตสฺส ภควโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส มหาสาวก-ภูโต มหาขีณาสโวติ จ "เสฏฺฐํ ติโลกมหิตํ"อิจฺจาทินา รจิตา วสนฺต-ติลกาทิกา ตสฺส อรหนฺตสฺเสว รจนาติ จ วิชิตาวีอาทีนํ มตํ. ตานิ วุตฺตานิ วุตฺติการสฺส รจนาติ จ สุตฺตรจนา มหากจฺจายนสฺเสวาติ จ มุขมตฺตทีปนีการาทีนํ มตํ. ตถาปิ น โส กจฺจายนาจริโย โส มหาขีณาสโว ตสฺเสว นามเธยฺเยน ปสิทฺโธ ปจฺฉิมกาลิโก เอโก เถโร ตสฺส พฺ ยากรณสฺส กตฺตา ยถา อิทฺธิมนฺเตสุ อคฺคฏฺฐานํ ปตฺตสฺส มหาขีณาวสฺส นามเธยฺยวตา ปจฺฉิมกาลิเกเน เกน เถเรน กตํ โมคฺคลฺลายนพฺยากรณนฺติ เกสญฺจิ ปณฺฑิตานํ มตํ. ตานิ จ มตานิ ยาวชฺชตนาปิ อญฺญถญฺญถา วตฺตนฺติ. เต จ เภทา อุคฺคหณธารณตฺถิกานํ สิสฺสานํ เนว โพธาย น ทุพฺ-โพธาย วา สํวตฺตนฺติ. ตถา สกฺกต-สุทฺธมาคธิกคนฺถานํ กตกาลเภเทสุ อนุมานโต ชาตานิ มตานิ.

ยถา จ ติทมุนิพฺยากรณํ โลเก สุปากฏํ นานาเทสิเยหิ วิวิธวิจกฺขเณหิ สุปฺปฏิคฺคหิตํ สุคฺคหิตญฺจ วิชฺชตฺถีหิ, ตเถว กจฺจายนยฺจ พฺยากรณํ ติปิฏกวาจีหิ นานาเทสิเยหิ วิวิเธหิ สุธีหิ สิสฺเสหิ จ ปฏิคฺคหิตํ สุคฺคหิตญฺจ ปวตฺตติ. ตถาปิ นานาเทเสสุ วตฺตมานานํ ตตฺถ ตตฺถ ลิขิตโปตฺถกานํ อุทาหรณาทีหิ นานา

---

๕ อิมสฺส ปน คนฺถสฺส (?)

วิธตา ทิสฺสติ ยถา สารสฺสตํ นาม สกฺกตพฺยากรณํ นานาเทเสสุ ลิขิตํ.

กจฺจายนพฺยากรณสฺส สงฺคหวเสน กเตสุ ปกรเณสุ พุทฺธปฺปิยาจริย-กตา รูปสิทฺธิ มหนฺตี เจว วิตฺถารกถายุตฺตา ปสตฺถา จ ชาตา. ตทปราย จูฬรูปสิทฺธิยา กตตฺตา มหารูปสิทฺธีติ โวหรียติ. พาลาวตาโร ปน เกน กโตติ คนฺเถ นามํ เนวาปทิฏฺฐํ ตถาปิ คนฺถนฺตรโต จ อาจริย-ปรมฺปราคตสุติยา จ ลงฺกายํ มหาวิหาริยานํ เถรานมนฺโตคโธ ธมฺมกิตฺตินาเมโก เถโร ตสฺส กตฺตาติ. โส จ สกฺกตสทฺทสตฺเถสุ อตีว เฉโกติ ตงฺกาลิโก สาสนานุสาสโก สํฆราชาติ จ สญฺญาโต. กาลานุมานโต โส หิ อิโต ฉพฺพสฺสตานมุปริตโนติ วิทิโต. เกหิจิ สตฺตฏฺฐวสฺสสตนมุปริ-ตโนติ. อิเมสํ ปน คนฺถานํ[๕] รจนากาลเภโท น สกฺกา นิสฺสํสยํ วิญฺญาตุ ยโต คนฺเถสุ[๖] กาลนิยโม น ทสฺสิโต. เภสชฺชมญฺชูสา-ปญฺจิกาปทีปาทีสุ ปน กาลนิยโม สมฺมากโตปิ โน ตถา เอเตสุ[๗]. ยุตฺติโตนุมานโต จ คหิโต หิ เนว นิสฺสํสยตฺตํ อุเปติ.

สุปฺปสตฺถาจริโย ปน ธมฺมกิตฺติมหาเถโร พาลาวตารํ รจยนฺโต พาลานํ สุโพธํ กุรุมาโน นาติมนฺทพุทฺธีหิ พาเลหิ สุขํ อวคนฺตพฺเพ พฺยากรณนเย ปรมํ ทสฺเสตฺวา ติกฺขพุทฺธิเกหิ อวคมนีเย นเยปจฺฉา ทสฺเสนฺโต กฺริยาการกสมฺพนฺธ-การกเภทนยํ สพฺพปจฺฉิมํ กตฺวา คนฺถ-มกาสิ. ตโต สพฺเพหว สีหฬาจริเยหิ ปาวจนปาฏวตฺถํ อยํ คนฺโถ โพธาเปตพฺโพติ สุปฺปฏิคฺคหิโต. ตถา ลงฺกิเกหิ เถร-มชฺฌิม-นวเกหิ ภิกฺขูหิ สามเณเรหิ เจว คหฏฺเฐหิ จ วิญฺญูหิ ชินวจนปาฏวตฺถํ อยํ คนฺโถ อุทฺเทสาทีสุ โวหรียเต. ตถา สฺยามมรมฺมาทีสุ จ รฏฺเฐสุ ภิยฺโย สมฺภาวิโต โวหรียเตว.

อิมสฺส วิตฺถาราวโพธตฺถํ พฺยาขฺขานเยน กติปยานิ ปกรณานิ ลงฺกิกาจริเยหิ อภิสงฺขตานิ สีหฬภาสาย วตฺตนฺติ. น ทิสฺสติ ยา กาจิ สุทฺธมาคธิกา ฏีกา. ตานิ จ สีหฬิกานิ พฺยาขฺยานานิ สพฺพโสกตฺตพฺพวิตฺถาเรหิ อปริปุณฺณานิ. เตสุ เอกเมว พฺยาขฺขานํ คฑลาเทนิ[๘] วิหาริกนาเมน ปากฏํ สวิตฺถารํ ปสตฺถํ โหติ. ตถาปิ ยโต ตสฺส ปจฺเจกํ สีหฬานมตฺถาย สภาสาย กตตฺตา อิมํ ธารณาทีหิ โวหรนฺตานํ สพฺเพสํ ปาโมชฺชาย เนว สํวตฺตติ. ตสฺมา สีหฬานญฺเจว อญฺเญสมฺปิ นานา-เทสิยานํ วิตฺถารรุจิกานํ อตฺถาย ปาโมชฺชาย อิมสฺส ปสตฺถสฺส คนฺถสฺส ฏีการจนตฺถมหํ โพธิวิหารวาสีรตนปาลตฺเถราทีหิ กติปเยหิ วิญฺญูหิ อชฺโฌสิโตโหสึ. วิเสสโต จ มโมปญฺญาเส อปทิฏฺเฐน อุโปสถปุปฺผา-รามวิหาราธิปติภูเตน มหานายกตฺเถเรน. ตานิ จชฺเฌสนานิ มม สิสฺสานํ ปตฺถนญฺจารพฺภ อิมสฺมึ[๙] ฏีการจนายํ พฺยาวโฏหํ ยา กาจิ สุทฺธมาคธิกา พาลาวตารฏีกา วิชฺชติ วา โน วาติ ปริเยสึ.

---

๖ คนฺถสฺมึ (?)

๗ เอตสฺมึ (?)

๘ คฑลาโทณิ (สี)

๙ อิมิสฺสํ (?)

ปริเยสมาโน จาหํ มม มิตฺตภูเตน สุภูติตฺเถเรน วิรจิตาย นามมาลาย วิญฺญาปนโต พาลาวตารฏีกาติ นามมสฺสโสสึ. ตถา ญาเตน มยา โส เถโร ปุฏฺโจ สมาโน ตํ หิ โปตฺถกํ มหาติตฺถวาสิโน อญฺญตรสฺส เถรสฺส สนฺติเก วตฺตติ. ตโต ตาวกาลิกํ ลทฺธา ตํ โอโลเกสึ. ปุน ปจฺจทาสินฺตฺยโวจ. ตสฺสํ จ นามมาลายํ สภาสาย วิรจิตวากฺเยสุ ตสฺสาฏีกาย อารมฺภคาถาทิกํ วากฺยานํ กิญฺจิมตฺตญฺจ ทสฺเสตฺวา ตสฺสา อปฺปปฺปโยชนตฺตญฺจ วากฺยานมโสภนตฺตญฺจ เตเนว เถเรน ฐาปิตํ โหติ สาปิ อารมฺภคาถา สทฺทสตฺถนเยหิ น สเมติ. ตสฺมาหํ ตํ โปตฺถกํ ปริเยสิตุ ภิยฺโย อุยฺโยคมนาปนฺโนมฺหิ. สา หิ มยา เนว ทิฏฺฐปุพฺพา.

อยํ หิ พาลาวตารคนฺโถ นานาจริยปรมฺปราสุ อชฺฌายนาทีสุ ปยุตฺโตปิ ตตฺต ตตฺถ ปฏิเลขกานํ ลิปิโทสโต พหุธา นานาจาเนสุ กิลิฏฺโจ ขลิโต สาวชฺโช จ สุจิรํ ปวตฺโต. ตถา จ วตฺตติ. ตสฺมึ สุทฺธมาคธิกสิกฺขาย มม สมานาจริยเกน ตตฺเถว มยฺหมุปาจริยภูเตน เทวรกฺขิเตน อาจริเยน โสเธตฺวา มุทฺทาปิโต. ตสฺมึ จ โสธนสมเย มยา จ สหายตฺเตน ปฏิคฺคหิโต. ตถายํ คนฺโถ ภิยฺโย สํโสธิโตปิ วิเสเสโน ปปริกฺขาย ญาตพฺพา กติปยา อวสิฏฺฐา โทสา ตตฺถ ปญฺญายึสุ. อหํ ปนาติสโยปปริกฺขาย เตปิ โทเส ปริหรนฺโต ตํ ปริโสเธสึ. ตํ จ ปริโสธนํ ฏีกากรณสมเยเนว ชาตํ.

ฏีกํ รจยนฺเตน มยา มหารูปสิทฺธิยา จ พาลาวตารสฺส จ กจฺจายนสุตฺตนเยเนว กตตฺตา อุภินฺนญฺจ สุปฺปสตฺถคนฺถตฺตา จ เตสํ อุภินฺนํ คนฺถานํ สํสนฺทนสฺส ยุตฺติโต ภิยฺโย สํสนฺเทตพฺพฏฺฐาเน สํสนฺเทนฺเตน พาลาวตารสฺส วิตฺถาเรตพฺพฏฺฐาเนสุ พหุโสว มหารูป-สิทธิปาเจ อุทาหรนฺเตน เตสุ จ ยตฺถ ยตฺถ อญฺญมญฺญปฏิวิรุทฺธฏฺฐานานิ สนฺติ, ตตฺถ ตตฺถ ยุตฺติญฺเจว ปฏิคฺคเหตพฺพญฺจ ยถามติ ยถาสตฺติ จ ทสฺเสนฺเตน วินิจฺฉยาปิ ทสฺสิตา. อญฺเญสุปิ เยสุ เกสุจิ ปกรเณสุ อาคตวิเสสา ยถาสมฺภวํ. น เต วินิจฺฉยา ยสฺส กสฺส จาจริยสฺส ปมาทพฺภมาทิชาตจฺฉิทฺทปฺปกาสนตฺถํ. อถ โข สิสฺสานํ สนฺเทหวิฆาต-สุโพธชนนตฺถํ.

รูปสิทฺธิมปทิสนฺเตน จ มหารูปสิทธินาเมน วา เกวลรูปสิทฺธิ-นาเมน วา ยํ วุตฺตํ, ตํ สพฺพํ มหารูปสิทฺธินามวเสเนว คเหตพฺพํ. อุทาหรณานิ ทสฺเสนฺเตน จ ติปิฏกปริยตฺติปาฬิยฏฺฐกถาปสตฺถปฺปกรเณหิ อุทฺธรฏฺฐปาจาเยว นิทฺทิฏฺฐา. นิทฺทิสนฺเตน จ ยตฺถ ยตฺถ อติสเยน ปริ-เยสิตพฺเพน เย อารพฺภ จ เย เย ปาจา อุทาหฏา, เตสํ โปตฺถก-นามานิ ยตฺถ กตฺถจิเยว ปกิตฺติตานิ. คนฺถลาฆวํ อิจฺฉนฺเตน พหุธา ปกรณนามานิ อวุตฺตาเนว. เย จ ปาจา สุขํ ปฏิภนฺติ อมฺตฺร อมฺเตฺรติ สุติมตํ. ยตฺถ กตฺถจิ อุทาหเฏสุ ปาเจสุ นิทฺทิฏฺฐนยปฺปโหนกมตฺตเมว อุทฺธริตฺวา นิทฺทิฏฺฐํ โหติ. สกฺกตคนฺเถหิ คหิตาปิ นยาทโย สุทฺธมาคธิยา วตฺตพฺพนเยน ปกฺขิตฺตา. ยถา จ พาลาวตาเร อุปรูปริ สุขุมคมฺภีรคตา สทฺทสตฺถิกา อลิงฺคาทโย โหนฺติ, เตเยเวตฺถาปิ อติวิตฺถารโต พฺยากตา. โน ตถา สญฺญาสนฺธาทิกา. สภาวโต เจว นานาวิเธหิ ขุทฺทานุขุทฺทเกหิ คนฺเถหิ สุโพธา สญฺญาทโยติ. อปิ จ คนฺถสฺส ปุพฺพกณฺเฑสุ วิตฺถาริตา. อาขฺยาตปริโยสาเน กฺริยาโยโค สกาเยว มติยา กโต. ยตฺถ ยตฺถ ปาฬิยฏฺฐกถานเย อุปนิสฺสาย ยุตฺติยุตฺตวเสน อตฺตโนมติวเสน จ

ยานิ ลกฺขณานิ วุตฺตานิ, เตสุ จ ยํ ยํ “อมฺหากํ ขนฺติ” อิจฺจาทีหิ พหุวจนนิทฺเทสา วุตฺตํ โหติ, ตํ ตํ สหจารีหิ มนฺตนสมเยสุ พหุนฺนํ มติสํสนฺทเนน วินิจฺฉิตนฺติ จ เอกวจนนิทฺเทเสน ยํ ยํ วุตฺตํ, ตํ ตํ มเมว มติยา ปาวจนมนุคมฺม ปวุตฺตนติ จ เวทิตพฺพํ. ตถา นิทฺทิฏฺฐานิ ลกฺขณานิ อุปปริกฺขนฺตา พฺยตฺตา เมธาวิโน สพฺพุทฺธิยาว วิภชิตฺวา วิภชิตฺวา ภิยฺโย วินิจฺฉินนฺตุ.

สุทฺธมาคธิกภาสาย ปาฏวตฺถํ กตานํ พฺยากรณคนฺถานํ นานา-วิธา วณฺณนา สีหฬภาสาย เจว สฺยาม-มรมฺม-กมฺโพชาทิภาสาหิ จ รจิตา เตสุ เตสุ เทเสสุ วตฺตนฺติ. เตหิ อุคฺคณฺหนฺตา พาลา พฺยากรณ-ลกฺขณมวคจฺฉนฺตาปิ ตาย ภาสาย สลฺลาป-สนฺเทสาราทิกมฺเมสุ ปาฏวํ สีฆ-มนุปคจฺฉนฺติ. อิมาเยว ภาสาย วิรจิตาหิ วณฺณนาหิ อุคฺคณฺหนฺตา ขิปฺปตรํ สลฺลาป-สาสนกมฺเมสุ เจว ปาวจนาวคเม จ เวยฺยตฺติยมุปคจฺฉนฺติ. ตสฺมา ลงฺกิกานญฺเจว สฺยามิก-มรมฺมิกาทีนํ ปาวจนุคฺคหมิจฺฉนฺตานํ ยูโรปิยา-ทีนญฺจายํ ฏีกา หิตาย สุขาย สํวตฺติสฺสตีติ มญฺเญ. ตถายํ พาลานมติสเยน พุทฺธิวุทฺธิยา ภวตุ.

อริเย ธมฺมวิเสเส เย อิห สตฺตา ภวนฺติ เจ พาลา
เตสํ กิล สนฺตานํ กโรตยํ พุทฺธิยา วุทฺธึ.
เย ญาณวุทฺธินิรตา จ สุโพธกามา
สทฺธา ภวนฺตุ อิห ธมฺมวรานุโพเธ.
เต เย จ ปณฺฑิตชนา นิปุณตฺถเวที
เทเสนฺตุ สาธุมติยาปิ จ พาลกานํ.

วิชฺโชทยปริเวณาธิปติภูโต
สิริสุมงฺคลนายกตฺเถโร

ปตฺถนา

๑. พาธปฺปโหยํ สทฺธมฺโม
ลาติ สาธูติ สมฺมตํ
วหนฺโต โลกสาธุตฺตํ
ตารเย ภวสาครา.

๒. ปรมฺปราภโต เวโท ยาวชฺช ปาลิโต ยถา
เวทงฺคานีติ ขฺยาเตหิ ฉหิ สตฺเถหิ นามโต.

๓. ตเถว สมฺมาสมฺพุทฺธ- สาสนํ ปริปาลิตํ
สทฺเทน นิฆณฺฑุนา ฉนฺโท- สตฺเถน เกฏุเภน จ.

๔. เตสุ กจฺจายนํ นาม สุภํ จิรตรนฺตนํ
วณฺณนาลงฺกตํ มาว ตารกาปริวาริโต.

๕. ตํ นิสฺสาย กโต พาลา- วตาโร ธมฺมกิตฺตินา
เถเรน กุรุตา สุฏฺฐุ ปโพธํ พาลพุทฺธิยา.

๖. ลงฺกา-มรมฺมรฏฺเฐสุ ธาริโต จานุสิกฺขิโต
ปุรา ปภุติ ยาวชฺช- กาลายํ หิตมาวหํ.

๗. ตาวายํ ติฏฺฐตํ สทฺท- นฺยายํ สนฺทสฺสยํ สุภํ
ยาว กจฺจายนํ โลเก สนฺทิสฺสเต สวณฺณนํ.

๘. สทฺทานุสาสนนเยหิ วิจิตฺตจิตฺตํ
กจฺจายนาขฺยวิฏปิมฺหิว ปุปฺผปุปฺผํ
พาลชฺชนาลิหิ อภิจฺฉิตคนฺธคนฺธํ
เอตํ ปิฬนฺธิย วิราชตุ ธีรธีโร.

คนฺธสาราภิวํโส
ธมฺมาจริยาภิวํโสปาธิธารี

คำปรารถนา

๑. พระสัทธรรมนี้กำจัดทุกข์[ในสังสารวัฏ] ได้รับการสมมุติว่าเป็นพระธรรมอันดีเลิศ ขอพระสัทธรรมจงนำประโยชน์ที่ดีงามแก่ชาวโลก ยังชาวโลกให้ข้ามมหาสมุทรคือภพ

๒. พระเวทที่พราหมณ์สืบทอดกันต่อๆ มา ได้รับการพิทักษ์ให้ดำรงอยู่ตราบเท่าปัจจุบันนี้ด้วยคัมภีร์ ๖ คัมภีร์ที่ปรากฏโดยชื่อว่า เวทางคศาสตร์ ฉันใด

๓. ศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้รับการพิทักษ์ให้ดำรงอยู่ตราบเท่าปัจจุบันนี้ด้วยคัมภีร์ ๔ คัมภีร์ คือ ไวยากรณ์, อภิธานัปปทีปิกา, ฉันโทปกรณ์ และอลังการ ฉันนั้น

๔. บรรดา ๔ คัมภีร์เหล่านั้น คัมภีร์ชื่อกัจจายนะ เป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ที่งดงาม รจนาขึ้นนาน [กว่าคัมภีร์อื่น] ประด้วยด้วยคัมภีร์ขยายความ เปรียบดังดวงเดือนที่หมู่ดาราห้อมล้อม

๕. พระธรรมกิตติเถระได้อาศัยคัมภีร์กัจจายนะนั้น กระทำให้เข้าใจคัมภีร์กัจจายนะโดยง่าย รจนาคัมภีร์พาลาวตาร เพื่อความรู้ของเยาวชน

๖. คัมภีร์พาลาวตารนี้ก่อให้เกิดประโยชน์ [แก่นักศึกษา] ได้รับการท่องจำและศึกษาต่อๆ กันมา ในประเทศศรีลังกาและประเทศสหภาพพม่า จำเดิมแต่โบราณกาลตราบเท่าปัจจุบันนี้

๗. คัมภีร์กัจจายนะพร้อมด้วยคัมภีร์อธิบาย มีปรากฏอยู่ในโลกตราบใด คัมภีร์พาลาวตารนี้ที่แสดงกฎไวยากรณ์อันงดงามจงดำรงอยู่ในโลกตราบนั้น

๘. นักปราชญ์ผู้ประเสริจประดับคัมภีร์พาลาวตารนี้วิจิตรยิ่ง ที่นัยอธิบายคือคัมภีร์ไวยากรณ์ เปรียบดั่งดอกพฤกษชาติอันงดงามยิ่ง ที่พฤกษากล่าวคือคัมภีร์กัจจายนะ มีกลิ่นหอมยิ่งที่หมู่ภมรคือเยาวชนปรารถนา จงรุ่งโรจน์[ในพระศาสนา]เถิด

พระคันธสาราภิวงศ์

(ธรรมาจริยะ, อภิวังสะ)

กจฺจายนสุตฺตํ

๑. สนฺธิกณฺฑ

๑. อตฺโถ อกฺขรสญฺญาโต.

๒. อกฺขราปาทโย เอกจตฺตาลีสํ.

๓. ตตฺโถทนฺตา สรา อฏฺจ.

๔. ลหุมตฺตา ตโย รสฺสา.

๕. อญฺเญ ทีฆา.

๖. เสสา พฺยญฺชนา.

๗. วคฺคา ปญฺจ-ปญฺจโส มนฺตา.

๘. อํอิติ นิคฺคหีตํ.

๙. ปรสมญฺญา ปโยเค.

๑๐. ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.

๑๑. นเย ปรํ ยุตฺเต.

อิติ สนฺธิกปฺเป ปจโม กณฺโฑ.

๑๒. สรา สเร โลปํ.

๑๓. วา ปโร อสรูปา.

๑๔. กฺวจาสวณฺณํ ลุตฺเต.

๑๕. ทีฆํ.

๑๖. ปุพฺโพ จ.

๑๗. ยเมทนฺตสฺสาเทโส.

๑๘. วโมทุทนฺตานํ.

๑๙. สพฺโพ จํ ติ.

๒๐. โท ธสฺส จ.

๒๑. อิวณฺโณ ยํ นวา.

๒๒. เอวาทิสฺส ริ ปุพฺโพ จ รสฺโส.

อิติ สนฺธิกปฺเป ทุติโย กณฺโฑ.

๒๓. สรา ปกติ พฺยญฺชเน.

๒๔. สเร กฺวจิ.

๒๕. ทีฆํ.

๒๖. รสฺสํ.

๒๗. โลปญฺจ ตตฺรากาโร.

๒๘. ปรเทฺวภาโว ฐาเน.

๒๙. วคฺเค โฆสาโฆสานํ ตติย-ปฐมา.

อิติ สนฺธิกปฺเป ตติโย กณฺโฑ.

๓๐. อํ พฺยญฺชเน นิคฺคหีตํ.

๓๑. วคฺคนฺตํ วา วคฺเค.

๓๒. เอ-เห ญํ.

๓๓. สเย จ.

๓๔. ม-ทา สเร.

๓๕. ย-ว-ม-ท-น-ต-ร-ลา จาคมา.

๓๖. กฺวจิ โอ พฺยญฺชเน.

๓๗. นิคฺคหีตญฺจ.

๓๘. กฺวจิ โลปํ.

๓๙. พฺยญฺชเน จ.

๔๐. ปโร วา สโร.

๔๑. พฺยญฺชโน จ วิสญฺโญโค.

อิติ สนฺธิกปฺเป จตุตฺโถ กณฺโฑ.

๔๒. โค สเร ปุถสฺสาคโม กฺวจิ.

๔๓. ปาสฺส จนฺโต รสฺโส

๔๔. อพฺโภ อภิ.

๔๕. อชฺโฌ อธิ.

๔๖. เต น วา อิวณฺเณ.

๔๗. อติสฺส จนฺตสฺส.

๔๘. กฺวจิ ปฏิ ปติสฺส.

๔๙. ปุถสฺสุ พฺยญฺชเน.

๕๐. โอ อวสฺส.

๕๑. อนุปทิฏฺฐานํ วุตฺตโยคโต.

อิติ สนฺธิกปฺเป ปญฺจโม กณฺโฑ

สนฺธิสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

๒. นามกณฺฑ

๕๒. ชินวจนยุตฺตํ หิ.

๕๓. ลิงฺคญฺจ นิปฺปจฺจเต.

๕๔. ตโต จ วิภตฺติโย.

๕๕. สิ โย อํ โย นา หิ ส นํ สฺมา หิ ส นํ สฺมึ สุ.

๕๖. ตทนุปโรเธน.

๕๗. อาลปเน สิ คสญฺโญ.

๕๘. อิวณฺณุวณฺณา ฌ-ลา.

๕๙. เต อิตฺถิขฺยา โป.

๖๐. อา โฆ.

๖๑. สาคโม เส.

๖๒. สํ-สาสฺวกวจเนสุ จ.

๖๓. เอติมาสมิ.

๖๔. ตสฺสา วา.

๖๕. ตโต สสฺส สฺสาย.

๖๖. โฆ รสฺสํ.

๖๗. โน จ ทฺวาทิโต นํมฺหิ.

๖๘. อมา ปโต สฺมึ-สฺมานํ วา.

๖๙. อาทิโต โอ จ.

๗๐. ฌ-ลานมิยุวา สเร วา.

๗๑. ย-วการา จ.

๗๒. ปสญฺญสฺส จ.

๗๓. คาว เส.

๗๔. โยสุ จ.

๗๕. อวํมฺหิ จ.

๗๖. อาวสฺสุ วา.

๗๗. ตโต นมํ ปติมฺหาลุตฺเต จ สมาเส.

๗๘. โอ สเร จ.

๗๙. ตพฺพิปรีตูปปเท พฺยญฺชเน จ.

๘๐. โคณ นํมฺหิ วา.

๘๑. สุ-หิ-นาสุ จ.

๘๒. อํ-โม นิคฺคหีตํ ฌ-ล-เปหิ.

๘๓. สรโลโปมาเทสปจฺจยาทิมฺหิ สรโลเป ตุ ปกติ.

๘๔. อโฆ รสฺสเมกวจน-โยสฺวปิ จ.

๘๕. น สิสฺมิมนปุสกานิ.

๘๖. อุภาทิโต นมินฺนํ.

๘๗. อิณฺณมิณฺณนฺนํ ตีหิ สงฺขฺยาหิ.

๘๘. โยสุ กตนิการ-โลเปสุ ทีฆํ.

๘๙. สุ-นํ-หิสุ จ.

๙๐. ปญฺจาทีนมตฺตํ.

๙๑. ปติสฺสินีมฺหิ.

๙๒. นฺตุสฺสนฺโต โยสุ จ.

๙๓. สพฺพสฺส วา อํ-เสสุ.

๙๔. สิมฺหิ วา.

๙๕. อคฺคิสฺสินิ.

๙๖. โยสฺวกตรสฺโส โฌ.

๙๗. เว-โวสุ โล จ.

๙๘. มาตุลาทีนมานตฺตมีกาเร.

๙๙. สฺมา-หิ-สฺมึนํ มฺหา-ภิ-มฺหิ วา.

๑๐๐. น ติเมหิ กตากาเรหิ.

๑๐๑. สุ-หิสฺวกาโร เอ.

๑๐๒. สพฺพนามานํ นํมฺหิ จ.

๑๐๓. อโต เนน.

๑๐๔. โส.

๑๐๕. โส วา.

๑๐๖. ทีโฆเรหิ.

๑๐๗. สพฺพโย-นีนมา-เอ

๑๐๘. สฺมา-สฺมึนํ วา.

๑๐๙. อาย จตุตฺเถกวจนสฺส ตุ.

๑๑๐. ตโย เนว จ สพฺพนาเมหิ.

๑๑๑. ฆโต นาทีนํ.

๑๑๒. ปโต ยา.

๑๑๓. สขโต คสฺเส วา.

๑๑๔. ฆเต จ.

๑๑๕. น อมฺมาทิโต.

๑๑๖. อกตรสฺสา ลโต ยฺวาลปนสฺส เว-โว.

๑๑๗. ฌ-ลโต สสฺสโน วา.

๑๑๘. ฆ-ปโต จ โยนํ โลโห.

๑๑๙. ลโต โวกาโร จ.

อิติ นามกปฺเป ปจโม กณฺโฑ.

๑๒๐. อมฺหสฺส มมํ สวิภตฺติสฺส เส.

๑๒๑. มยํ โยมฺหิ ป?เม.

๑๒๒. นฺตุสฺส นฺโต.

๑๒๓. นฺตสฺส เส วา.

๑๒๔. อา สิมฺหิ.

๑๒๕. อํ นปุสเก.

๑๒๖. อวณฺณา จ เค.

๑๒๗. โต-ติ-ตา ส-สฺมึ-นาสุ-

๑๒๘. นํมฺหิ ตํ วา.

๑๒๙. อิมสฺสิทมํ-สิสุ นปุสเก.

๑๓๐. อมุสฺสาทุ.

๑๓๑. อิตฺถิ-ปุม-ยปุสกสงฺขยํ.

๑๓๒. โยสุ ทฺวินฺนํ ทฺว จ.

๑๓๓. ติ-จตุนฺนํ ติสฺโส-จตสฺโส-ตโย-จตฺตาโร-ตีณิ-จตฺตาริ.

๑๓๔. ปญฺจาทีนมกาโร.

๑๓๕. ราชสฺส รญฺโญ-ราชิโน เส.

๑๓๖. รญฺญํ นํมฺหิ วา.

๑๓๗. นามฺหิ รญฺญา วา.

๑๓๘. สฺมึมฺหิ รญฺเญ-ราชินิ.

๑๓๙. ตุมฺหมฺหากํ ตยิ-มยิ.

๑๔๐. ตฺวมหํ สิมฺหิ จ.

๑๔๑. ตว-มม เส.

๑๔๒. ตุยฺหํ-มยฺหญฺจ

๑๔๓. ตํ-มมํมฺหิ.

๑๔๔. ตวํ-มมญฺญ นวา.

๑๔๕. นามฺหิ ตยา-มยา.

๑๔๖. ตุมฺหสฺส ตุวํ-ตฺวมํมฺหิ.

๑๔๗. ปทโต ทุติยา-จตุตฺถี-ฉฏฺฐีสุ โว-โน.

๑๔๘. เต-เมกวจเนสุ จ.

๑๔๙. น อํมฺหิ.

๑๕๐. วา ตติเย จ.

๑๕๑. พหุวจเนสุ โว-โน.

๑๕๒. ปุมนฺตสฺสา สิมฺหิ.

๑๕๓. อมาลปเนกวจเน.

๑๕๔. สมาเส จ วิภาสา.

๑๕๕. โยสฺวาโน

๑๕๖. อาเน สฺมึมฺหิ วา.

๑๕๗. หิวิภตฺติมฺหิ จ.

๑๕๘. สุสฺมิมา วา.

๑๕๙. อุ นามฺหิ จ.

๑๖๐. อ กมฺมนฺตสฺส จ.

อิติ นามกปฺเป ทุติโย กณฺโฑ.

๑๖๑. ตุมฺหมฺเหหิ นมากํ.

๑๖๒. วา ยฺวปฺปฐโม.

๑๖๓. สสฺสํ.

๑๖๔. สพฺพนามการเต ปจโม.

๑๖๕. ทฺวนฺทฏฺฐา วา.

๑๖๖. นาญฺญํ สพฺพนามิกํ.

๑๖๗. พหุพฺพีหิมฺหิ จ.

๑๖๘. สพฺพโต นํ สํ-สานํ.

๑๖๙. ราชสฺส ราชุ สุ-นํ-หิสุ จ.

๑๗๐. สพฺพสฺสิมสฺเส วา.

๑๖๑. อนิมิ นามฺหิ จ.

๑๖๒. อนปุสกสฺสายํ สิมฺหิ.

๑๖๓. อมุสฺส โม สํ.

๑๖๔. เอต-เตสํ โต.

๑๖๕. ตสฺส วา นตฺตํ สพฺพตฺถ.

๑๖๖. ส-สฺมา-สฺมึ-สํ-สาสฺวตฺตํ.

๑๖๗. อิมสทฺทสฺส จ.

๑๖๘. สพฺพโต โก.

๑๖๙. ฆ-ปโต สฺมึ-สานํ สํ-สา.

๑๗๐. เนตาหิ สฺมิมาย-ยา.

๑๗๑. อนิมิ นามฺหิ จ.

๑๗๒. อนปุสกสฺสายํ สิมฺหิ.

๑๗๓. อมุสฺส โม สํ.

๑๗๔. เอต-เตสํ โต.

๑๗๕. ตสฺส วา นตฺตํ สพฺพตฺถ.

๑๗๖. ส-สฺมา-สฺมึ-สํ-สาสฺวตฺตํ.

๑๗๗. อิมสทฺทสฺส จ.

๑๗๘. สพฺพโต โก.

๑๗๙. ฆ-ปโตจ สฺมึ-สานํ สํ-สา.

๑๘๐. เนตาหิ สฺมิมาย-ยา.

๑๘๑. มโนคณาทิโต สฺมึ-นานมิ-อา.

๑๘๒. สสฺส โจ.

๑๘๓. เอเตสโม โลเป.

๑๘๔. ส สเร วาคโม.

๑๘๕. สนฺตสทฺทสฺส โส เภ โพ จนฺเต.

๑๘๖. สิมฺหิ คจฺฉนฺตาทีนํ นฺตสทฺโท อํ.

๑๘๗. เสเสสุ นฺตุว.

๑๘๘. พฺรหฺมตฺต-สข-ราชาทิโต อมานํ.

๑๘๙. สฺยา จ.

๑๙๐. โยนมาโน.

๑๙๑. สขโต จาโย-โน.

๑๙๒. สฺมิเม.

๑๙๓. พฺรหฺมโต คสฺส จ.

๑๙๔. สขนฺตสฺสิ โน-นา-นํ-เสสุ.

๑๙๕. อาโร หิมฺหิ วา.

๑๙๖. สุ-นมํสุ วา.

๑๙๗. พฺรหฺมโต ตุ สฺมึ นิ.

๑๙๘. อุตฺตํ สนาสุ.

๑๙๙. สตฺถุ-ปิตาทีนมา สิสฺมึ สิโลโป จ.

๒๐๐. อญฺเญสฺวารตฺตํ.

๒๐๑. วา นํมฺหิ.

๒๐๒. สตฺถุนตฺตญฺจ.

๒๐๓. อุ สสฺมึ สโลโป จ.

๒๐๔. สกมนฺธาตาทีนญฺจ.

๒๐๕. ตโต โยนโม ตุ.

๒๐๖. ตโต สฺมิมิ.

๒๐๗. นา อา.

๒๐๘. อาโร รสฺสมิกาเร.

๒๐๙. ปิตาทีนมสิมฺหิ.

๒๑๐. ตยา-ตยีนํ ตกาโต ตฺวตฺตํ วา.

อิติ นามกปฺเป ตติโย กณฺโฑ.

๒๑๑. อตฺตนฺโต หิสฺมินมนตฺตํ.

๒๑๒. ตโต สฺมึ นิ.

๒๑๓. สสฺส โน.

๒๑๔. สฺมา นา.

๒๑๕. ฌ-ลโต จ.

๒๑๖. ฆ-ปโต สฺมึ ยํ วา.

๒๑๗. โยนํ นิ นปุสเกหิ.

๒๑๘. อโต นิจฺจํ.

๒๑๙. สึ.

๒๒๐. เสสโต โลปํ ค-สิปิ.

๒๒๑. สพฺพาสมาวุโสปสคฺค-นิปาตาทีหิ จ.

๒๒๒. ปุมสฺส ลิงฺคาทีสุ สมาเสสุ.

๒๒๓. อํ-ยมีโต ปสญฺญโต.

๒๒๔. นํ ฌโต กตรสฺสา.

๒๒๕. โยนํ โน.

๒๒๖. สฺมึ นิ.

๒๒๗. กิสฺส ก เว จ.

๒๒๘. กุ หึ-หํสุ จ.

๒๒๙. เสเสสุ จ.

๒๓๐. ตฺร-โต-เถสุ จ.

๒๓๑. สพฺพสฺเสตสฺสากาโร วา.

๒๓๒. เตฺร นิจฺจํ.

๒๓๓. เอ โต-เถสุ จ.

๒๓๔. อิมสฺสิ ถํ-ทานิ-ห-โต-เธสุ จ.

๒๓๕. อ ธุนามฺหิ จ.

๒๓๖. เอต รหิมฺหิ.

๒๓๗. อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย.

๒๓๘. .นทาทิโต วา อี.

๒๓๙. ณว-ณิก-เณยฺย-ณ-นฺตูหิ.

๒๔๐. ปติ-ภิกฺขุ-ราชีการนฺเตหิ อินี.

๒๔๑. นฺตุสฺส ตมีกาเร.

๒๔๒. ภวโต โภโต.

๒๔๓. โภ เค ตุ.

๒๔๔. .อการ-ปิตาทฺยนฺตานมา.

๒๔๕. ฌ-ล-ปา รสฺสํ.

๒๔๖. อากาโร วา.

อิติ นามกปฺเป จตุตฺโถ กณฺโฑ.

๒๔๗. ตฺวาทโย วิภตฺติสญฺญาโย.

๒๔๘. กฺวจิ โต ปญฺจมฺยตฺเถ.

๒๔๙. ตฺร-ถ สตฺตมิยา สพฺพนาเมหิ.

๒๕๐. สพฺพโต ธิ.

๒๕๑. กึสฺมา โว.

๒๕๒. หึ-หํ-หิญฺจนํ.

๒๕๓. ตมฺหา จ.

๒๕๔. อิมสฺมา ห-ธา จ.

๒๕๕. ยโต หึ.

๒๕๖. กาเล.

๒๕๗. กึ-สพฺพญฺเญก-ย-กุหิ ทา-ทาจนํ.

๒๕๘. ตมฺหา ทานิ จ.

๒๕๙. อิมสฺมา รหิ-ธุนา-ทานิ จ.

๒๖๐. สพฺพสฺส โส ทามฺหิ วา.

๒๖๑. อวณฺโณ เย โลปญฺจ.

๒๖๒. วุฑฺฒสฺส โช อิยิฏฺเฐสุ.

๒๖๓. ปสตฺถสฺส โส จ.

๒๖๔. อนฺติกสฺส เนโท.

๒๖๕. พาฬฺหสฺส สาโธ.

๒๖๖. อปฺปสฺส กณฺ.

๒๖๗. ยุวานญฺจ.

๒๖๘. วนฺตุ-มนฺตุ-วีนญฺจ โลโป.

๒๖๙. ยวตํ ต-ล-น-ทการานํ พฺยญฺชนานิ จ-ล-ญ-ชการตฺตํ.

๒๗๐. อมฺห-ตุมฺห-นฺตุ-ราช-พฺรหฺมตฺต-สข-สตฺถุ-ปิตาทีหิ สฺมา นาว.

อิติ นามกปฺเป ปญฺจโม กณฺโฑ

นามสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

๓. การกกณฺฑ

๒๗๑. ยสฺมาทเปติ ภยมาทตฺเต วา ตทปาทานํ.

๒๗๒. ธาตุ-นามานมุปสคฺคโยคาทีสฺวปิ จ.

๒๗๓. รกฺขณตฺถานมิจฺฉิตํ.

๒๗๔. เยน วาทสฺสนํ.

๒๗๕. ทูรนฺติกทฺธกาล-นิมฺมาน-ตฺวาโลป-ทิสาโยค-วิภตฺตารปฺปโยค-สุทฺธปฺ-ปโมจน-เหตุ-วิวิตฺตปฺ-ปมาณ-ปุพฺพโยค-พนฺธน-คุณวจน-ปญฺห-กถน-โถกากตฺตูสุ จ.

๒๗๖. ยสฺส ทาตุกาโม โรจเต ธารยเต วา ตํ สมฺปทานํ.

๒๗๗. สิลาฆ-หนุ-ฐา-สป-ธาร-ปิห-กุธ-ทุหิสฺโสสูย-ราธิกฺข-ปจฺจาสุณ-อนุปติคิณ-ปุพฺพกตฺตาโรจนตฺถ-ตทตฺถ-ตุมตฺถาลมตฺถ-มญฺญา-นาทรปฺปาณินิ คตฺยตฺถกมฺมนิ อาสีสตฺถ-สมฺมุติ-

ภิยฺย-สตฺตมฺยตฺเถสุ จ.

๒๗๘. โยธาโร ตโมกาสํ.

๒๗๙. เยน วา กยิรเต ตํ กรณํ.

๒๘๐. ยํ กโรติ ตํ กมฺมํ.

๒๘๑. โย กโรติ ส กตฺตา.

๒๘๒. โย กาเรติ ส เหตุ.

๒๘๓. ยสฺส วา ปริคฺคโห ตํ สามี.

๒๘๔. ลิงฺคตฺเถ ปฐมา.

๒๘๕. อาลปเน จ.

๒๘๖. กรเณ ตติยา.

๒๘๗. สหาทิโยเค จ.

๒๘๘. กตฺตริ จ.

๒๘๙. เหตฺวตฺเถ จ.

๒๙๐. สตฺตมฺยตฺเถ จ.

๒๙๑. เยนงฺควิกาโร.

๒๙๒. วิเสสเน จ.

๒๙๓. สมฺปทาเน จตุตฺถี.

๒๙๔. นโมโยคาทีสฺวปิ จ.

๒๙๕. อปทาเน ปญฺจมี.

๒๙๖. การณตฺเถ จ.

๒๙๗. กมฺมตฺเถ ทุติยา.

๒๙๘. กาลทฺธานมจฺจนฺตสํโยเค.

๒๙๙. กมฺมปฺปวจนียยุตฺเต.

๓๐๐. คติ-พุทฺธิ-ภุช-ป?-หร-กร-สยาทีนํ การิเต วา.

๓๐๑. สามิสฺสราธิปติ-ทายาท-สกฺขิ-ปติภู-ปสูตกุสเลหิ จ.

๓๐๒. นิทฺธารเณ จ.

๓๐๓. อนาทเร จ.

๓๐๔. แวจิ ทุติยา ฉฏฺฐีนมตฺเถ.

๓๐๕. ตติยา-สตฺตมีนญฺจ.

๓๐๖. ฉฏฺฐี จ.

๓๐๗. ทุติยา-ปญฺจมีนญฺจ.

๓๐๘. กมฺม-กรณ-นิมิตฺตตฺเถสุ สตฺตมี.

๓๐๙. ทุติยา-ปญฺจมีนญฺจ.

๓๑๐. กมฺม-กรณ-นิมิตฺตตฺเถสุ สตฺตมี.

๓๑๑. สมฺปทาเน จ.

๓๑๒. ปญฺจมฺยตฺเถ จ.

๓๑๓. กาล-ภาเวสุ จ.

๓๑๔. อุปฺยาธิกิสฺสรวจเน.

๓๑๕. มณฺฑิตุสฺสุกฺเกสุ ตติยา จ.

อิติ นามกปฺเป การกปฺโป ฉฏฺโฐ กณฺโฑ.

การกสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

๔. สมาสกณฺฑ

๓๑๖. .นามานํ สมาโส ยุตฺตตฺโถ.

๓๑๗. เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.

๓๑๘. ปกติ จสฺส สรนฺตสฺส.

๓๑๙. อุปสคฺค-นิปาตปุพฺพโก อพฺยยีภาโว.

๓๒๐. โส นปุสกลิงฺโค.

๓๒๑. ทิคุสฺเสกตฺตํ.

๓๒๒. ตถา ทฺวนฺเท ปาณิ-ตูริย-โยคฺค-เสนงฺค-ขุทฺทชนฺตุก-วิวิธวิรุทฺธ-วิสภาคตฺถาทีนญฺจ.

๓๒๓. วิภาสา รุกฺข-ติณ-ปสุ-ธน-ธญฺญ-ชนปทาทีนญฺจ.

๓๒๔. ทฺวิปเท ตุลฺยาธิกรเณ กมฺมธารโย.

๓๒๕. สงฺขฺยาปุพฺโพ ทิคุ.

๓๒๖. อุเภ ตปฺปุริสา.

๓๒๗. อมาทโย ปรปเทภิ.

๓๒๘. อญฺญปทตฺเถสุ พหุพฺพีหิ.

๓๒๙. นามานํ สมุจฺจโย ทฺวนฺโท.

๓๓๐. มหตํ มหา ตุลฺยาธิกรเณ ปเท.

๓๓๑. อิตฺถิยํ ภาสิตปุมิตฺถี ปุมาว เจ.

๓๓๒. กมฺมธารยสญฺเญ จ.

๓๓๓. อตฺตํ นสฺส ตปฺปุริเส.

๓๓๔. สเร อนฺ.

๓๓๕. กทฺ กุสฺส.

๓๓๖. กาปฺปตฺเถสุ จ.

๓๓๗. กฺวจิ สมาสนฺตคตานมการนฺโต.

๓๓๘. นทิมฺหา จ.

๓๓๙. ชายาย ตุทํ-ชานิ ปติมฺหิ.

๓๔๐. ธนุมฺหา จ.

๓๔๑. อํ วิภตฺตีนมการนฺตา อพฺยยีภาวา.

๓๔๒. สโร รสฺโส นปุสเก.

๓๔๓. อญฺญสฺมา โลโป จ.

อิติ นามกปฺเป สมาสกปฺโป สตฺตโม กณฺโฑ.

สมาสสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

๕. ตทฺธิตกณฺฑ

๓๔๔. วา ณปจฺเจ

๓๔๕. ณายน-ณาน วจฺฉาทิโต.

๓๔๖. เณยฺโย กตฺติกาทีหิ.

๓๔๗. อโต ณิ วา.

๓๔๘. ณโวปควาทีหิ.

๓๔๙. เณร วิธวาทิโต.

๓๕๐. เยน วา สํสฏฺฐํ ตรติ จรติ วหติ ณิโก.

๓๕๑. .ตมธีเต เตนก

๓๕๒. ณ ราคา ตสฺเสทมญฺญตฺเถสุ จ.

๓๕๓. ชาตาทีนมิมิยา จ.

๓๕๔. สมูหตฺเถ กณฺ-ณา.

๓๕๕. คาม-ชน-พนฺธุ-สหายาทีหิ ตา.

๓๕๖. ตทสฺส ฐานมิโย จ.

๓๕๗. อุปมตฺถายิตตฺตํ.

๓๕๘. ตนฺนิสฺสิตตฺเถ โร.

๓๕๙. อาลุ ตพฺพหุเล.

๓๖๐. ณฺย-ตฺต-ตา ภาเว ตุ.

๓๖๑. ณ วิสมาทีหิ.

๓๖๒. รมณียาทิโต กณฺ.

๓๖๓. วิเสเส ตร-ตมิสิกิยิฏฺฐา.

๓๖๔. ตทสฺสตฺถีติ วี จ.

๓๖๕. ตปาทิโต สี.

๓๖๖. ทณฺฑาทิโต อิก-อี.

๓๖๗. มธฺวาทิโต โร.

๓๖๘. คุณาทิโต วนฺตุ.

๓๖๙. สตฺยาทีหิ มนฺตุ.

๓๗๐. สทฺธาทิโต ณ.

๓๗๑. อายุสฺสุการาส มนฺตุมฺหิ.

๓๗๒. ตปฺปกติวจเน มโย.

๓๗๓. สงฺขฺยาปูรเณ โม.

๓๗๔. ส ฉสฺส วา.

๓๗๕. เอกาทิโต ทสสฺสี.

๓๗๖. ทเส โส นิจฺจญฺจ.

๓๗๗. อนฺเต นิคฺคหีตญฺจ.

๓๗๘. ติ จ.

๓๗๙. ล ท-รานํ.

๓๘๐. วีสติ-ทเสสุ พา ทฺวิสฺส ตุ.

๓๘๑. เอกาทิโต ทสฺส ร สงฺขฺยาเน.

๓๘๒. อฏฺฐาทิโต จ.

๓๘๓. เทฺวกฏฺฐามากาโร วา.

๓๘๔. จตุจฺ-เฉหิ ถ-ฐา.

๓๘๕. ทฺวิ-ตีหิ ติโย.

๓๘๖. ติเย ทุ-ตาปิ จ.

๓๘๗. เตสมฑฺฒูปปเทน อฑฺฒุฑฺฒ-ทิวฑฺฒ-ทิยฑฺฒฑฺฒติยา.

๓๘๘. สรูปานเมกเสสฺวสกึ.

๓๘๙. คณเน ทสสฺส ทฺวิ-ติ-จตุ-ปญฺจ-ฉ-สตฺต-อฏฺฐ-นวกานํ วี-ติ-จตฺตาร-ปญฺญา-ฉ-สตฺตาส-
นวา โยสุ โยนญฺจี สมาสํ จิ-ริ-ตี-ตุ-ติ.

๓๙๐. จตูปปทสฺส โลโป ตุตฺตรปทาทิ จสฺส จุ-โจปิ นวา.

๓๙๑. ยทนุปปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ.

๓๙๒. ทฺวาทิโต โกเนกตฺเถ จ.

๓๙๓. ทสทสกํ สตํ ทสกานํ สตํ สหสฺสญฺจ โยมฺหิ.

๓๙๔. ยาว ตทุตฺตริ ทสคุณิตญฺจ.

๓๙๕. สกนาเมหิ.

๓๙๖. เตสํ โณ โลปํ.

๓๙๗. วิภาเค ธา จ.

๓๙๘. สพฺพนาเมหิ ปการวจเน ตุ ถม.

๓๙๙. กิมิเมหิ ถํ.

๔๐๐. วุทฺธาทิสรสฺส วาสํ โยคนฺตสฺ สเณ จ.

๔๐๑. มา ยูนมาคโม จาเน.

๔๐๒. อาตฺตญฺจ.

๔๐๓. กฺวจาทิมชฺฌุตฺตรานํ ทีฆ-รสฺสา ปจฺจเยสุ จ.

๔๐๔. เตสุ วุทฺธิ-โลปาคม-วิการ-วิปรีตาเทสา จ.

๔๐๕. อ-ยุวณฺณานญฺจาโย วุทฺธี.

อิติ นามกปฺเป ตทฺธิตกปฺโป อฏฺจโม กณฺโฑ.

ตทฺธิตสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

๖. อาขฺยาตกณฺฑ

๔๐๖. อถ ปุพฺพานิ วิภตฺตีนํ ฉ ปรสฺสปาทานิ.

๔๐๗. ปราณฺยตฺตโนปทานิ.

๔๐๘. เทฺว เทฺว ปฐม มชฺฌิมุตฺตมปุริสา.

๔๐๙. สพฺเพสเมกาภิธาเน ปโร ปุริโส.

๔๑๐. นามมฺหิ ปยุชฺชมาเนปิ ตุลฺยาธิกรเณ ปฐโม.

๔๑๑. ตุมฺเห มชฺฌิโม.

๔๑๒. อมฺเห อุตฺตโม.

๔๑๓. กาเล.

๔๑๔. วตฺตมานา ปจฺจุปฺปนฺเน.

๔๑๕. อาณตฺยาสิฏฺเฐนุตฺตกาเล ปญฺจมี.

๔๑๖. อนุมติ-ปริกปฺปตฺเถสุ สตฺตมี.

๔๑๗. อปจฺจกฺเข ปโรกฺขาตีเต.

๔๑๘. หิยฺโยปภุติ ปจฺจกฺเข หิยฺยตฺตนี.

๔๑๙. สมีเปชฺชตนี.

๔๒๐. มาโยเค สพฺพกาเล จ.

๔๒๑. อนาคเต ภวิสฺสนฺตี.

๔๒๒. กฺริยาติปนฺเนตีเต กาลาติปตฺติ.

๔๒๓. วตฺตมานา ติ อนฺติ สิ ถ มิ ม,

เต อนฺเต เส วฺเห เอ มฺเห.

๔๒๔. ปญฺจมี ตุอนฺตุ หิ ถ มิ ม,

ตํ อนฺตํ สฺสุ วฺโห เอ อามเส.

๔๒๕. สตฺตมี เอยฺย เอยฺยุ เอยฺยาสิ เอยฺยาถ อยฺยามิ เอยฺยาม,

เอถ เอรํ เอโถ เอยฺยาวฺโห เอยฺยํ เอยฺยามฺเห.

๔๒๖. ปโรกฺขา อ อุ เอ ตฺถ อํ มฺห,

ตฺถ เร ตฺโถ วฺโห อึ มฺเห.

๔๒๗. หิยฺยตฺตนี อา อู โอ ตฺถ อํ มฺหา,

ตฺถ ตฺถุ เส วฺหํ อึ มฺหเส.

๔๒๘. อชฺชตนี อี อุ โอ ตฺถ อํ มฺหา,

อา อู เส วฺหํ อํ มฺเห.

๔๒๙. ภวิสฺสนฺตี สฺสติ สฺสนฺติ สฺสสิ สฺสถ สฺสามิ สฺสาม,

สฺสเต สฺสนฺเต สฺสเส สฺสวฺเห สฺสํ สฺสามฺเห.

๔๓๐. กาลาติปตฺติ สฺสา สฺสํสุ สฺเส สฺสถ สฺสํ สฺสมฺหา,

สฺสถ สฺสึสุ สฺสเส สฺสวฺเห สฺสึ สฺสามฺหเส.

๔๓๑. หิยฺยตฺตนี-สตฺตมี-ปญฺจมี-วตฺตมานา สพฺพธาตุกํ

อิติ อาขฺยาตกปฺเป ปจโม กณฺโฑ.

๔๓๒. ธาตุ-ลิงฺเคหิ ปรา ปจฺจยา.

๔๓๓. ติช-คุป-กิต-มาเนหิ ข-ฉ-สา วา.

๔๓๔. ภุช-ฆส-หร-สุ-ปาทีหิ ตุมิจฺฉตฺเถสุ.

๔๓๕. อาย นามโต กตฺตูปมานาทาจาเร.

๔๓๖. อียูปมานา จ.

๔๓๗. นามมฺหาตฺติจฉตฺเถ.

๔๓๘. ธาตูหิ เณ-ณย-ณาเป-ณาปยา การิตานิ เหตฺวตฺเถ.

๔๓๙. ธาตุรูเป นามสฺมา ณโย จ.

๔๔๐. ภาว-กมฺเมสุ โย.

๔๔๑. ตสฺส จวคฺค-ยการ-วกรตฺตํ สธาตฺวนฺตสฺส.

๔๔๒. อิวณฺณาคโม วา.

๔๔๓. ปุพฺพรูปญฺจ.

๔๔๔. ยถา กตฺตริ จ.

๔๔๕. ภูวาทิโต อ.

๔๔๖. รุธาทิโต นิคฺคหีตปุพฺพญฺจ.

๔๔๗. ทิวาทิโต โย.

๔๔๘. สฺวาทิโต ณุ ณา จ.

๔๔๙. กิยาทิโต นา.

๔๕๐. คหาทิโต ปฺป-ณฺหา.

๔๕๑. ตนาทิโต โอ-ยิรา.

๔๕๒. จุราทิโต เณ-ณยา.

๔๕๓. อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมนิ.

๔๕๔. กตฺตริ จ.

๔๕๕. ธาตุปฺ-ปจฺจเยหิ วิภตฺติโย.

๔๕๖. กตฺตริ ปรสฺสปทํ.

๔๕๗. ภูวาทโย ธาตโว

อิติ อาขฺยาตกปฺเป ทุติโย กณฺโฑ.

๔๕๘. กฺวจาทิวณฺณานเมกสฺสรานํ ทฺวภาโว.

๔๕๙. ปุพฺพพฺภาโส.

๔๖๐. รสฺโส.

๔๖๑. ทุติย-จตุตฺถานํ ปฐม-ตติยา.

๔๖๒. กวคฺคสฺส จวคฺโค.

๔๖๓. มาน-กิตานํ ว-ตตฺตํ วา.

๔๖๔. หสฺส โช.

๔๖๕. อนฺตสฺสิวณฺณากาโร วา.

๔๖๖. นิคฺคหีตญฺจ.

๔๖๗. ตโต ปา-มานานํ วา-มํ เสสุ.

๔๖๘. ฐา ติฏฺโฐ.

๔๖๙. ปา ปิโว.

๔๗๐. ญาสฺส ชา-ชํ-นา.

๔๗๑. ทิสสฺส ปสฺส-ทิสฺส-ทกฺขา วา.

๔๗๒. พฺยญฺชนนฺตสฺส โจ ฉปฺปจฺจเยสุ จ.

๔๗๓. โก เข จ.

๔๗๔. หรสฺส คี เส.

๔๗๕. พฺรู-ภูนมาห-ภูวา ปโรกฺขายํ.

๔๗๖. คมิสฺสนฺโต จฺโฉ วา สพฺพาสุ.

๔๗๗. วจสฺสชฺชตนิมฺหิ มกาโร โอ.

๔๗๘. อกาโร ทีฆํ หิ-มิ-เมสุ.

๔๗๙. หิโลปํ วา.

๔๘๐. โหติสฺสเรโหเห ภวิสฺสนฺติมฺหิ สฺสสฺส จ.

๔๘๑. กรสฺส สปฺปจฺจยสฺส กาโห.

อิติ อาขฺยาตกปฺเป ตติโย กณฺโฑ.

๔๘๒. ทาทนฺสตฺสสฺสํ มิ-เมสุ.

๔๘๓. อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเต.

๔๘๔. ฆฏาทีนํ วา.

๔๘๕. อญฺเญสุ จ.

๔๘๖. คุห-ทุสานํ ทีฆํ.

๔๘๗. วจ-วส-วหาทีนมุกาโร วสฺส เย.

๔๘๘. หวิปริยโย โล วา.

๔๘๙. คหสฺส เฆ ปฺเป.

๔๙๐. หโลโป ณฺหามฺหิ.

๔๙๑. กรสฺส กาสตฺตมชฺชตนิมฺหิ.

๔๙๒. อสสฺมา มิ-มานํ มฺหิ-มฺหานฺตโลโป จ.

๔๙๓. ถสฺส ตฺถตฺตํ.

๔๙๔. ติสฺส ตฺถิตฺตํ.

๔๙๕. ตุสฺส ตฺถุตฺตํ.

๔๙๖. สิมฺหิ จ.

๔๙๗. ลภสฺมา อี-อึนํ ตฺถ-ตฺถํ.

๔๙๘. กุสสฺมา ที จฺฉิ.

๔๙๙. ทาธาตุสฺส ทชฺชํ.

๕๐๐. วทสฺส วชฺชํ.

๕๐๑. คมิสฺส ฆมฺมํ.

๕๐๒. ยมฺหิ ทา-ธา-มา-ฐา-หา-ปา-มห-มถาทีนมี.

๕๐๓. ยชสฺสาทิสฺสิ.

๕๐๔. สพฺพโต อุ อึสุ.

๕๐๕. ชร-มรานํ ชีร-ชียฺย-มียฺยา วา.

๕๐๖. สพฺพตฺถาสสฺสาทิโลโป จ.

๕๐๗. อสพฺพธาตุเก ภู.

๕๐๘. เอยฺยสฺส ญาโต อิยา-ญา.

๕๐๙. นาสฺส โลโป ยการตฺตํ.

๕๑๐. โลปญฺเญตฺตมกาโร.

๕๑๑. อุตฺตโมกาโร.

๕๑๒. กรสฺสากาโร จ.

๕๑๓. โอ อว สเร.

๕๑๔. เอ อย.

๕๑๕. เต อาวายา การิเต.

๕๑๖. อิการาคโม อสพฺพธาตุกมฺหิ.

๕๑๗. กฺวจิ ธาตุ-วิภตฺติปฺ-ปจฺจยานํ ทีฆ-วิปรีตาเทส-โลปา-คมา จ.

๕๑๘. อตฺตโนปทานิ ปรสฺสปทตฺตํ.

๕๑๙. อการาคโม หิยฺยตฺตนี-อชฺชตนี-กาลาติปตฺตีสุ.

๕๒๐. พฺรูโต อี ติมฺหิ.

๕๒๑. ธาตุสฺสนฺโต โลโปเนกสฺสรสฺส.

๕๒๒. อิสุ-ยมูนมนฺโต จฺโฉ วา.

๕๒๓. การิตานํ โณ โลปํ.

อิติ อาขฺยาตกปฺเป จตตฺุโถ กณฺโฑ.

อาขฺยาตสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

๗. กิพฺพิธานกณฺฑ

๕๒๔. ธาตุยา กมฺมาทิมฺหิ โณ.

๕๒๕. สญฺญายม-นุ.

๕๒๖. ปุเร ททา จ อึ.

๕๒๗. สพฺพโต ณฺวุ-ตฺวาวี วา.

๕๒๘. วิส-รุช-ปทาทิโต ณ.

๕๒๙. ภาเว จ.

๕๓๐. กฺวิ จ.

๕๓๑. ธราทีหิ รมฺโม.

๕๓๒. ตสฺสีลาทีสุ ณี-ตฺวาวี จ.

๕๓๓. สทฺท-กุธ-จล-มณฺฑตฺถ-รุจาทีหิ ยุ.

๕๓๔. ปาราทิคมิมฺหา รู.

๕๓๕. ภิกฺขาทิโต จ.

๕๓๖. หนตฺยาทีนํ ณุโก.

๕๓๗. นุ นิคฺคหีตํ ปทนฺเต.

๕๓๘. สํหนญฺ?าย วา โร โฆ.

๕๓๙. รมฺหิ รนฺโต ราทิโน.

๕๔๐. ภาว-กมฺเมสุ ตพฺพานียา.

๕๔๑. ณฺโย จ.

๕๔๒. กรมฺหา ริจฺจ.

๕๔๓. ภูโตพฺพ.

๕๔๔. วท-มท-คมุ-ยุช-ครหาการาทีหิ ชฺช-มฺม-คฺค-ยฺเหยฺยา-คาโร วา.

๕๔๕. เต กิจฺจา.

๕๔๖. อญฺเญ กิตฺ.

๕๔๗. นนฺทาทีหิ ยุ.

๕๔๘. กตฺตุ-กรณ-ปเทเสสุ จ.

๕๔๙. รหาทิโต ณ.

อิติ กิพฺพิธานกปฺเป ปจโม กณฺโฑ.

๕๕๐. ณาทโย เตกาลิกา.

๕๕๑. สญฺญายํ ทา-ธาโต อิ.

๕๕๒. ติ กิจฺจาสิฏฺเจ.

๕๕๓. อิตฺถิยม-ติ-ยโว วา.

๕๕๔. กรโต ริริย.

๕๕๕. อตีเต ต-ตวนฺตุ-ตาวี.

๕๕๖. ภาว-กมฺเมสุ ต.

๕๕๗. พุธ-คมาทิตฺเถ กตฺตริ.

๕๕๘. ชิโต อิน สพฺพตฺถ.

๕๕๙. สุปโต จ.

๕๖๐. อีสํ-ทุ-สูหิ ข.

๕๖๑. อิจฺฉตฺเถสุ สมานกตฺตุเกสุ ตเว-ตุ วา.

๕๖๒. อรห-สกฺกาทีสุ จ.

๕๖๓. ปตฺตวจเน อลมตฺเถสุ จ.

๕๖๔. ปุพฺพกาเลกกตฺตุกานํ ตุน-ตฺวาน-ตฺวา วา.

๕๖๕. วตฺตมาเน มานนฺตา.

๕๖๖. สาสาทีหิ รตฺถุ.

๕๖๗. ปาติโต ริตุ.

๕๖๘. มานาทีหิ ราตุ.

๕๖๙. อาคมา ตุโก.

๕๗๐. ภพฺเพ อิก.

อิติ กิพฺพิธานกปฺเป ทุติโย กณฺโฑ.

๕๗๑. ปจฺจยาทนิฏฺฐา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ.

๕๗๒. สาส-ทิสโต ตสฺส ริฏฺโจ จ.

๕๗๓. สาทิ สนฺต-ปุจฺฉ-ภนฺช-หนฺสารทีหิ ฏฺโจ.

๕๗๔. วสโต อุตฺถ.

๕๗๕. วสฺส วา วุ.

๕๗๖. ธ-ฒ-ภ-เหหิ ธ-ฒา จ.

๕๗๗. ภนฺชโต คฺโค จ.

๕๗๘. ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ.

๕๗๙. วจ วา วุ.

๕๘๐. คุปาทีนญฺญ.

๕๘๑. ตราทีหิ อิณฺโณ.

๕๘๒. ภิทาทิโต อินฺน-อนฺน-อีณา วา.

๕๘๓. สุส-ปจ-สกโต กฺข-กฺกา จ.

๕๘๔. ปกฺกมาทีหิ นฺโต จ.

๕๘๕. ชนาทีนมา ติมฺหิ จ.

๕๘๖. คม-ขน-หน-รมาทีนมนฺโต.

๕๘๗. รกาโร จ.

๕๘๘. ฐา-ปานมิอี จ.

๕๘๙. หนฺเตหิ โห หสฺส โฬ วา อทห-นาหานํ.

อิติ กิพฺพิธานกปฺเป ตติโย กณฺโฑ.

๕๙๐. ณมฺหิ รนฺชสฺส โฌ ภาว-กรเณสุ.

๕๙๑. หนสฺส ฆาโต.

๕๙๒. วโธ วา สพฺพตฺถ.

๕๙๓. อาการนฺตานมาโย.

๕๙๔. ปุร-สมุป-ปรีหิ กโรติสฺส ข-ขรา วา ตปจฺจเยสุ จ.

๕๙๕. ตเว-ตุนาทีสุ กา.

๕๙๖. คม-ขน-หนาทีนํ ตุ-ตพฺพาทีสุ น.

๕๙๗. สพฺเพหิ ตุนาทีนํ โย.

๕๙๘. จนนฺเตหิ รจฺจํ.

๕๙๙. ทิสา สฺวาน-สฺวานฺตโลโป จ.

๖๐๐. ม-ห-ท-เภหิ มฺม-ยฺห-ชฺช-พฺภ-ทฺธา จ.

๖๐๑. ตทฺธิต-สมาส-กิตกา นามํวาตเว-ตุนาทีสุ จ.

๖๐๒. ทุมฺหิ ครุ.

๖๐๓. ทีโฆ จ.

๖๐๔. อกฺขเรหิ การ.

๖๐๕. ยถาคมมิกาโร.

๖๐๖. ท-ธนฺตโต โย กฺวจิ.

อิติ กิพฺพิธานกปฺเป จตุตฺโถ กณฺโฑ.

๖๐๗. นิคฺคหีต สํโยคาทิ โน.

๖๐๘. สพฺพตฺถ เค คี.

๖๐๙. สทสฺส สีทตฺตํ.

๖๑๐. ยชสฺส สรสฺสิ ฏฺเจ.

๖๑๑. ห-จตุตฺถานมนฺตานํ โท เธ.

๖๑๒. โฑ ฒกาเร.

๖๑๓. คหสฺส ฆร เณ วา.

๖๑๔. ทหสฺส โท ฬ๎.

๖๑๕. ธาตฺวนฺตสฺส โลโป กฺวิมฺหิ.

๖๑๖. วิทนฺเต อู.

๖๑๗. น-ม-ก-รานมนฺตานํ นิยุตฺตตมฺหิ.

๖๑๘. น ก-คตฺตํ จ-ชา ณฺวุมฺหิ.

๖๑๙. กรสฺส จ ตตฺตํ ตุสฺมึ.

๖๒๐. ตุ-ตุน-ตพฺเพสุ วา.

๖๒๑. การิตํ วิย ณานุพนฺโธ.

๖๒๒. อนกา ยุ-ณฺวูนํ.

๖๒๓. ก-คา จ-ชานํ.

อิติ กิพฺพิธานกปฺเป ปญฺจโม กณฺโฑ.

กิพฺพิธานสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

๘. อุณาทิกณฺฑ

๖๒๔. กตฺตริ กิตฺ.

๖๒๕. ภาว-กมฺเมสุ กิจฺจ-กฺต-ขตฺถา.

๖๒๖. กมฺมนิ ทุติยายํ กฺโต.

๖๒๗. ขฺยาทีหิ มนฺ ม จ โต วา.

๖๒๘. สมาทีหิ ถ-มา.

๖๒๙. คหสฺสุปธสฺเส วา.

๖๓๐. มสุสฺส สุสฺส จฺฉร-จฺเฉรา.

๖๓๑. อาปุพฺพจรสฺส จ.

๖๓๒. อล-กล-สเลหิ ล-ยา.

๖๓๓. ยาณ-ลาณา.

๖๓๔. มถิสฺส ถสฺส โล จ.

๖๓๕. เปสาติสคฺค-ปตฺตกาเลสุ กิจฺจา.

๖๓๖. อวสฺสกาธมเณสุ ณี จ.

๖๓๗. อรห-สกฺกาทีหิ ตุ.

๖๓๘. วชาทีหิ ปพฺพชฺชาทโย นิปจฺจนฺเต.

๖๓๙. กฺวิโลโป จ.

๖๔๐. สจ-ชานํ ก-คา ณานุพนฺเธ.

๖๔๑. นุทาทีหิ ยุ-ณฺวูนมนานนากานนกา สการิเตหิ จ.

๖๔๒. อิ-ย-ต-ม-กิ-เอสานมนฺตสฺสโร ทีฆํ กฺวจิ ทุสสฺส คุณํ โท รํ ส-กฺขี จ.

๖๔๓. ภฺยาทีหิ มติ-พุธิ-ปูชาทีหิ จ กฺโต.

๖๔๔. เวปุ-สี-ทว-วมุ-กุ-ทา-ภู-หฺวาทีหิ ถุ-ตฺติม-ณิมา นิพฺพตฺเต.

๖๔๕. อกฺโกเส นมฺหานิ.

๖๔๖. เอกาทิโต สกิสฺส กฺขตฺตุ.

๖๔๗. สุนสฺสุนสฺโสณวานุวานุนุนขุณานา.

๖๔๘. ตรุณสฺส สุสุ จ.

๖๔๙. ยุวสฺสุวสฺสุวฺวานุนูนา.

๖๕๐. กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโย.

๖๕๑. ภวิสฺสติ คมาทีหิ ณี-ฆิณฺ.

๖๕๒. กฺริยายํ ณฺวุ-ตโว.

๖๕๓. ภาววาจิมฺหิ จตุตฺถี.

๖๕๔. กมฺมนิ โณ.

๖๕๕. เสเส สฺสํ-นฺตุ-มานานา.

๖๕๖. ฉทาทีหิ ต-ตฺรณฺ.

๖๕๗. วทาทีหิ ณิตฺโต คเณ.

๖๕๘. มิทาทีหิ ตฺติ-ติโย.

๖๕๙. อุสุ-รนฺช-ทํสานํ ทํสสฺส ทฑฺโฒ ฒ-ฐา จ.

๖๖๐. สูวุสานมูวุสานมโต โถ จ.

๖๖๑. รนฺชุทาทีหิ ธ-ทิทฺท-กิรา กฺวจิ ช-ทโลโป จ.

๖๖๒. ปฏิโต หิสฺส เหรณฺ-หีรณฺ.

๖๖๓. กฑฺยาทีหิ โก.

๖๖๔. ขาทาม-คมานํ ขนฺธนฺธ-คนฺธา.

๖๖๕. ปฏาทีหฺยลํ.

๖๖๖. ปุถสฺส ปุถุ ปถาโม วา.

๖๖๗. สสฺวาทีหิ ตุ-ทโว.

๖๖๘. จฺยาทีหิ อีวโร.

๖๖๙. มุนาทีหิ จิ.

๖๗๐. วิทาทีหฺยูโร.

๖๗๑. หนาทีหิ นุ-ณุ-ตโว.

๖๗๒. กุฏาทีหิ โ?.

๖๗๓. มนุ-ปูร-สุณาทีหิ อุสฺส-นุสิสา

อิติ กิพฺพิธานกปฺเป อุณาทิกปฺโป ฉฏฺโฐ กณฺโฑ.

อุณาทิสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

กจฺจายนสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

สนฺธิมฺหิ เอกปญฺญาสํ นามมฺหิ ทฺวิสตํ ภเว
อฏฺฐารสาธิกญฺเจว การเก ปญฺจตาลีสํ.
สมาเส อฏฺฐวีสญฺจ ทฺวาสฏฺฐิ ตทฺธิเต มตํ
อฏฺฐารสสตาขฺยาเต กิเต สุตฺตสตํ ภเว
อุณาทิมฺหิ จ ปญฺญาสํ สุตฺตเภทํ ปกาสิตํ.

(คัมภีร์การิกา)

พาลาวตาโร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

คนฺถารมฺภ

๑. สนฺธิกณฺฑ

สญฺญา

อกฺขราปาทโย เอกจตฺตาลีสํ.

อกฺขรา อปิ อการาทโย เอกจตฺตาลีสํ สุตฺตนฺโตปการา. ตํ ยถา. อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ ก ข ค ฆ ง จ ฉ ช ฌ ญ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ ต ถ ท ธ น ป ผ พ ภ ม ย ร ล ว ส ห ฬ อํ อิติ.

ตตฺโถทนฺตา สรา อฏฺฐ.

ตตฺถ อกฺขเรสุ โอการนฺตา อฏฺฐ สรา นาม.

ตตฺเถติ วตฺตเต.

ลหุมตฺตา ตโย รสฺสา.

ตตฺถ สเรสุ ลหุมตฺตา อ อิ อุ อิติ ตโย รสฺสา.

อญฺเญ ทีฆา.

ตตฺถ สเรสุ รสฺเสหญฺเญ ทีฆา. สํโยคโต ปุพฺเพ เอ-โอ รสฺสา อิโวจฺจนฺเต กฺวจิ. อนนฺตรา พฺยญฺชนา สํโยโค. เอตฺถ เสยฺโย โอฏฺโฐ โสตฺถิ.

เสสา พฺยญฺชนา.

สเร ฐเปตวา เสสา กาทโย นิคฺคหีตนฺตา พฺยญฺชนา.

วคฺคา ปญฺจ-ปญฺจโส มนฺตา.

พฺยญฺชนานํ กาทโย มการนฺตา ปญฺจ-ปญฺจโส อกฺขรวนฺโต วคฺคา.

วคฺคานํ ปฐม-ทุติยา โส จาโฆสา, ฬนฺตาญฺเญ โฆสา. โฆสาโฆสสญฺญา จ ปรสมญฺญา ปโยเคติ สงฺคหิตา.

เอวํ ลิงฺค-สพฺพนาม-ปท-อุปสคฺค-นิปาต-ตทฺธิต-อาขฺยาต-กมฺมปฺปวจนียาทิสญฺญา จ.

อํ อิติ นิคฺคหีตํ.

อํ อิติ อการโต ปรํ โย พินฺทุ สูยติ, ตํ นิคฺคหีตํ นาม.

พินฺทุ จูฬามณาการา นิคฺคหีตนฺติ วุจฺจเต

เกวลสฺสาปฺปโยคตฺตา อกาโร สนฺนิธียเต.

อ-กวคฺค-หา กณฺฐชา. อิ-จวคฺค-ยา ตาลุชา. อุ-ปวคฺคา โอฏฺฐชา. ฏวคฺค-ร-ฬา มุทฺธชา. ตวคฺค-

ล-สา ทนฺตชา. เอ กณฺจตาลุโช. โอ กณฺโฐฏฺจโช. โว ทนฺโตฏฺจโช.

สญฺญา

สรสนฺธิ

โลก อคฺโค อิตฺยสฺมึ

ปุพฺพมโธจิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเยติ ปุพฺพพฺยญฺชนํ สรโต ปุถกฺกาตพฺพํ.

สรา สเร โลปํ

อนนฺตเร สเร ปเร สรา โลปํ ปปฺโปนฺติ.

นเย ปรํ ยุตฺเตติ อสฺสโร พฺยญฺชโน ปรกฺขรํ เนตพฺโพ. โลกคฺโค.

สเรตยสฺมึ โอปสิเลสิโก กาลสตฺตมี. ตโต วณฺณกาล-พฺยวธาเน การิยํ น โหติ. ยถา “มํ อหาสี”ติ “ปมาทมนุยุญฺชนฺตี” ตฺยาทิคาถายํ “ชนา อปฺปมาทนฺ”ติ จ. เอวํ สพฺพสนฺธีสุ.

อนนฺตรํ ปรสฺส สรสฺส โลปํ วกฺขติ. ตสฺมาเนน ปุพฺพสฺส โลโป ญายติ. เตเนว สตฺตมีนิทฺทิฏฺจสฺส ปรตาปิ คมฺยเต.

สเรตฺยธิกาโร.

ปน อิเม ปน อิเมตีห

สรา โลปํ อิเตฺวว.

วา ปโร อสรูปา.

อสมานรูปา สรมฺหา ปโร สโร วา ลุปฺยเต. ปนเม, ปนิเม.

พนฺธุสฺส อิว, น อุเปตีติธ

กฺวจาสวณฺณํ ลุตฺเต.

สเร ลุตฺเต ปรสฺส กฺวจิ อสวณฺโณ โหตีติ อิ-อุ อิจฺเจเตสํ จานาสนฺนา เอ-โอ. พนฺธุสฺเสว, โนเปติ.

ทีฆํ.

สเร ลุตฺเต ปโร สโร กฺวจิ จานาสนฺนํ ทีฆํ ยาติ. ตตฺรายํ, ยานีธ, พหูปการํ, สทฺธีธ, ตถูปมํ.

กึสุ อิเธตฺยตฺร

ปุพฺโพ จ.

สเร ลุตฺเต ปุพฺโพ จ กฺวจิ (จานาสนฺนํ) ทีฆํ ยาติ. กึสูธ.

เต อชฺช, เต อหนฺเตตฺถ

ยเมทนฺตสฺสาเทโส.

สเร ปเร อนฺตสฺส เอการสฺส กฺวจิ โย อาเทโส โหติ. ตฺยชฺช ทีฆนฺติ พฺยญฺชเน ปเร กฺวจิ ทีโฆ. ตฺยาหํ.

กฺวจีติ กึ. เนตฺถ

โส อสฺส, อนุ เอตีตฺยตฺถ.

วโมทุทนฺตานํ.

สเร ปเร อนฺโตการุการานํ กฺวจิ โว อาเทโส โหติ. สฺวสฺส อนฺวติ.

กฺวจีติ กึ. ตยสฺสุ, สเมตายสฺมา.

อิธ อหนฺตีธ

โท ธสฺส จ.

สเร ปเร ธสฺส กฺวจิ โท โหติ. ทีโฆ. อิทาหํ.

กฺวจีติ กึ. อิเธว.

จกาเรน พฺยญฺชเนปิ. อิท ภิกฺขเว.

ปติ อนฺตํ, วุตฺติ อสฺเสตีห

อิวณฺโณ ยํ นวา.

สเร ปเร อิวณฺณสฺส โย นวา โหติ. กตยการสฺส ติสฺส สพฺโพ จํ ตีติ กฺวจิ จาเทเส

ปรเทฺวภาโว จาเนติ สรโต ปรพฺยญฺชนสฺส จานาสนฺนวสา ทฺวิตฺตํ. ปจฺจนฺตํ, วุตฺยสฺส.

นวาติ กึ. ปฏฺคฺคิ. เอตฺถ กฺวจิ ปฏิ ปติสฺเสติ ปติสฺส ปฏิ.

วณฺณคฺคหณํ สพฺพตฺถ รสฺสทีฆสงฺคหณตฺถํ.

ยถา เอเวตีห

เอวาทิสฺส ริ ปุพฺโพ จ รสฺโส.

สรโต ปรสฺส เอวสฺสาราทิเอกาโร ริตฺตํ นวา ยาติ, ปุพฺโพ จ จานาสนฺนํ รสฺสํ. ยถริว, ยเถว.

น อิมสฺส, ติ องฺคิกํ, ลหุ เอสฺสติ, อตฺต อตฺถํ, อิโต อายติ, ตสฺมา อิห, สพฺภิ เอว, ฉ อภิญฺญา, ปุถ เอว, ปา เอเวตีห

วาตฺวว.

ย-ว-ม-ท-น-ต-ร-ลา จาคมา.

สเร ปเร ยาทโย อาคมา วา โหนฺติ. จกาเรน โค จ. นยิมสฺส, ติวงฺคิกํ, ลหุเมสฺสติ, อตฺตทตฺถํ, อิโต นายติ, ตสฺมาติห, สพฺภิเรว, ฉฬภิญฺญา, ปุถเคว. รสฺสนฺติ พฺยญฺชเน ปเร กฺวจิ รสฺโส. ปเคว.

วาติ กึ. ฉ อภิญฺญา, ปุถ เอว, ปา เอว. เอตฺถ สเร กฺวจีติ สรานํ ปกติ โหติ. สสฺส รูปเมว. น วิกาโรตฺยตฺโถ.

อภิ อุคฺคโตตฺยตฺร

อพฺโภ อภีติ อภิสฺส อพฺโภ. อพฺภุคฺคโต.

สรสนฺธิ

พฺยญฺชนสนฺธิ

พฺยญฺชเนตฺยธิกาโร.

กฺวจิเตฺวว.

โส ภิกฺขุ, กจฺจิ นุ ตฺวํ, ชาเนม ตํตีห

โลปญฺจ ตตฺรากาโร.

พฺยญฺชเน ปเร สรานํ กฺวจิ โลโป โหติ, ตตฺร ลุตฺเต ?าเน อการาคโม. จกาเรน โอการุการาปิ. ส ภิกฺขุ, กจฺจิ โน ตฺวํ, ชาเนมุ ตํ.

กฺวจีติ กึ. โส มุนิ.

อุโฆโส, อาขาตนฺตีห

เทฺวภาโว ฐาเน อิตฺวว

วคฺเค โฆสาโฆสานํ ตติย-ปฐมา.

วคฺเค โฆสาโฆสานํ จตุตฺถ-ทุติยานํ ตพฺพคฺเค ตติย-ปฐมา โหนฺติ ยถาสงฺขฺยํ ยุตฺเต ฐาเน. อุคฺโฆโส. รสฺเส อกฺขาตํ.

ปร สหสฺสํ, อติปฺป โขตีห

กวจิ โอ พฺยญฺชเนติ โอการาคโม. ปโรสหสฺสํ. คาคเม จ. อติปฺปโค โข.

อว นทฺธาตฺยตฺร

โอ อวสฺเสติ กฺวจิ อวสฺส โอ. โอนทฺธา.

กฺวจีติ กึ. อวสุสฺสตุ.

พฺยญฺชนสนฺธิ

นิคฺคหีตสนฺธิ

นิคฺคหีตนฺตฺยธิกาโร.

กึ กโต, สํ ชาโต, สํ ฐิโต, ตํ ธนํ, ตํ มิตฺตนฺตีห

วคฺคนฺตํ วา วคฺเค.

วคฺคพฺยญฺชเน ปเร พินฺทุสฺส ตพฺพคฺคนฺโต วา โหติ. กิงฺกโต, สญฺชาโต, สญฺจิโต, ตนฺธนํ, ตมฺมิตฺตํ.

วาติ กึ. น ตํ กมฺมํ.

วากาเรเนว เล โล จ. ปุลฺลิงฺคํ.

วาตฺยธิกาโร.

เอวํ อสฺส, เอตํ อโวเจตีห

ม-ทา สเร.

สเร ปเร เตน สห พินฺทุโน โฌ วา โหติ. ทฺวิตฺเต สญฺโญโค, สํโยโค.

จกฺขุ อนิจฺจํ, อว สิโรตีห

อาคโม กฺวจิตฺวว.

นิคฺคหีตญฺจ.

สเร พฺยญฺชเน วา ปเร กฺวจิ พินฺทฺวาคโม โหติ. จกฺขุ อนิจฺจํ, อวํสิโร.

วิทูนํ อคฺคํ, ตาสํ อหนฺตีห

กฺวจิ โลปนฺติ สเร พินฺทุโลโป. วิทูนคฺคํ. ทีเฆ สาราโค.

พีชํ อิเวตีห

ปโร วา สโร.

พินฺทุโต ปโร สโร วา ลุปฺยเต. พีชํว.

เอวํ อสฺเสตีห

พฺยญฺชโน จ วิสญฺโญโค.

พินฺทุโต สเร ปเร ลุตฺเต สํโยโค พฺยญฺชโน วินฏฺฐสํโยโค โหตีติ ปุพฺพสฺส โลโป. เอวํส.

นิคฺคหีตสนฺธิ

โวมิสฺสกสนฺธิ

อนุปทิฏฺฐานํ วุตฺตโยคโต.

อิธานิทฺทิฏฺฐา สนฺธโย วุตฺตานุสาเรน เญยฺยา.

ยถา ยทิ เอวํ, โพธิ องฺคาตีห ยาเทเส อิมินา สุตฺเตน ทฺยการสํโยคสฺส โช, ธฺยการสํโยคสฺส โฌ.ทฺวิตฺเต ยชฺเชวํ, โพชฺฌงฺคา.

อสทิสสํโยเค เอกสรูปตา จ. ปริ เอสนาตีห ยาเทเส รการสฺส โย. ปยฺเยสนา.

วณฺณานํ พหุตฺตํ วิปรีตตา จ. สรติ, อิติ เอว, สา อิตฺถี, พุสํ เอว, พหุ อาพาโธ, อธิ อภวิ, สุขํ ทุกฺขํ, ชีโวตีห

มาคโม สกาเร อการสฺส อุ จ. สุมรติ.

อิสฺส โว. อิเตฺวว.

ปรโลเป อาการสฺส โอ. โสตุถี.

มาเทเส ปุพฺพทีเฆ จ เอการสฺส อิ. พุสามิว.

วาเทเส ห-วการวิปริยโย. พวฺหาพาโธ.

อธิสฺส กฺวจิ อทฺโธ. ทีเฆ อทฺธาภวิ.

พินฺทุโน โอการสฺส จ เอ. สุเข, ทุกฺเข, ชีเว.

รทานํ โฬ. ปฬิโฬโธ, ปริฬาโห.

สเร พฺยญฺชเน วา ปเร พินฺทุโน กฺวจิ โม. มมฺอภาสิ. พุทฺธมฺสรณมฺ. ปุพฺเพ โม ปรํ น เนตพฺโพ อยุตฺตตฺตา.

พินฺทุโต ปรสรานมญฺญสฺสรตาปิ. ตํ อิมินา, เอวํ อิมํ, กึ อหนฺตีห อิสฺส อ. ตทมินา. อิสฺส อุ อการสฺส จ เอ. พินฺทุโลปาโท เอวุมํ, เกหํ.

วากฺยสุขุจฺจารณตฺถํ ฉนฺทาหานิตฺถญฺจ วณฺณโลโปปิ. ปฏิสงฺขาย โยนิโสตีห ปุพฺพยโลโป. ปฏิสงฺขา โยนิโส.

อลาพูนีตฺยาโท อการโลโป. ลาพูนิ สีทนฺติ, สิลา ปฺลวนฺติ.

วุตฺยเภทาย วิกาโรปิ. อกรมฺหเส เตตฺยาโท สกาเร ครุโน เอการสฺส อิมินา ลหุ อกาโร. อกรมฺหส เต กิจฺจํ.

อกฺขรนิยโม ฉนฺทํ ครุ ลหุ นิยโม ภเว วุตฺติ
ทีโฆ สํโยคาทิปุพฺโพ รสฺโส จ ครุ ลหุ ตุ รสฺโส.

ยถา อา, อสฺส, อํ, อ.

เอวมญฺญาปิ วิญฺเญยฺยา สํหิตา ตนฺติยา หิตา
สํหิตาติ จ วณฺณานํ สนฺนิธพฺยวธานโต.

โวมิสฺสกสนฺธิ

สนฺธิ

---

๒. นามกณฺฑ

ปุลฺลิงฺค

ชินวจนยุตฺตํ หีติ สพฺพตฺถาธิกาโร.

ลิงฺคญฺจ นิปฺปจฺจเต.

ธาตุ-ปจฺจย-วิภตฺติวชฺชิตมตฺถยุตฺตํ สทฺทรูปํ ลิงฺคํ นาม. ชินวจนโยคฺคํ ลิงฺคํ อิธ ฐปียติ นิปฺผาทียติ จ.

พุทฺธ อิติ ฐิเต

ตโต จ วิภตฺติโย.

ตสฺมา ลิงฺคา ปรา วิภตฺติโย โหนฺติ. จกาเรน ตาสํ เอกวจนาทิปฐมาทิสญฺญา จ.

สิ โย, อํ โย, นา หิ, ส นํ, สฺมา หิ, ส นํ, สฺมึ สูติ วิภตฺติโย. สิ โย อิติ ปฐมา, อํโย อิติ ทุติยา, นา หิ อิติ ตติยา, ส นํ อิติ จตุตฺถี, สฺมา หิ อิติ ปญฺจมี, ส นํ อิติ ฉฏฺฐี, สฺมึ สุ อิติ สตฺตมี.

ตาสมนิยมปฺปสงฺเค วตฺติจฺฉาวสา.

ลิงฺคตฺเถ ปฐมา

โย กมฺม-กตฺตาทิวตฺถนฺตรมปฺปตฺโต สสฺสรูปฏฺโฐ สุทฺโธ, โส ลิงฺคตฺโถ นาม. ตสฺสาภิธานมตฺเต ปฐมาวิภตฺติ โหติ.

ตสฺสาปฺยนิยเม เอกมฺหิ วตฺตพฺเพ เอกวจนํ สิ. วุจฺจเตเนเนติ วจนํ. เอกสฺสตฺถสฺส วจนํ เอกวจนํ. เอวํ พหุวจนํ.

อโตตฺวว.

โส.

อากรนฺตา ปรสฺส สิสฺส โอ โหติ.

สรโลโปมาเทส-ปจฺจยาทิมฺหิ สรโลเป ตุ ปกติ.

อํอาทีสุ ปเรสุ สรสฺส โลโป โหติ. ตสฺมึ กเต ตุ กฺวจาทินา อสวณฺเณ ปตฺเต ปกติ โหติ. นเย ปรํ ยุตฺเต. เอวมุปริ สรโลปาทิ. พุทฺโธ.

พหุมฺหิ วตฺตพฺเพ พหุวจนํ โย.

อโต วาตฺวว.

สพฺพโย-นีนมา-เอ.

อการนฺตา ปเรสํ ปฐมา-ทุติยาโย-นีนํ ยถาสงฺขฺยํ อา-เอ วา โหนฺติ. พุทฺธา.

วาติ กึ. อค.คโย.

ลิงฺคตฺเถ ปฐมาตฺวว.

อาลปเน จ.

อภิมุขีกรณมาลปนํ. ตทธิเก ลิงฺคตฺเถ ปฐมา โหติ.

อาลปเน สิ คสญฺโญติ สิสฺส คสญฺญา.

เค อิตฺวว.

อการ-ปิตาทฺยนฺตานมา.

เค ปเร อกาโร ปิตุ-สตฺถุ-อตฺต-ราชาทีนมนฺโต จ อาตฺตํ ยาติ.

อากาโร วาติ เค ปเร อาการสฺส รสฺโส วา.

เสสโต โลปํ ค-สิปิ.

โส, สึ, สฺยา จ, สขโต คสฺเส วาตฺยาทินิทฺทิฏฺเฐหญฺเฌ อวณฺณิวณฺณุวณฺโณการนฺตา เสสา. เตหิ ปเร ค-สี ลุปฺยนฺเต. เห พุทฺธ พุทฺธา. โย. พุทฺธา.

กมฺมตฺเถ ทุติยา.

ยํ กโรติ, ตํ กมฺมํ นาม. ตตฺถ ทุติยา โหติ. อํ. พุทฺธํ. โยสฺส เอ. พุทฺเธ.

ตติยาตฺวว.

กตฺตริ จ.

โย กโรติ, ส กตฺตา นาม. ตตฺถ ตติยา โหติ. นา.

อโต เนน.

อการา ปโร นา เอนํ ยาติ. พุทฺเธน.

หิ.

สุ-หิสฺวกาโร เอ.

สุ-หิสุ ปเรสฺวการสฺส เอ โหติ.

สฺมา-หิ-สฺมึนํ มฺหา-ภิ-มฺหิ วา.

สพฺพสทฺเทหิ ปเรสํ สฺมา-หิ-สฺมึนํ ยถาสงฺขฺยํ มฺหา-ภิ-มฺหิ อิจฺเจเต อาเทสา วา โหนฺติ. พุทฺเธภิ พุทฺเธหิ.

กรเณ ตติยา.

เยน วา กยิรเต, ตํ กรณํ นาม. ตตฺถ ตติยา โหติ. สพฺพํ กตฺตุสมํ.

สมฺปทาเน จตุตฺถี.

ยสฺส ทาตุกาโม โรจเต ธารยเต วา, ตํ สมฺปทานํ นาม. ตตฺถ จตุตฺถี โหติ. ส.

อโต วาตฺวว.

อาย จตุตฺเถกวจนสฺส ตุ.

อการา ปรสฺส จตุตฺเถกวจนสฺส อาโย วา โหติ. พุทฺธาย.

สาคโม เสติ เส สการาคโม. พุทฺธสฺส.

นํ.

ทีฆํตฺวว.

สุ-นํ-หิสุ จ.

สุ-นํ-หิสุ ปเรสุ สรานํ ทีโฆ โหติ. จกาเรน กฺวจิ น. พุทฺธานํ

อปาทาเน ปญฺจมี.

ยสฺมาทเปติ ภยมาทตฺเต วา, ตทปทานํ นาม. ตตฺถ ปญฺจมี โหติ. สฺมา.

อโต อา-เอตฺวว.

สฺมา-สฺมึนํ วา.

อการา ปเรสํ สฺมา-สฺมึนํ อา-เอ วา โหนฺติ. พุทฺธา พุทฺธมฺหา พุทฺธสฺมา พุทฺเธภิ พุทฺเธหิ.

สามิสฺมึ ฉฏฺฐี.

ยสฺส วา ปริคฺคโห, ตํ สามี นาม. ตตฺถ ฉฏฺฐี โหติ. พุทฺธสฺส พุทฺธานํ.

โอกาเส สตฺตมี.

โยธาโร, ตโมกาสํ นาม. ตตฺถ สตฺตมี โหติ. สฺมึ. พุทฺเธ พุทฺธมฺหิ พุทฺธสฺมึ. สุ. พุทฺเธสุ.

พุทฺโธ พุทฺธ สุขํ ททาติ สรโต พุทฺธํ ตโต ทุกฺกรํ

กึ พุทฺเธน มหิทฺธโยปิ มุนโย พุทฺเธน ชาตา สุขี.

พุทฺธสฺเสว มนํ ทเท ปทมหํ พุทฺธา ลเภยฺยาจฺจุตํ

พุทฺธสฺสิทฺธิ น กึ กเร ภวภเว ภตฺยตฺถุ พุทฺเธ มม.

อิโต ปรํ ตติยา-ปญฺจมีนญฺจ จตุตฺถี-ฉฏฺฐีนญฺจ สรูปตฺตา ปญฺจมี-ฉฏฺฐิโย ภิยฺโย อุเปกฺขนฺเต.

อตฺต สิ.

พฺรหฺมตฺต-สข-ราชาทิโตเตฺวว.

สฺยา จ.

พฺรหฺมาทิโต สิสฺส อา โหติ. อตฺตา.

โยนมาโนติ พฺรหฺมาทิโต โยนํ อาโนตฺตํ. อตฺตาโน.

โภ อตฺต อตฺตา. โย. อตฺตาโน

พฺรหฺมตฺต-สข-ราชาทิโต อมานนฺติ พฺรหฺมาทิโต อํวจนสฺส อานํ วา โหติ. อตฺตานํ อตฺตํ อตฺตาโน.

อตฺเตน อตฺตนา. ปกฺเข ชินวจนานุโรเธน เอนาภาโว.

อตฺตนฺโต หิสฺมิมนตฺตนฺติ หิมฺหิ อตฺตนฺตสฺส อโน. อตฺตเนภิ อตฺตเนหิ. เอว กรเณ.

สสฺส โนติ สสฺส โนกาโร. อตฺตโน อตฺตานํ.

อมฺห-ตุมฺห-นฺตุ-ราช-พฺรหฺมตฺต-สข-สตฺถุ-ปิตาทีหิ สฺมา นาว.

อมฺหาทิโต สฺมา นา อิว โหติ. อตฺตนา.

ตโต สฺมึ นีติ สฺมิโน นิ. อตฺตนิ.

อนตฺตนฺติ ภาวนิทฺเทเสน สฺมฺหิ จ อโน. อตฺตเนสุ.

ราชา อตฺตาว. นา.

สวิภตฺติสฺส ราชสฺเสตฺวว.

นามฺหิ รญฺญา วา.

นามมฺหิ สวิภตฺติสฺส ราชสทฺทสฺส รญฺญา วา โหติ.

รญฺญา ราเชน.

ราชสฺส ราชุ สุ-นํ-หิสุ จ.

สุ-นํ-หิสุ ปเรสุ ราชสฺส ราชุ โหติ. จกาเรน กฺวจิ น. สุ-นํ-หิสุ เจติ ทีเฆ ราชูภิ ราชูหิ ราเชภิ ราเชหิ.

สวิภตฺตสฺเสตฺยธิกาโร.

ราชสฺส รญฺโญ-ราชิโน เสติ เส รญฺโญ-ราชิโน โหนฺติ.รญฺโญ ราชิโน.

รญฺญํ นํมฺหิ วาติ นํมฺหิ รญฺญํ วา. รญฺญํ ราชูนํ ราชานํ.

สฺมาสฺส นาตุลฺยตฺตา นามฺหิ รญฺญา วา. รญฺญา ราชมฺหา ราชสฺมา.

สฺมึมฺหิ รญฺเญ-ราชินีติ สฺมึมฺหิ รญฺเญ-ราชินิ โหนฺติ. รญฺเญ ราชินิ, ราชูสุ ราเชสุ.

คุณวนฺตุ สิ.

สิวิภตฺติสฺส นฺตุสฺเสตฺวว.

อา สิมฺหีติ สิมฺหิ สวิภตฺติสฺส นฺตุสฺส อา. คุณวา.

โยมฺหิ ป?เมตฺวว.

นฺตุสฺส นฺโต.

ป?เม โยมฺหิ สวิภตฺติสฺส นฺตุสฺส นฺโตกาโร โหติ. คุณวนฺโต.

สุ-นํ-หิสุ อตฺตํตฺวว.

นฺตุสฺสนฺโต โยสุ จ.

สุ-นํ-หิสุ โยสุ จกาเรน อญฺเญสุปิ ปเรสุ นฺตุสฺสนฺโต อตฺตํ ยาติ. คุณวนฺตา.

สวิภตฺติสฺเสตฺยธิกาโร. อํ อิเตฺวว.

อวณฺณา จ เค.

เค ปเร สวิภตฺติสฺส นฺตุสฺส อํ-อ-อา โหนฺติ. โภ คุณวํ คุณว คุณวา. โย. คุณวนฺโต คุณวนฺตา. อตฺตํ. คุณวนฺตํ คุณวนฺเต.

โต-ติ-ตา ส-สฺมึ-นาสฺวิติ สวิภตฺติสฺส นฺตุสฺส นามฺหิ ตา. เส โตกาโร สฺมึมฺหิ ติ จ วา. คุณวตา คุณวนฺเตน คุณวนฺเตภิ คุณวนฺเตหิ, คุณวโต คุณวนฺตสฺส.

นํมฺหิ ตํ วาติ นํมฺหิ นฺตุสฺส ตํ วา. คุณวตํ คุณวนตานํ.

สฺมา นาว.

คุณวติ คุณวนฺเต คุณวนฺตมฺหิ คุณวนฺตสฺมึ คุณวนฺเตสุ.

คจฺฉนฺต สิ.

สิมฺหิ คจฺฉนฺตาทีนํ นฺตสทฺโท อนฺติ นฺตสทฺทสฺส อํ วา. สิโลโป. คจฺฉํ. สิสฺส โอ. คจฺฉนฺโต. คจฺฉนฺตาทีนํ นฺตสทฺโทตฺวว.

เสเสสุ นฺตุว.

วุตฺตํ หิตฺวา เสเสสุ คจฺฉนฺตาทีนํ นฺตสทฺโท นฺตุ อิว ทฏฺฐพฺโพ. คจฺฉนฺโต คจฺฉนฺตา อิจฺจาทิ. เส สํ คุณวนฺตุสมํ.

คจฺฉนฺตาทโย นาม อนฺตปจฺจยนฺตา.

อคฺคิ สิโลโป.

อิวณฺณุวณฺณา ฌ-ลาติ อิวณฺณุวณฺณานํ ยถาสงฺขฺยํ ฌ-ลสญฺญา.

ฌ-ลโต วาเตฺวว.

ฆ-ปโต จ โยนํ โลโป.

ฆ-ป-ฌ-ลโต โยนํ โลโป วา โหติ.

โยสุ กตนิการ-โลเปสุ ทีฆํ.

กโต นิกาโร โลโป จ เยสํ, เตสุ โยสุ สรานํ ทีโฆ โหติ. อคฺคี.

ปกฺเข อตฺตํเตฺวว.

โยสฺวกตรสฺโส โฌ.

โยสุ อกตรสฺโส โฌ อตฺตํ ยาติ. อคฺคโย. ตถาลปเน.

อํ-โม นิคฺคหีตํ ฌ-ล-เปหิ.

ฌ-ล-ปโต อํ โม จ พินฺทุ ยนฺติ. อคฺคึ อคฺคี อคฺคโย.

อคฺคินา. ทีเฆ อคฺคีภิ อคฺคีหิ.

ฌ-ลโต สสฺส โน วาติ สสฺส โนตฺตํ วา. อคฺคิโน อคฺคิสฺส อคฺคีนํ.

ฌ-ลโต เจติ สฺมาสฺส นา. อคฺคินา.

อคฺคิมฺหิ อคฺคิสฺมึ อคฺคีสุ.

อาทิ อคฺคีว. สฺมึโน ปน อาทิโต โอ เจติ อํ โอ จ วา. อาทึ อาโท อาทิมฺหิ อาทิสฺมึ อาทีสุ.

ทณฺฑี สิ.

อโฆ รสฺสมาทินา รสฺเส สมฺปตฺเต น สิสฺมิมนปุสกานีติ สิมฺหิ อนปุสกานํ น รสฺโส. สิโลโป. ทณฺฑี. โยโลเป ทณฺฑี.

ปกฺเข

อโฆ รสฺสเมกวจน-โยสฺวปิ จ.

เอกวจน-โยสุ ฌ-ล-ปา รสฺสํ ยนฺติ.

ฌโต กตรสฺสาตฺวว.

โยนํ โน.

กตรสฺสา ฌโต โยนํ โนตฺตํ โหติ. ทณฺฑิโน.

ฌ-ล-ปา รสฺสนฺติ เค ปเร ฌ-ล-ปานํ รสฺโส. โภ ทณฺฑิ ทณฺฑี ทณฺฑิโน.

วา อํ อิตฺวว.

นํ ฌโต กตรสฺสาติ อํ อิจฺจสฺส นํ วา. ทณฺฑินํ ทณฺฑึ ทณฺฑี ทณฺฑิโน, ทณฺฑินา ทณฺฑีภิ ทณฺฑีหิ, ทณฺฑิโน ทณฺฑิสฺส ทณฺฑีนํ.

ฌโต กตรสฺสาตฺวว.

สฺมึ นีติ สฺมิโน นิ. ทณฺฑินิ ทณฺฑีสุ.

ภิกฺขุ สิโลโป.

วา โยนํเตฺวว.

ลโต โวกาโร เจติ ลโต โยนํ โวตฺตํ วา.

อตฺตํ อกตรสฺโสตฺวว.

เว-โวสุ โล จ.

เว-โวสุ อกตรสฺโส โล อตฺตํ ยาติ. ภิกฺขโว. ปกฺเข โยโลป-ทีฆา. ภิกฺขู, โภ ภิกฺขุ.

อกตรสฺสา ลโต ยฺวาลปนสฺส เว-โวติ อาลปเน โยสฺส เว-โวกาโร. อตฺตํ ภิกฺขเว ภิกฺขโว ภิกฺขู, ภิกฺขุ ภิกฺขโว ภิกฺขู. เสสํ อคฺคีว.

เอวํ ชนฺตุ ชนฺตู ชนฺตโว. ลโต โวกาโร เจตีห การคฺ-คหเณน โยนํ โนตฺตํ. จกาเรน กฺวจิ โว-โน นมภาโวว วิเสโส. ชนฺตุโน ชนฺตุโย.

สตฺถุ สิ.

สตฺถุ-ปิตาทีนมา สิสฺมึ สิโลโป เจติ สตฺถาทฺยนฺตสฺส อา สิโลโป จ. สตฺถา.

สตฺถุ-ปิตาทีนนฺตฺยธิกาโร.

อญฺเญสฺวารตฺตํ.

สิโตญฺเญสุ สตฺถาทฺยนฺตสฺส อาโร โหติ.

ตโต โยนโม ตุ.

ตโต อารโต โยนํ โอ โหติ. สตฺถาโร.

โภ สตฺถ สตฺถา สตฺถาโร, สตฺถารํ สตฺถาเร สตฺถาโร.

นา อาติ อารโต นาสฺส อา. สตฺถารา สตฺถาเรภิ สตฺถาเรหิ.

อุ สสฺมึ สโลโป จ.

เส สตฺถาทฺยนฺตสฺส อุ โหติ, สโลโป จ วา. สตฺถุ สตฺถุโน สตฺถุสฺส.

วา นํมฺหีติ นํมฺหิ อาโร วา. สตฺถารานํ.

สตฺถุนาตฺตญฺเจติ นํมฺหิ สตฺถาทฺยนฺตสฺส อตฺตํ วา. ทีฆ สตฺถานํ.

ตโต สฺมิมีติ อารโต สฺมึโน อิ. อาโร รสฺสมิกาเรติ อิมฺหิ อารสิส รสฺโส. สตฺถริ สตฺถาเรสุ. เอวํ นตฺตาทิ.

ปิตา สตฺเถว. ปิตาทีนมสิมฺหีติ สิโตญฺเญสุ อารสฺส รสฺโสว วิเสโส. ปิตโร. นํมฺหิ ปิตูนนฺติปิ โหติ. เอวํ ภาตุปฺปภุตโย.

อภิภู. รสฺเส อภิภุโว. โยโลเป อภิภู. เสสํ ภิกฺขูว. รสฺโสว วิเสโส.

เอวํ สพฺพญฺญู ปุพฺเพว โยนํ โนกาโร จ. สพฺพญฺญุโน สพฺพญฺญู

โค

คาว อิเตฺวว.

โยสุ เจติ โคสทฺโทการสฺส อาโว. ตโต โยนโม ตูตีห ตุสทฺเทน โยนํ โอ. คาโว. ตถาลปเน.

อวํมฺหิ จ.

อํมฺหิ ปเร โคสทฺโทการสฺส อาว-อวา โหนฺติ.

จสทฺเทน หิ-นํวชฺชิเตสุ เสเสสุปิ.

อาวสฺสุ วาติ อํมฺหิ อาวนฺตสฺส อุตฺตํ วา. คาวุ คาวํ ควํ. โย. คาโว, คาเวน คเวน โคภิ โคหิ.

คาว เสติ เส โอสฺส อาโว. คาวสฺส ควสฺส. ตโต นมาโท จกาเรน นํ อิจฺจสฺส อํ, โอสฺส อโว จ. ควํ.

สุ-หิ-นาสุ เจตีห จกาเรน โคสฺส คุ จ. ทฺวิตฺเต คุนฺนํ โคนํ, คาวา ควา คาวมฺหา ควมฺหา คาวสฺมา ควสิมา โคภิ โคหิ, คาเว คเว คาวมฺหิ ควมฺหิ คาวสฺมึ ควสฺมึ คาเวสุ คเวสุ โคสุ.

ปุลฺลิงฺคา

อิตฺถิลิงฺค

กญฺญา สิลิโป.

อา โฆติ อิตฺถิยํ อาการสฺส ฆสญฺญา. โยโลเป กญฺญา. ปกฺเข กญฺญาโย.

ฆเต เจติ คสฺส เอ. โภ กญฺเญ กญฺญา กญฺญาโย, กญฺญํ กญฺญา กญฺญาโย.

อาย เอกวจนสฺเสเตฺวว.

ฆโต นาทีนนฺติ นาเทกวจนานมาโย. กญฺญาย กญฺญาภิ กญฺญาหิ, กญฺญาย กญฺญานํ.

ฆ-ปโต สฺมึ ยํ วา.

ฆ-เปหิ สฺมึโน ยํ วา โหติ. กญฺญายํ กญฺญาย กญฺญาสุ.

รตฺติ สิโลโป.

เต อิตฺถิขฺยา โปติ อิตฺถิยมิวณฺณุวณฺณานํ ปสญฺญา. โยโลป-ทีฆา. รตฺตี. ปกฺเข รตฺติโย. ตถาลปเน. รตฺตึ รตฺตี รตฺติโย.

เอกวจนสฺส นาทีนํเตฺวว.

ปโต ยาติ นาเทกวจนานํ ยา. รตฺติยา รตฺตีภิ รตฺตีหิ, รตฺติยา รตฺตีนํ, รตฺติยํ รตฺติยา รตฺตีสุ.

นที. เสสํ รตฺตีว. อฆตฺตา รสฺโสว วิเสโส.

ยาคุ รตฺตีว.

มาตุ-ธีตุ-ทุหิตุวาทโย ปิเตฺวว.

ชมฺพู นทีว.

กญฺญ อิติ ฐิเต

ญฺญา

อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย.

อิตฺถิยํ วตฺตมานา อการนฺตโต อาปจฺจโย โหติ. สรโลป-ปกตฺยาทิ. กญฺญา.

ธาตุ-ปจฺจย-วิภตฺติวชฺชิตมตฺถวํ ลิงฺคนฺติ วจนโต ปจฺจยนฺตสฺสา-ลิงฺคตฺตา ตทฺธิตาทิ สุตฺเต จ กาเรน นามมิว กเต สฺยาทิ. เอวํ อี-อินีสุ.

เอวํ อชา เอฬกา โกกิลา อสฺสา มูสิกา พลากา มนฺทา ชรา อิจฺจาทิ.

อิตฺถิยนฺตฺยธิกาโร.

นทาทิโต วา อี.

อิตฺถิยํ นทาทิโต วา อนทาทิโต วา อี โหติ. นที นครี กุมารี พฺราหฺมณี ตรุณี กุกกุฏี อิตฺถี อิจฺจาทิ.

มาตุลาทีนมานตฺตมีกาเรติ อีมฺหิ มาตุลาทฺยนฺตสฺส อาโน. มาตุลานีตฺยาทิ.

อนทาทิโต วา อี. สขี หตฺถี.

ภวโต โภโต.

อีมฺหิ ภวนฺตสฺส โภโต โหติ. โภตี.

ณว-ณิก-เณยฺย-ณ-นฺตุหีติ อี. มานี นาวิกี เวนเตยฺยี โคตมี.

นฺตุสฺส ตมีกาเรติ นฺตุสฺส โต วา. คุณวตี คุณวนฺตี, ธิติมตี ธิติมนฺตี. นฺตสฺส นฺตุพฺยปเทโส. มหตี มหนฺตี.

ปติ-ภิกฺขุ-ราชีการนฺเตหิ อินี.

ปตฺยาทีหิ อีการนฺเตหิ จ อิตฺถิยํ อินี โหติ.

ปติสฺสินีมฺหีติ ปตฺยนฺตสฺส อตฺเต สรโลปาโท ตฺกาเรน โลปาภาโว. วา ปโร อสรูปาติ อิโลโป ทีโฆ จ. คหปตานี ภิกฺขุนี ราชินี เมธาวินี ตปสฺสินี ธมฺมจารินี ภยทสฺสาวินี ภุตฺตาวินีตฺยาทิ.

อิตฺถิลิงฺคา

นปุสกลิงฺค

จิตฺต สิ.

นปุสเกหิ อโต นิจฺจํเตฺวว.

สึ.

อการนฺเตหิ นปุสเกหิ สิสฺส นิจฺจํ อํ โหติ. จิตฺตํ.

โยนํ นิ นปุสเกหิเตฺวว.

อโต นิจฺจํ.

อการนฺเตหิ นปุสเกหิ โยนํ นิจฺจํ นิ โหติ. นิสฺส อา. จิตฺตา. ปกฺเข โยสฺวาทินา ทีเฆ จิตฺตานิ. คโลเป โภ จิตฺต จิตฺตา จิตฺตานิ, จิตฺตํ. นิสฺส เอ. จิตฺเต จิตฺตานิ. เสสํ พุทฺโธว.

มน สิ. มนํ.

นา วาเตฺวว.

มโนคณาทิโต สฺมึ-นานมิ-อา.

มนาทิโต สฺมึ-นานํ อิ-อา วา โหนฺติ.

ส สเร วาคโม.

วิภตฺยาเทเส สเร ปเร มนาทิโต สาคโม วา โหติ. มนสา.

สสฺส โจ.

มนาทิโต สสฺส โอ โหติ. จสทฺเทน สฺมาสฺส อา จ. มนโส, มนสา, มนสิ. เสสํ จิตฺตํว.

มนํ สิรํ อุรํ เตชํ	รชํ โอชํ วยํ ปยํ
ยสํ ตปํ วจํ เจตํ	เอวมาทิ มโนคโณ.

คุณวนฺตุ สิ.

อํ นปุสเกติ สิมฺหิ สวิภตฺติสฺส นฺตุสฺส อํ. คุณวํ. นฺตุสฺสตฺเต คุณวนฺตานิ.

โยโตณฺณํ ปุเมว. เอวํ คจฺฉํ.

อฏฺฐิ.

วาเตฺวว.

โยนํ นิ นปุสเกหีติ โยนํ นิ วา. อฏฺฐีนิ. ฌตฺตา โยโลเป อฏฺฐี. ตถาลปเน.

อฏฺฐึ อฏฺฐีนิ อฏฺฐี. เสสํ อคฺคิว.

ทณฺฑี สิ.

อฆตฺตา รสฺโส. ทณฺฑิ. โยโตณฺณํ ปุเมว.

อายุ อฏฺฐีว.

นปุสกลิงฺค

ปุมิตฺถิลิงฺค

ปุมิตฺถิลิงฺคา ฆฏ กฏ ยฏฺฐิ มุฏฺฐิ สินฺธุ เรณุปฺปภุตโย ทฺวิปท-จตุปฺปทชาติวาจิโน จ.

ยถา ฆโฏ. อีปจฺจเย ฆฏี. เอโส ยฏฺฐิ. เอสา ยฏฺฐิจฺจาทิ.

ทฺวิปทชาติวาจิโน ยถา ขตฺติโย. อาปจฺจเย ขตฺติยา. สมโณ. อีมฺหิ สมณี อิจฺจาทิ.

จตุปฺปทวาจิโน จ ยถา คโช. อา. คชา. พฺยคฺโฆ. อีมฺหิ พฺยคฺฆี อิจฺจาทิ.

ปุม-นปุสกลิงฺค

ปุม-นปุสกลิงฺคา ธมฺม กมฺม พฺรหฺม กุสุม สงฺคม ปทุม อสฺสม วิหาร สรีร สุวณฺณ วณฺณ กหาปณ ภวน ภุวน โยพฺพน ภูสน อาสน สยน โอทน อากาส อุปวาส มาส ทิวส รส ถล ผล รฏฺฐ อมฺพุมธุวาทโย.

อิตฺถิ-นปุสกลิงฺค

อิตฺถิ-นปุสกลิงฺคา นคร-อจฺจิปฺปมุขา.

สพฺพลิงฺค

สพฺพลิงฺคา ตฏ ปุฏ ปุร ปตฺต มณฺฑล กลาสาทโย นามีกตา สพฺพนามานิ จ. ยถา ตโฏ. อีมฺหิ ตฏี. ตฏมิจฺจาทิ. นามีกตา ยถา เทวทตฺโต. อา. เทวทตฺตา. เทวทตฺตมิจฺจาทิ.

สพฺพนาม

สพฺพ กตร กตม อุภย อิตร อญฺญ อญฺญตร อญฺญตม ปุพฺพ ปร อปร ทกฺขิณ อุตฺตร เอก ย ต เอต อิม อมุ กึ ตุมฺห อมฺหอิติ สพฺพนามานิ.

สพฺโพ พุทฺโธว. อยํ วิเสโส.

โยเตฺวว.

สพฺพนามการเต ปฐโม.

สพฺพาทีนมการโต ปโร ปฐโม โย เอตฺตํ ยาติ. สพฺเพ.

ตโย เนว จ สพฺพนาเมหีติ นิเสธา ส-สฺมา-สฺมึนํ อาย-อา-เอ น โหนฺติ. สพฺพสฺส.

สพฺพโต นํ สํ-สานํ.

สพฺพาทิโต นํ อิจฺจสฺส สํ-สานํ โหนฺติ.

อกาโร เอ อิเตฺวว.

สพฺพนามานํ นมฺหิ จ.

นมฺหิ สพฺพาทีนมการสฺส เอ โหติ. สพฺเพสํ สพฺเพสานํ

อิตฺถิยํ อา. สพฺพา กญฺญาว. อยํ วิเสโส.

วาเตฺวว.

ฆปโต สฺมึ-สานํ สํ-สา.

ฆ-ปสญฺญโต สพฺพาทิโต สฺมึ-สานํ สํ-สา วา โหนฺติ.

สํ-สาสฺวกวจเนสุ เจติ สาคโม.

โฆ รสฺสํ.

เอกวจน-สํ-สาสุ โฆ รสฺสํ ยาติ. สพฺพสฺสา สพฺพาย สพฺพาสํ สพฺพาสานํ, สพฺพสฺสํ สพฺพายํ สพฺพาสุ.

นปุสเก ตํ อิจฺจาทิ.

เอโส. เสสํ สพฺพสมํ.

อิตฺถิยํ เอสา.

สํ-สาสฺวกวจเนเสฺวเตฺวว.

เอติมาสมิ.

เอกวจน-สํ-สาสุ เอตา-อิมานมนฺตสฺส อิ โหติ. เอติสฺสาย เอติสฺสา เอตาย เอตาสํ เอตาสานํ,

เอติสฺสํ เอตสฺสํ เอตายํ เอตาสุ. เสสํ สพฺพาว

นปุสเก เอตํ อิจฺจาทิ.

อิม สิ.

อนปุสกสฺสายํ สิมฺหีติ อิมสฺส อยํ. สิโลโป. อยํ อิเม, อิมํ อิเม.

อนิมิ นามฺหิ เจติ อิมสฺส อโน อิมิ จ. อเนน อิมินา.

สพฺพสฺสิมสฺเส วาติ สุ-นํ-หิสุ เอวา. เอหิ อิเมหิ.

วา ส-สฺมา-สฺมึ-สํ-สาสิวตฺตํเตฺวว.

อิมสทฺทสฺส จ.

ส-สฺมา-สฺมึ-สํ-สาสุ อิมสฺส อตฺตํ วา โหติ. อสฺส อิมสฺส เอสํ เอสานํ อิเมสํ อิเมสานํ, อสฺมา อิมมฺหา อิมสฺมา เอหิ อิเมหิ, อสฺมึ อิมมฺหิ อิมสฺมึ เอสุ อิเมสุ.

อตฺตปกฺเข

น ติเมหิ กตากาเรหีติ สฺมา-สฺมึนํ มฺหา-มฺหิ น สิชฺฌนฺเต.

อิตฺถิยํ อยํ. เสสํ เอตาว. สํ-สาสฺวตฺตํว วิเสโส.

นปุสเก สวิภตฺติสฺส วาเตฺวว.

อิมสฺสิทมํ-สิสุ นปุสเกติ อิมสฺส อิทํ วา. อิทํ อิมํ อิเม อิมานิ. เอวํ ทุติยา.

อมุ สิ.

วา อนปุสกสฺส สิมฺหิเตฺวว.

อมุสฺส โม สนฺติ มสฺส โส วา. สิโลโป. อสุ. สพฺพโต โกติ สพฺพนามโต กาคโม. โสติ โอ. อมุโก. ปกฺเข อมุ อมู อมุโย. ปุพฺเพว โยนํ โวกาโร น. อมุ อมู อมุโย. เสสํ ภิกฺขูว. สพฺพาทิการิยาญฺญตฺร.

อิตฺถิยํ อสุ. เสสํ ยาคุสฺมํ. วิเสโสยํ. อมุสฺสา อมุยา อมูสํ อมูสานํ, อมุสฺสํ อมุยํ อมูสุ.

นปุสเก สวิภตฺติสฺส อํ-สิสุ นปุสเกเตฺวว.

อมุสฺสาทุนฺติ อทุ อมู อมูนิ. เอวํ ทุติยา.

เสเสสุ เจติ สพฺพตฺถ กิสฺส โก. โก กา กํ อิจฺจาทิ. ลิงฺคตฺตเย สพฺพสโม.

ตุมฺห สิ. อมฺห สิ.

สวิภตฺติสฺส ตุมฺหามฺหากนฺตฺยธิกาโร.

ตฺวมหํ สิมฺหิ จ.

สิมฺหิ สวิภตฺตีนํ ตุมฺหมฺหานํ ตฺวํ-อหํ โหนฺติ. จสทฺเทน ตุมฺหสฺส ตุวํ จ. ตฺวํ ตุวํ, อหํ. โย. ตุมฺเห.

มยํ โยมฺหิ ป?เมติ อมฺหสฺส มยํ โหติ. มยํ.

ตํ-มมํมฺหีติ อํมฺหิ ตํ-มํ โหนฺติ.

ตวํ มมญฺจ นวาติ อํมฺหิ ตวํ มมญฺจ นวา.

ตุมฺหสฺส ตุวฺ-ตฺวมํมฺหีติ ติมฺหสฺส ตุวํ ตฺวญฺจ. ตํ ตวํ ตุวํ ตฺวํ, มํ มมํ.

อากํเตฺวว.

วา ยฺวปฺปฺจโมติ ทุติยาโยสฺส อากํ วา. ตุมฺหากํ ตุมฺเห, อมฺหากํ อมฺเห.

นามฺหิ ตยา-มยาติ นามฺหิ ตยา-มยา โหนฺติ. ตยา-ตยีนํ ตกาโร ตฺวตฺตํ วาติ ตสฺส โตฺว วา. ตฺวยา ตยา, มยา. ตุมฺเหหิ, อมฺเหหิ.

ตว-มม เสติ เส ตว-มม โหนฺติ. ตุยฺหํ มยฺหญฺเจติ เส ตุยฺหํ มยฺหญฺจ. สสฺสนฺติ สสฺส อํ วา. อมฺหสฺส มมํ สวิภตฺติสฺส เสติ เส อมฺหสฺส มมญฺจ. ตว ตุยฺหํ ตุมฺหํ, มม มยฺหํ อมฺหํ มมํ.

ตุมฺหมฺเหหิ นมากนฺติ นํวจนสฺส อากํ. ตุมฺหากํ, อมฺหากํ. สฺมา นาว.

ตุมฺหมฺหากํ ตยิ-มยีติ สฺมึมฺหิ ตยิ-มยิ โหนฺติ. เตฺว กเต ตฺวยิ ตยิ, มยิ. ตุมฺเหสุ, อมฺเหสุ. ลิงฺคตฺตเย สมํ.

นวาเตฺวว.

ปทโต ทุติยา-จตุตฺถี-ฉฏฺฐีสุ โว-โน.

อตฺถโชตกา วณฺณา ปทํ. ทุติยา-จตุตฺถี-ฉฏฺฐีพหุวจเนสุ ปเรสุ ปทสฺมา ปเรสํ สวิภตฺตีนํ ตุมฺหมฺหานํ โว-โนการา นวา โหนฺติ.

รกฺขตุ โว. ปสฺสตุ โน. ททาติ โว. ททาหิ โน. สตฺถา โว. สตฺถา โน.

นวาติ กึ. เอโส อมฺหากํ สตฺถา.

ปทโตตฺยธิกาโร.

เตเมกวจเนสุ เจติ จตุตฺถี-ฉฏฺฐีเจกวจเนสุ เต-เม โหนฺติ. ททามิ เต, ททาหิ เม, อิทํ เต, อยํ เม.

น อํมฺหีติ อํมฺหิ นิเสโธ. ปสฺสถ ตํ. อชินิ มํ.

วา ตติเย เจติ ตติเยกวจเน เต-เม วา โหนฺติ. กตํ เต ตยา วา. กตํ เม มยา วา.

พหุวจเนสุ โว-โนติ ตติยาพหุวจเนสุ โว-โน โหนฺติ. พหุวจเนน ป?เม โยมฺหิ จ. กตํ โว. กตํ โน. คามํ โว คจฺเฉยฺยาถ. คามํ โน คจฺเฉยฺยาม.

สงฺขยา

สงฺขยา วุจฺจเต. เอกสทฺโท สพฺพนาเมสุ วุตฺโต.

ทฺวาทโย อฏฺฐารสนฺตา พหุวจนนฺตา.

สวิภตฺติสฺส อิตฺถิ-ปุม-นปุสกสงฺขยนฺติ จาธิกาโร.

โยสุ ทฺวินฺนํ เทฺว เจติ ทฺวิสฺส เทฺว โหติ. เทฺว, เทฺว, ทฺวีภิ ทฺวีหิ.

โน จ ทฺวาทิโต นํมฺหิ.

นํมฺหิ ทฺวาทิโต นการาคโม โหติ. ทฺวินฺนํ, ทฺวีสุ. ลิงฺคตฺตเย สมํ.

ติ-จตุนฺนํ ติสฺโส-จตสฺโส-ตโย-จตฺตาโร-ตีณิ-จตฺตาริ.

โยสุ อิตฺถิ-ปุม-นปุสเกสุ สวิภตฺตีนํ ติ-จตุนฺนํ ติสฺโส จตสฺโส-อาทโย โหนฺติ. ตโย, ตโย, ตีภิ ตีหิ, ตินฺนํ.

อิณฺณมิณฺณนฺนํ ตีหิ สงฺขฺยาหีติ ติสทฺทโต นํ อิจฺจสฺส อิณฺณํ อิณฺณนฺนญฺจ. ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ, ตีสุ.

อิตถิยํ ติสฺโส, ติสฺโส, ตีภิ ตีหิ. โน จาโท จกาเรน นํมฺหิ สฺสํอาคโม. วคฺคนฺเต ติสฺสนฺนํ, ตีสุ.

นปุสเก ตีณิ, ตีณิ, ตีภิ ตีหิ.

จตฺตาโร. โอ สเร เจตีห จกาเรน โยสุ อุสฺส อุโร. ตโต นโม ตูตีห ตุกาเรน โยนํ โอ. จตุโร. เอวํ ทุติยา. จตูภิ จตูหิ, จตุนฺนํ, จตูสุ.

อิตฺถิยํ จตสฺโส, จตสฺโส, จตูภิ จตูหิ, ปุพฺเพว สฺสํอาคโม. ยทาทินา อุสฺส อตฺตํ. จตสฺสนฺนํ, จตูสุ.

นปุสเก จตฺตาริ, จตฺตาริ.

ปญฺจาทีนมกาโรติ โยสุ สวิภตฺติสฺส ปญฺจาทฺยนฺตสฺส อตฺตํ. ปญฺจ, ปญฺจ.

ปญฺจาทีนมตฺตนฺติ สุ-นํ-หิสุ ปญฺจาทฺยนฺตสฺส อตฺตํ. เอ-ทีฆานมปวาโทยํ. ปญฺจหิ, ปญฺจนฺนํ, ปญฺจสุ. ลิงฺคตฺตเย สมํ.

เอวํ ฉ-สตฺต-อฏฺจ-นว-ทสาทโย อฏฺจารสนฺตา.

วีสตฺยาทโย อานวุติยา อิตฺถิลิงฺเคกวจนนฺตา. วีสติ รตฺตีว. เอวํ ตึสติ. จตฺตาลีสํ-ปญฺญาสํสทฺเทหิ ปราสํ สพฺพาสํ วิภตฺตีนํ สพฺพาสมาโทตีห อาทิสทฺเทน โลโป. สฏฺจิ วีสตีว. เอวํ สตฺตติ อสีติ นวุติ. สตํ นปุสกเมกวจนนฺตํ. เอวํ สหสฺสาทิ. โกฏิ วีสตีว.

ราสิเภเท ตุ สพฺพตฺถ พหุวจนมฺปิ. ยถา เทฺว วีสติโย พุทฺธทนฺตา. ติสฺโส วีสติโย ทินฆฏิกา. เอวมญฺญตฺร.

เอเสโส เอตนฺติปฺ-	ปสิทฺธิ โลกสฺส โหติ ยตฺถตฺเถสุ
ถี-ปุม-นปุสกานิตฺ-	ยุจฺจนฺเต ตานิมานิ โลเกนตฺถา.

อลิงฺค

อลิงฺคา วุจฺจนฺเต.

กฺวจิ โต ปญฺจมฺยตฺเถ.

ลิงฺคโต ปญฺจมฺยตฺเถ กฺวจิ โตปจฺจโย โหติ.

ตฺวาทโย วิภตฺติสญฺญาโยติ โตปภุติ-ทานฺยนฺตานํ วิภตฺติ-สญฺญา. ตสฺมา ตทนฺตานมฺปิ วิ

ภตฺยนฺตตฺตา ปทตฺตํ สิทฺธนฺติ น ปุน วิภตฺติ. โจรสฺมา โจรโต. เอวํ ปิติโต มาติโต. เอตฺถ ปิตาทีนมสิมฺหี ตฺยตฺราสิมฺหิคฺคหเณน โตมฺหิ ปิตาทีนํ อุสฺส อิ.

ปิตาทีนมสิมฺหีตฺยตฺราสิมฺหิคฺคหเณน โตมฺหิ ปิตาทีนํ อุสฺส อิ.

อิมสฺสิ ถํ-ทานิ-ห-โต-เธสุ จ.

ถํอาทีสุ ปเรสุ อิมสฺส อิ โหติ. อิโต.

สพฺพสฺเสตสฺสากาโร วาติ โต-เถสฺวตสฺส อตฺตํ วา. อโต เอตฺโต วา. ปกฺเข สรโลปาทินา อการโลโป.

ตฺร-ถ สตฺตมิยา สพฺพนาเมหีติ สตฺตมฺยตฺเถ ตฺร-ถปจฺจยา โหนฺติ. สพฺพสฺมึ สพฺพตฺร สพฺพตฺถ. ทฺวิตฺตํ. เอวํ อตฺร อตฺถ เอตฺถ.

เตฺร นิจฺจนฺติ ปุพฺเพ เอตสฺส อ. กุตฺร กุตฺถ.

เสเสสุ เจติ กาเทเส กตฺถ.

กิสฺส ก เว เจติ โก. กการาการโลโป. กฺว.

หึ-หํ-หิญฺจนนฺติ กิสฺมา หึ อาทิปจฺจยา.

กุ หึ-หํสุ เจติ กิสฺส กุ. จกาเรน หิญฺจนํ-ทาจนํสุ จ. กุหึ กุหํ กุหิญฺจนํ.

ตมฺหา เจติ หึ-หํ. ตหึ ตหํ.

ยโต หินฺติ หึ. ยหึ.

อิมสฺมา ห-ธา เจติ ห-ธา. อิห อิธ.

สพฺพโต ธีติ ธิ. สพฺพธิ.

กาเลตฺยธิกาโร.

กึ-สพฺพญฺเญก-ย-กุหิ ทา-ทาจนนฺ ติ กึอาทิโต ทา-ทาจนํ จ. กสฺมึ กาเล กทา กุทาจนํ.

สพฺพสฺส โส ทามฺหิ วาติ สพฺพสฺส โส วา. สทา สพฺพทา.

ตมฺหา ทานิ เจติ ทานิ ทา จ. ตทานิ ตทา.

ยทาทินา อิมสทฺทา สมานาปเรหิ จ ยถาสงฺขฺยํ ชฺช-ชฺชุปจฺจยา. อิม-สมานานํ อ-สา จ. อชฺช สชฺชุ อปรชฺชุ.

อิมสฺมา รหิ-ธุนา-ทานิ เจติ รหฺยาทิปจฺจยา.

เอต รหิมฺหีติ อิมสฺส เอโต. เอตรหิ.

อ ธุนามฺหิ เจติ อิมสฺส อ. อธุนา อิทานิ.

โลปํเตฺวว.

สพฺพาสมาวุโสปสคฺค-นิหาตาทีหิ จ.

เอเตหิ ปรา สพฺพา วิภตฺตี ลุปฺยนฺเต. ตุวํ อาวุโส ตุมฺเห อาวุโส.

อุปสคฺค-นิปาต

อุปสคฺค-นิปาตา วุจฺจนฺเต.

ป ปรา นิ นี อุ ทุ สํ วิ อว อนุ ปริ อธิ อภิ ปติ สุ อา อติ อปิ อป อุป เอเต วีสตฺยุปสคฺคา.

จ น ว วา มา หิ ธิ จิ กุ ตุ นุ เจ เร เห เสฺว เว โว โข โน โต ยํ นํ ตํ กึ, หนฺท กิร เอว กีว ยาว ตาว ตว วถ อถ องฺค อิงฺฆ ตคฺฆ อาม นาม นูน ปุน ปน อาห สห มุสา สกฺกา ลพฺภา เหฏฺฐา อารา ทูรา ทิวา นวา วินา นานา อทฺธา มุธา มิจฺฉา ปจฺฉา อาวิ สกฺขิ สจฺจิ สจฺฉิ พหิ ยทิ อิติ กินฺติ อตฺถิ โสตฺถิ ขลุ นนุ กิมุ อสฺสุ ยคฺเฆ สเจ หเว สุเว สุโว อเร ปุเร นโม ติโร อโธ อโถ อโห รโห หิยฺโย ภิยฺโย อนฺโต ปาโต สุทํ กลฺลํ เอวํ ธุวํ อลํ หลํ สยํ สายํ สมํ สามํ กามํ ปารํ โอรํ จิรํ หุรํ อหํ สหํ อุจฺจํ นีจํ สกึ สทฺธึ, อถวา อนฺตรา อารกา พาหิรา พหิทฺธา ยาวตา ตาวตา สมนฺตา สามนฺตา อามนฺตา สมฺมุขา ปรมฺมุขา จรหิ ตรหิ สมฺปติ อายติ อุปริ ยาวเท ตาวเท ติริยํ สณิกํ สสกฺกํ, เอตฺตาวตา กิตฺตาวตา อญฺญทตฺถุ เสยฺยถิทํ, อปฺเปวนาม, ภิยฺโยโสมตฺตาย อิจฺจาทโย นิปาตา.

สทิสา เย ติลิงฺเคสุ สพฺพาสุ จ วิภตฺติสุ
วจเนสุ จ สพฺเพสุ เต นิปาตาติ กิตฺติตา.

ยถา อุจฺจํ รุกฺโข ลตา ฆรํ วา.

อุจฺจํ รุกฺโข โภ รุกฺข รุกฺขํ รุกฺเขน รุกฺขสฺส รุกฺขสฺมา รุกฺเข วา อิจฺจาทิ. อุจฺจํ รุกฺโข รุกฺขา วา อิจฺจาทิ. เอวํ ลตา ฆรานิ.

อุภเยสุ วิภตฺยตฺต- กฺริย-เทส-สมย-ทิสาคุณตฺเถหิ
สพฺพาปิ ยถาโยคํ วิภตฺติโยญฺเญหิ ตุปฺปจฺจมา.

ตํ ยถา. อธิ-อนฺโตสทฺเทหิ สตฺตมี. สยํสทฺทา ตติยา ฉฏฺฐี จ. นโมสทฺทา ปจฺฉมา ทุติยา จ. ปารํสทฺทา สตฺตมี. ทิวาสทฺทา ปจฺฉมา ทิตฺยา สตฺตมี จ. เหฏฺฐสทฺทา สตฺตมี อุจฺจํสทฺทา สพฺพาปิ. ปสทฺทา จ จสทฺทา จ ปจฺฉมา. เหสทฺทา อาลปเน ปจฺฉมา. ตถาญฺเญหิปิ.

อุปสคฺคา สพฺเพปิ สทฺทนฺตเรน สห ปยุชฺชนฺเต. นิปาตา ตุ เกจิ วิสุมฺปิ. ยถา ปหาโร ปหรติ, สา จ โส จ ภาสติ วา กโรติ วา โสตฺถิตฺยาทิ.

เอเกกลิงฺคํ ทฺวิลิงฺคํ ติลิงฺคํ จาปฺยลิงฺคิกํ.
จตุเธติ นามํ นาม นมตฺยตฺถนฺติ กิตฺติตํ.

นามิกํ

---

๓. สมาสกณฺฑ

นามานํ สมาโส ยุตฺตตฺโถตฺยธิกาโร.

สมาโสติ ภินฺนตฺถานํ ปทานเมกตฺถตา. ยุตฺตตฺโถติ อญฺญา-มญฺญสมฺพนฺธตฺโถ.

วิภาสาตฺยธิกาตพฺพํ วากฺยตฺถํ.

กมฺมธารยสมาส

“มหนฺโต จ โส วีโร จา”ติ วากฺเย

ทิวิปเท ตุลฺยาธิกรเณ กมฺมธารโย.

ภินฺนปฺปวตฺตินิมิตฺตา สทฺทา เอกสฺมึ วตฺถุนิ ปวตฺตา ตุลฺยาธิกรณา. วิเสสน-วิเสสฺสภูตา สมานาธิการณา เทฺว ปทา ยทา สมสฺยนฺเต, ตทา โส สมาโส กมฺมธารโย นาม. อิธ สมาสสุตฺตานิ สญฺญาทฺวาเรน สมาสวิธายกานิ.

อคฺคหิตวิเสสนา พุทฺธิ วิเสสฺสมฺหิ น อุปฺปชฺชตีติ วิเสสนํ ปุพฺพํ โหติ. สมาเสเนว ตุลฺยาธิกรณตฺถสฺส วุตฺตตฺตา ตปฺปกาสนตฺถํ ปยุตฺตา สมาสโต อติริตฺตา “จ โส” อิจฺเจเต “วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค”ติ ญายา นปฺปยุชฺชนฺเต. เอวมญฺญตฺร.

เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.

เตสํ ยุตฺตตฺถานํ สมาสานํ ปุพฺพุตฺตรปทานํ วิภตฺตี ลุปฺยนฺเต. จกาเรน กฺวจิ น.

ตโต “มหนฺต วีร” อิติ จ รูปปฺสงฺเค

ปกติ จสฺส สรนฺตสฺส.

วิภตฺตีสุ ลุตฺตาสุ สรนฺตสฺส ปุพฺพภูตสฺส ปรภูตสฺส จ อสฺส สมาสปทสฺส ปกติ โหตีตีห ลุตฺตาการา ปุนานียนฺเต.

ตโต “มหนฺต วีร” อิติ ฐิเต

มหตํ มหา ตุลฺยาธิกรเณ ปเทติ มหนฺตสฺส มหา.

ตทฺธิตาทโย นามํ อิว ทฏฺฐพฺพา ตเวปฺภุติปจฺจเย วชฺเชตฺวา. ตโต วตฺติจฺฉาย สฺยาทิ. มหาวีโร มหาวีรา อิจฺจาทิ.

กมฺมธารโย ทฺวนฺโท จ ตปฺปุริโส จ ลาภิโน
ตโย ปรปเท ลิงฺคํ พหุพฺพีหิ ปทนฺตเร.

รตฺตา จ สา ปฏี จาติ รตฺตปฏี, มหนฺตี จ สา สทฺธา จาติ มหาสทฺธา.

เอตฺถ หมฺมธารยสญฺเญ เจติ ปุพฺพปเท ปุเมว กเต อา-อีปจฺจยานํ นิวุตฺติ.

นีลญฺจ ตํ อุปฺปลญฺจาติ นีลุปฺปลํ. สตฺถีว สตฺถิ. สตฺถิ จ สา สามา จาติ สตฺถิสามา, นารี. มุขเมว จนฺโท มุขจนฺโท.

วิเสสน-วิเสสฺสานํ ยเถจฺฉตฺตา กฺวจิ วิเสสนํ ปรํ โหติ. ขตฺติยภูโต อิจฺจาทิ. อิจฺฉา จ ยถาตนฺติ.

อุเภตปฺปุริสสมาส

นสทฺทา สิ. ตสฺส โลโป. น สุโร อสุโร. เอตฺถ กมฺมธารเย กเต อุเภ ตปฺปุริสาติ ตปฺปุริสสญฺญา. อตฺตํ นสฺส ตปฺปุริเสติ นสฺส อ.

น อสฺโส อนสฺโส. เอตฺถ สเร อนฺติ นสฺส อนฺ.

นามานํ สมาโสติ สุตฺเต ทฺวิธา กเต อยุตฺตตฺถานมฺปิ กฺวจิ สมาโส. น ปุน เคยฺยา อปุนเคยฺยา, คาเถตฺยาทิ. เอตฺถ เคยฺเยน สมฺพนฺโธ นสทฺโท อยุตฺตตฺเถนาปิ ปุเนน โยควิภาคพลาสมสฺยเต.

ทิคุสมาส

ตโย โลกา สมาหฏา ติโลกํ. เอตฺถ สงฺขฺยาปุพฺโพ ทิคูติ กมฺมธารยสฺส ทิคุสญฺญา. ทิคุสฺเสกตฺตนฺติ เอกตฺตํ นปุสกตฺตญฺจ.

สุทฺธตปฺปุริสสมาส

ตปฺปุริสาเตฺวว.

อมาทโย ปรปเทภิ.

ทุติยนฺตาทโย ปรปเทหิ นาเมหิ ยทา สมสฺยนฺเต, ตทา โส สมาโส ตปฺปุริโส นาม.

คามํ คโต คามคโต. “ปสฺส วาสิทฺฐฺจ คามํ คโต ติสฺโส สาวตฺถึ”ตฺยตฺรายุตฺตตฺถตาย น สมาใ. ต ถาญฺญตฺร เญยฺยํ. รญฺญา หโต ราชหโต.

กิจฺจนฺเตหิ ภิยฺโย อธิกตฺถวจเน ตพฺพ-อนีย-ณฺย-เตยฺย- ริจฺจปจฺจยา กิจฺจา. ถุติ-นินฺทตฺถมชฺฌาโรปิตตฺถํ วจนํ อธิกตฺถวจนํ. โสณเลยฺโย กูโป อิจฺจาทิ. โสเณหิ ยถา ลิยฺหเต, ตถา ปุณฺณตฺตา ถุติ. เตหิ อุจฺฉิฏฺฐตฺตา นินฺทา จ.

ทธินา อุปสิตฺตํ โภชนํ ทธิโภชนํ. สมาสปเทเนว อุปสิตฺต-กฺริยาย กถนา นตฺเถตฺถายุตฺตตฺถตา. อุปสิตฺตสทฺทาปฺปโยโค ปุพฺเพว.

กรเณ ตุ อสินา กลโห อสิกลโห.

พุทฺธสฺส เทยฺยํ พุทฺธเทยฺยํ, ปรสฺสปทํ. เอตฺถ วิภตฺยโลโป. เอวํ อตฺตโนปทมิจฺจาทิ.

โจรสฺมา ภยํ โจรภยํ. เอวํ พนฺธนมุตฺโตจฺจาทิ.

รญฺโญ? ปุตฺโต ราชปุตฺโต.

“พฺราหฺมณสฺส กณฺหา ทนฺตา”อิจฺจตฺร ทนฺตาเปกฺขา ฉฏฺฐีติ กณฺเหน สมฺพนฺธาภาวา น สมาโส. ยทา ตุ กณฺหา จ เต ทนฺตา เจติ กมฺมธารโย, ตทา ฉฏฺฐี กณฺหทนฺตาเปกฺขาติ พฺราหฺมณกณฺหทนฺตาติ สมาโส โหเตว.

“รญฺโญ มาคธสฺส ธนนฺ”ตฺยตฺร รญฺโญติ ฉฏฺฐี ธนมเปกฺขเต, น มาคธํ. ราชา เอว มาคธสทฺเทน

วุจฺจเตติ เภทาภาวา สมฺพนฺธาภาโวติ ตุลฺยาธิกรเณน มาคเธน สห ราชา น สมสฺยเต. ทฺวิฏฺโฐ หิ สมฺธนฺโธ.

"รญฺโญ อสฺโส ปุริโส เจ"ตฺยตฺร รญฺโญ อสฺโส รญฺโญ ปุริโสติ จ ปจฺเจกํ สมฺพนฺธโต สาเปกฺขตา อตฺถีติ น สมาโส. "อสฺโส จ ปุริโส จา"ติ ทฺวนฺเท กเต ตุ ราชสฺสปุริสาติ สมาโส โหเตว อญฺญานเปกฺขตฺตา.

"รญฺโญ ครุ ปุตฺโต"อิจฺจตฺร ราชาเปกฺขิโนปิ ครุโน ปุตฺเตน สห สมาโส คมกตฺตา. คมกตฺตมฺปิ สมาสสฺส นิพฺนธนํ. ตตฺถ ครุโน ปุตฺโตติ วิคฺคโห. เอวมญฺญตฺร.

รูเป สญฺญา รูปสญฺญา. กฺวจิ นินฺทายํ. กูเป มณฺฑูโก วิย กูปมณฺฑูโก. เอวํ นครกาโก อิจฺจาทิ. อตฺโรปมาย นินฺทา คมฺยเต. อนฺเตวาสิโกตฺยาโท วิภตฺยโลโป.

พหุพฺพีหิสมาส

อญฺญปทตฺเถสุ พหุพฺพีหิ.

อปฺปฐมนฺตานมญฺเญสํ ปทานํ อตฺเถสุ เทฺว วา พหูนิ วา นามานิ ยทา สมสฺยนฺเต, ตทา โส สมาโส พหุพฺพีหิ นาม.

อาคตา สมณา ยํ โส อาคตสมโณ วิหาโร, ชิตานิ อินฺทฺริยานิ เยน โส ชิตินฺทฺริโย ภควา, อาหิโต อคฺคิ เยน โส อาหิตคฺคิ อคฺยาหิโต วาตฺยาโท ยเถจฺฉํ วิเสสนสฺส ปรตา.

กรเณ ตุ ฉินฺโน รุกฺโข เยน โส ฉินฺนรุกฺโข, ผรสุ.

ทินฺโน สุงฺโก ยสฺส โส ทินฺนสงฺโก, ราชา.

นิคฺคตา ชนา ยสฺมา โส นิคฺคตชโน, คาโม.

ทส พลานิ ยสฺส โส ทสพโล ภควา, นตฺถิ สโม ยสฺส โส อสโม. เอตฺถ อตฺตํ นสฺสาติ โยควิภาเคน นสฺส อ.

ปหูตา ชิวฺหา ยสฺส โส ปหูตชิวฺโห, มหนฺตี ปญฺญา ยสฺส โส มหาปญฺโญ. ทฺวีสุ อิตฺถิยํ ภาสิตปุมิตฺถี ปุมาว เจติ ปุมฺภาวาติเทสา ปุพฺพุตฺตรปเทสุ อา-อีปจฺจยานมภาโว.

กฺวจิ สมาสนฺตคตานมการนฺโตติ อนฺตสฺส อตฺตํ. การคฺ-คหเณน อา อิ จ. อิตฺถิยมิวณฺณนฺตาตฺวนฺเตหิ จ กปจฺจโยปิ. ยถา วิสาลํ อกฺขิ ยสฺส โส วิสาลกฺโข, ปจฺจกฺขธมฺมา. สิโลโป. โสภโณ คนฺโธ ยสฺส โส สุคนฺธิ, พหุกนฺติโก, พหุนทิโก สมฺทฺโท. เอตฺถ ยทาทินา รสฺโส. พหุกตฺตุโก, มตฺตา พหโว มาตงฺคา ยสฺมึ ตํ มตฺตพหุมาตงฺคํ วนํ.

ตุลฺลาธิกรโณ

สุวณฺณสฺส วิย วณฺโณ ยสฺส โส สุวณฺณวณฺโณ, วชิรํ ปาณิมฺหิ ยสฺส โส วชิรปาณิ, อุรสิ โลมานิ ยสฺส โส อุรสิโลโม. เอตฺถ วิภตฺยโลโป.

อตฺเถสูติ พหุตฺตคฺคหเณน กฺวจิ ปฐมนฺตานมฺปิ. สห เหตุนา โย วตฺตเต โส สเหตุโก. ยทา

ทินา สหสฺส โส.

สตฺต วา อฏฺฐ วา เย เต สตฺตฏฺฐา มาสา. เอตฺถ อญฺญปทตฺโถ วาสทฺทตฺโถ.

ทกฺขิณสฺสา จ ปุพฺพสฺสา จ ทิสาย ยํ อนฺตราฬํ สา ทกฺขิณปุพฺพา ทิสา.

ภินฺนาธิกรโณ

อปฺปจมนฺตานนฺติ กึ. เทสิโต พุทฺเธน โย ธมฺโม.

ทฺวนฺทสมาส

นามานํ สมุจฺจโย ทฺวนฺโท.

สมุจฺจโยติ ปิณฺฑีกรณํ. เอกวิภตฺติกานํ นามานํ โย สมุจฺจโย, โส ทฺวนฺโท นาม. อิทํ สุตฺตํ พหุวจนวิสยํ.

จนฺโท จ สูริโย จ จนฺทสูริยา. ติฏฺฐนฺตีตฺยาทิกฺริยา-สมฺพนฺธสามญฺญโต อตฺเถตฺถาเปกฺขตฺถตา. เอวํ นรนาริโย, อกฺขร-ปทานิ.

ตถา ทฺวนฺเท ปาณิ-ตูริย-โยคฺค-เสนงฺค-ขุทฺทชนฺตุก-วิวิธ-วิรุทฺธ-วิสภาคตฺถาทีนญฺจ.

วิวิเธนากาเรน วิรุทฺธา วิวิธวิรุทฺธา. สภาคา สทิสา. วิวิธา จ เต สภาคา เจติ วิสภาคา. ยถา ทิคุสมาเส, ตถา ทฺวนฺเท ปาณฺยงฺคตฺถาทีนํ เอกตฺตํ นปุสกตฺตญฺจ โหติ. จกฺขุโสตํ, คีตวาทิตํ, ยุคนงฺคลํ, หตฺถสฺสํ, อสิจมฺมํ, ฑํสมกสํ, กาโกลูกํ.

นามรูปํ. นามํ นมนลกฺขณํ. รูปํ รุปฺปนลกฺขณํ. เอวเมเต ธมฺมา ลกฺขณโต วิวิธา ปรมตฺถโต สภาคา จ.

อาทิสทฺเทนาญฺญตฺถาปิ. ยถา

ภินฺนลิงฺคานํ อิตฺถิปุมํ. ยถาทินา รสฺโส. ทาสิทาสํ, ปตฺตจีวรํ, คงฺคาโสณํ.

สงฺขยาปริมาณานํ ติกจตุกฺกํ.

สิปฺปีนํ เวนรถการํ.

ลุทฺทกานํ สากุณิกมาควิกํ.

อปฺปาณิชาตีนํ อารสตฺถิ.

เอกชฺฌายนพฺราหฺมณานํ กฏฺฐกลาปํ อิจฺจาทิ.

วิภาสา รุกฺข-ติณ-ปสุ-ธน-ธญฺญ-ชนปทาทีนญฺจ.

ทฺวนฺเท รุกฺขาทีนํ เอกตฺตํ นปุสกตฺตญฺจ วา โหติ. ธวขทิรํ ธวขทิรา, มุญฺชปพฺพชํ มุญฺชปพฺพชา, อเชฬกํ อเชฬกา, หิรญฺญสุวณฺณํ หิรญฺญสุวณฺณานิ, สาลิยวํ สาลิยวา, กาสิโกสลํ กาสิโกสลา.

อาทิสทฺเทน อญฺเญสุปิ วา. ยถา

นิจฺจวิโรธีนมทพฺพานํ กุสลากุสลํ กุสลากุสลานิ.

สกุณีนํ พกพลากํ พกพลากา.

พฺยญฺชนานํ ทธิฆตํ ทธิฆตานิ.

ทิสานํ ปุพฺพาปรํ ปุพฺพาปรา อิจฺจาทิ.

อพฺยยีภาวสมาส

อธิสทฺทา สฺมึ. ตสฺส โลโป. อธิสทฺเทน ตุลฺยาธิกรณตฺตา อิตฺถิสทฺทาปิ สฺมึ. นิจฺจสมาสตฺตา อาธารภูตายมิตฺถิยนฺติ ปทนฺตเรน วิคฺคโห. อธิ อิตฺถิยนฺติ จิเต

อุปสคฺค-นิปาตปุพฺพโก อพฺยยีภาโว.

อุปสคฺคาทิปุพฺพโก สทฺโท วิภตฺยตฺถาทีสุ สมาโส โหติ อพฺยยีภาวสญฺโญ จ.

โส นปุสกลิงฺโคติ อพฺยยีภาโว นปุสกลิงฺโค. ยทาทินา เอกวจโน จ.

สโร รสฺโส นปุสเกติ รสฺโส.

อญฺญสฺมา โลโป จ.

อนการนฺตา อพฺยยีภาวา ปรา สพฺพา วิภตฺตี ลุชฺชเร.

อธิตฺถิ. วิภตฺตีนมตฺโถ อาธาราทิ. อิธาธิสทฺโท อาธาเร วตฺตเต. อธิตฺถิ อิจฺเจตํ ปทํ อิตฺถิยมิจฺเจตมตฺถํ วทติ.

สมีปํ นครสฺส อุปนครํ.

อํ วิภตฺตีนมการนฺตา อพฺยยีภาวาติ วิภตฺตีนํ กฺวจิ อํ.

กฺวจีติ กึ. อุปนคเร.

อภาโว มกฺขิกานํ นิมฺมกฺขิกํ. รสฺโส. อนุปุพฺโพ เถรานํ อนุเถรํ. อนติกฺกมฺม สตฺตึ ยถาสตฺติ.

เย เย วุฑฺฒา ยถาวุฑฺฒํ วิจฺฉายํ.

ยตฺตโก ปริจฺเฉโท ชีวสฺส ยาวชีวํ. อวธารเณ.

อา ปพฺพตา เขตฺตํ อาปพฺพตํ เขตฺตํ. มริยาทายํ. วชฺชมานา สีมา มริยาทา. ปพฺพตํ วินาตฺยตฺโถ.

อา ชลนฺตา สีตํ อาชลนฺตํ สีตํ. อภิวิธิมฺหิ. คยฺหมานา สีมา อภิวิธิ. ขลนฺเตน สเหตฺยตฺโถ.

อาสทฺทโยเค ธาตุนามาทินา อปาทานวิธาเนเนว วากฺยมฺปิ สิทฺธํ. ตถาญฺญตฺร.

อุตฺตโม วีโร ปวีโร อิจฺจาโท ปน ปุพฺพปทตฺถปฺปธานตฺตา-ภาวาพฺยยีภาวาภาโว กมฺมธารโยเอว. เอวํ วิสิฏฺโฐ ธมฺโม อภิธมฺโม.

กุจฺฉิตํ อนฺนํ กทนฺนํ. เอตฺถ กทฺ กุสฺสาติ สเร กุสฺส กทาเทโส.

อปฺปกํ ลวณํ กาลวณํ. เอตฺถ กาปฺปตฺเถสุ เจติ กุสฺส กา. พหุวจเนนาญฺญตฺราปิ กฺวจิ. กุจฺฉิโต ปุริโส กาปุริโส กุปุริโส วา. เอวมสุราทิ.

ปุพฺพ-ปรูภยมญฺญปทตฺถปฺ-
ปธานาพฺยยีภาวสมาโส
กมฺมธารย-ตปฺปุริสา เทฺว
ทฺวนฺโท จ พหุพฺพีหิ จ เญยฺยา.
สมาโส

---

๕. ตทฺธิตกณฺฑ

อปจฺจตทฺธิต

วา ณปจฺเจ

ฉฏฺฐฺยนฺตา สทฺทา “ตสฺสาปจฺจ”มิจฺจสฺมึ อตฺเถ โณ วา โหติ. วาติ วากฺยตฺถํ. เณเนวาปจฺจตฺถสฺส วุตฺตตฺตา อปจฺจสทฺทาปฺปโยโค.

เตสํ วิภตฺยาโท เตสํคหเณน วิภตฺติโลโป. ตโถตฺตรตฺร.

เตสํ โณ โลปนฺติ ปจฺจยานํ ณสฺส โลโป.

วุทฺธาทิสรสฺส วาสํโยคนฺตสฺส สเณ เจติ สณกาเร ปเร อสํโยคนฺตสฺสาทิสรสฺส วุทฺธิ.

ตสฺสาปฺยนิยเม

อ-ยุวณฺณานญฺจาโย วุทฺธี.

อการิวณฺณุวณฺณานํ อา-เอ-โอ วุทฺธิโย โหนฺติ. จสทฺเทน กฺวจิ น. สรโลปาทิ. ตทฺธิตตฺตา นามมิว กเต สฺยาทิ.

ตทฺธิตาภิเธยฺยลิงฺค-　　　วิภตฺติวจนา สิยุ
สมูห-ภาวชา ภิยฺโย　　　สกตฺเถ โณฺย นปุสเก
ตา ตฺตถิยํ นิปาตา เต　　　ธาทิ-ถํปจฺจยนฺตกา.

วสิฏฺฐสฺส อปจฺจํ โปโส วาสิฏฺโฐ, อิตฺถี วาสิฏฺฐี, นปุสกํ วาสิฏฺฐํ. วิกปฺปวิธานโต ตทฺธิเตน สมาสสฺสาจฺจนตํ พาธายาภาวา วสิฏฺฐาปจฺจนฺติปิ โหติ.

สามญฺเญภิมเต สทฺโท　　　นิทฺทิสฺสติ ปุเมน วา
นปุสเกน วาปีติ　　　สทฺทสตฺถวิทู วิทุ.

วา อปจฺเจติ จาธิกาโร.

ณายน-ณาน วจฺฉาทิโต.

วจฺฉาทิโต โคตฺตคณโต ณายโน ณาโน จ โหติ.

อปจฺจํ ปปุตฺตปฺปภุติ โคตฺตํ. กจฺจสฺสาปจฺจํ กจฺจายโน กจฺจาโน วา. สํโยคนฺตตฺตา น วุทฺธิ.

เณยฺโย กตฺติกาทีหิติ เณยฺโย. วินตาย อปจฺจํ เวนเตยฺโย วินเตยฺโย วา. น ปกฺเข วุทฺธิ. เณยฺโยติ โยควิภาเคน “ตสฺส ทียเต”ตฺยตฺเถปิ เณยฺโย. ทกฺขิณา ทียเต ยสฺส โส ทกฺขิเณยฺโย.

อโต ณิ วา.

อการนฺตโต อปจฺเจ ณิ วา โหติ. ปุน วาสทฺเทน ณิโก, อการนฺตา อนการนฺตา จ โพปิ. ทกฺขิ, สกฺยปุตฺติโก, มณฺฑพฺโพ, ภาตุพฺโพ. ทฺวิตฺตํ.

ณโวปคฺวาทีหีติ ณโว. มนุโน อปจฺจํ มาณโว.

เณร วิธวาทิโตติ เณโร. สามเณโร.

สํสฏฺฐาทิอเนกตฺถตทฺธิต

เยน วา สํสฏฺฐํ ตรติ จรติ วหติ ณิโกติ ณิโก. วา-กาเรน เนกตฺเถ เนกปจฺจยา จ. ฆเตน สํสฏฺโฐ ฆาติโก โอทโน, อุฬุมฺเปน ตรตีติ โอฬุมฺปิโก วา. น ปกฺเข วุทฺธิ. สกเฏน จรตีติ สากฏิโก, สีเสน วหตีติ สีสิโก. น วุทฺธิ.

อิตฺถิลิงฺคโต เอยฺยโก ณโก จ. จมฺปายํ ชาโต จมฺเปยฺยโก. เอวํ พาราณเสยฺยโก. ณโก. กุสินารายํ วสตีติ โกสินารโก กุสิ-นารโก วา. ชนปทโต ณโก จ. มคเธสุ วสติ เตสํ อิสฺสโร วา มาคธโก.

ตชฺชาติยา วิสิฏฺฐตฺเถ อาชานีโย. อสฺส ชาติยา วิสิฏฺโฐ อสฺสาชานีโย. โฌ. อคฺคนฺติ ชานิตพฺพํ อคฺคญฺญํ. ทฺวิตฺตํ.

ตมธีเต เตนกตาทิ-สนฺนิธาน-นิโยค-สิปฺป-ภณฺฑ-ชีวิกตฺเถสุ จ.

ตํ อธิเตอิจฺจาทีสฺวตฺเถสุ อาทิสทฺเทน หตาทีสุ จ ณิโก วา โหติ. อภิธมฺมมธีเตติ อาภิธมฺมิโก อภิธมฺมิโก วา. น ปกฺเข วุทฺธิ.

วจสา กตํ กมฺมํ วาจสิกํ. เอวํ มานสิกํ. เอตฺถ ส สเร วาคโมตีหานุวตฺติตาทิสทฺเทน สาคโม. สรีเร สนฺนิธานา เวทนา สารีริกา.

ทฺวาเร นิยุตฺโต โทวาริโก. เอตฺถ มายูนมาคโม ฐาเนติ วการโต ปุพฺเพ โอการาคโม.

สิปฺปนฺติ คีตาทิกลา. วีณา อสฺส สิปฺปนฺติ เวณิโก. อตฺร วีเณติ วีณาวาทนํ. คนฺโธ อสฺส ภณฺฑนฺติ คนฺธิโก, มเค หนฺตฺวา ชีวตีติ มาควิโก. วการาคโม. ชาเลน หโต ชาลิโก, สุตฺเตน พทฺโธ สุตฺติโก, จาโป อสฺส อายุธนฺติ จาปิโก, วาโต อสฺส อาพาโธ อตฺถีติ วา วาติโก, พุทฺเธ ปสนฺโน พุทฺธิโก, วตฺเถน กีตํ ภณฺฑํ วตฺถิกํ.

กุมฺโภ อสฺส ปริมาณํ ตมรหติ เตสํ ราสิ วา กุมฺภิโก, อกฺเขน ทิพฺพตีติ อกฺขิโก, มคเธสุ วสติ ชาโตติ วา มาคธิโก อิจฺจาทิ.

ณ ราคา ตสฺเสทมญฺญตฺเถสุ จ.

เตน รตฺตนฺตฺยาทฺยตฺเถสุ โส วา โหติ. กสาเวน รตฺตํ กาสาวํ. เอวํ นีลํ ปีตมิจฺจาทิ. น วุทฺธิ. มหึสสฺส อิทํ มาหึสํ สิงฺคํ. เอวํ ราชโปริสํ. เอตฺถ อยุวณฺณานญฺจา โท ปุน วุทฺธิคฺคหเณน อุตฺตรปทสฺสาปิ วุทฺธิ. มคเธหิ อาคโต ตตฺร ชาโต เตสํ อิสฺสโร เต อสฺส นิวาโสติ วา มาคโธ, กตฺติกาทีหิ ยุตฺโต กตฺติโก มาโส.

พุทฺโธ อสฺส เทวตาติ พุทฺโธ, พฺยากรณํ อเวจฺจ อธีเตติ เวยฺยากรโณ. เอตฺถ มายูนมาทินา ยการโต ปุพฺเพ เอการาคโม. ยสฺส ทฺวิตฺตํ. สาคเรหิ นิพฺพตฺโต สาคโร อิจฺจาทิ.

ชาตาทีนมิมิยา จ.

ชาตาทีสุ อิโม อิโย จ โหติ จสทฺเทน กิโย จ.

ปจฺฉา ชาโต ปจฺฉิโม, มนุสฺสชาติยา ชาโต มนุสฺสชาติโย, อนฺเต นิยุตฺโต อนฺติโม, อนฺติโย. เอวํ อนฺธกิโย. ปุตฺโต อสฺส อตฺถีติ ปุตฺติโม, ปุตฺติโย. เอวํ กปฺปิโย.

ตทสฺส ฐานมิโย เจติ อีโย จกาเรน หิตาทฺยตฺเถปิ. พนฺธนสฺส ฐานํ พนฺธนียํ, จงฺกมนสฺส หิตํ จงฺกมนียํ.

อาลุ ตพฺพหุเลติ อาลุ. อภิชฺฌาพหุโล อภิชฺฌาลุ.

วิเสสตทฺธิต

วิเสเส ตร-ตมิสิกิยิฏฺฐา.

อติสยตฺเถ ตราทโย โหนฺติ.

อยเมเตสํ อติสเยน ปาโปติ ปาปตโร ปาปตโม ปาปิสิโก ปาปิโย ปาปิฏฺโฐ วา.

วุทฺธสฺส โช อิยิฏฺเฐสู ติ วุทฺธสฺส ชาเทเส สรโลปาโท ปกติคฺคหเณน ปกตฺยภาวา อิสฺส เอ. เชยฺโย, เชฏฺโฐ.

เอวํ ปสตฺถสฺส โส เจติ สาเทเส เสยฺโย, เสฏฺโฐ.

อสฺสตฺถิตทฺธิต

ตทสฺสตฺถีติ วี เจติ วี. เมธา อสฺส อตฺถีติ เมธาวี.

เอวํ ตปาทิโต สีติ สี. ทฺวิตฺตํ. ตปสฺสี.

ทณฺฑาทิโต อิก-อีติ สี. ทฺวิตฺตํ. ตปสฺสี.

คุณาทิโต วนฺตูติ วนฺตุ คุณวา, ปญฺญวา. ยทาทินา รสฺโส

สตฺยาทีหิ มนฺตูติ มนฺตุ. สติมา, ภาณุมา.

อายุสฺสุการาส มนฺตุมฺหีติ อุสฺส อสฺส. อายสฺมา.

สทฺธาทิโต ณาติ โณ. สทฺโธ.

ตปฺปกติวจเน มโยติ มโย. สุวณฺเณน ปกตํ โสวณฺณมยํ สุวณฺณมยํ วา. ปกฺเข ยทาทินา วุทฺธิ.

เอเตสโม โลเป.

วิภตฺติโลเป มหาทีนมนฺตสฺส โอ โหติ. มโนมยํ.

สงฺขฺยาตทฺธิต

สงฺขฺยาปูรเณตฺยธิกาโร.

ทฺวิ-ตีหิ ติโยติ ติโย.ติเย ทุ-ตาปิ เจติ ทฺวิ-ตีนํ ทุ-ตา. ทฺวินฺนํ ปูรโณ ทุติโย. เอวํ ตติโย.

จตุจฺ-เฉหิ ถ-ฐาติ ถ-ฐา. ทฺวิตฺตํ. จตุตฺโถ, ฉฏฺโฐ.

เตสมฑฺฒูปปเทน อฑฺฒุฑฺฒ-ทิวฑฺฒ-ทิยฑฺฒฑฺฒติยา.

จตุตฺถ-ทุติย-ตติยานํ อฑฺฒูปปเทน สห อฑฺฒุฑฺฒ-ทิวฑฺฒ-ทิยฑฺฒฑฺฒติยา โหนฺติ.

อฑฺเฒน จตูตฺโถ อฑฺฒูฑฺโฒ, อฑฺเฒน ทูติโย ทิวฑฺโฒ ทิยฑฺโฒ วา, อฑฺเฒน ตติโย อฑฺฒติโย.

สงฺขฺยาปูรเณ โมติ โม. ปญฺจโม. อิตฺถิยํ ปญฺจนฺนํ ปูรณี ปญฺจมี.

เอโก จ ทส จาติ ทฺวนฺเท กเต

ทฺวกฏฺฐานมากาโร วา.

สงฺขฺยาเน อุตฺตรปเท ทฺวิ-เอก-อฏฺฐอิจฺเจเตสมนฺตสฺส อา โหติ. เอกาทส. ปญฺจีว. เอวํ ทฺวาทส.

ยทาทินา ติสฺส เตอาเทโส.

เอกาทิโต ทสฺส ร สงฺขฺยาเนติ ทสสทฺเท ทสฺส โร. เตรส.

จตูปปทสฺส โลโป ตุตฺตรปทาทิ จสฺส จุ-โจปิ นวาติ จตุสทฺเท ตุสฺส โลโป, จสฺส จุ โจ จ. จุทฺทส, โจทฺทส.

ทเส โส นิจฺจญฺเจติ ฉสฺส โสอาเทเส ฬ ทรานนฺติ ทสสทฺเท ทสฺส โฬ. โสฬส. เอวํ อฏฺฐารส.

วีสติ-ทเสสุ พา ทฺวิสฺส ตูติ ทฺวิสฺส พา. พาวีสติ, เอกาทสนฺนํ ปูรโณ เอกาทสโม.

ทฺวาทิโต โกเนกตฺเถ เจติ โก. เทฺว ปริมาณานิ อสฺเสติ ทฺวิกํ. เอวํ ติกาทิ.

สมูหตฺเถ กณฺ-ณาติ กณฺ จ โณ จ. มนุสฺสานํ สมูโห มานุสฺสโก, มานุสฺโส วา. เณ กเต ฌ-ลานมิยุวา สเร วาตีห วากาเรน อิสฺส อยาเทโส. ทฺวยํ, ตฺยํ.

เอวํ คาม-ชน-พนฺธุ-สหายาทีหิ ตาติ ตา. คามตา, นาครตา.

ภาวตทฺธิต

ณฺย-ตฺต-ตา ภาเว ตุ.

ภาวตฺเถ ณฺย-ตฺต-ตา โหนฺติ. ตสทฺเทน ตฺตโน จ, สกตฺถาทีสุปิ โณฺย, สกตฺเถ ตา จ.

โหนฺตฺยสฺมา สทฺท?าณานิ ภาโว โส สทฺทวุตฺติยา

นิมิตฺตภูตํ นามญฺจ ชาติ ทพฺพํ กฺริยา คุโณ.

ยถา จนฺทสฺส ภาโว จนฺทตฺตํ. อิห นามวสา จนฺทสทฺโท จนฺททพฺเพ วตฺตเต. นิมิตฺตสส รูปานุคตญฺจ ญาณํ. เอวํ มนุสฺสตฺตนฺติ มนุสฺสชาติวสา. ยทาทินา อีสฺส รสฺเส ทณฺฑิตฺตนฺติ ทณฺฑทพฺพสมฺพนฺธา. ปาจกตฺตนฺติ ปจนกฺริยาสมพนฺธา. นีลตฺตนฺติ นีลคุณวสา. เอวํ ณฺยาทีสุปิ ยถาโยคํ เณยฺยํ.

โณฺย.

อวณฺโณ เย โลปญฺจ.

เย ปเร อวณฺโณ ลุปฺยเต. จกาเรน อิกาโรปิ.

ยวตํ ต-ล-น-ทการานํ พฺยญฺชนานิ จ-ล-ญ-ชการตฺตนฺติ ยการยุตฺตานํ ปุพฺเพน สห กฺวจิ ปุพฺ

พรูปญฺจ. ทฺวิตฺตํ. ปณฺฑิจฺจํ, โกสลฺลํ, สามญฺญํ, โสหชฺชํ, โปริสฺสํ, เนปกฺกํ, สารุปฺปํ, โอสพฺภํ, โอปมฺมํ.

อาตฺตญฺจ.

อิ-อุ อิจฺเจเตสํ อา โหติ ริการาคโม จ ฉาเน. สรโลปา-ทินา อิโลโป. อิสิโน ภาโว อาริสฺสํ. เอวํ มุทฺตา, อรหตา. นฺตสฺส ยทาทินา โลโป. ปุถุชฺชนตฺตนํ. อกิญฺจนเมว อากิญฺจญฺญํ.

กุณฺฑนิยา อปจฺจํ โกณฺฑญฺโญ. เอตฺถ วุทฺธาโท วากาเรน สํโยคนฺตสฺสาปิ วุทฺธิ.

ปาทาย หิตํ ปชฺชํ, ธนาย สํวตฺตนิกํ ธญฺญํ, สติโต สมฺภูตํ สจฺจํ. อิโลโป. ตีสุ น วุทฺธิ. เทโว เอว เทวตา.

ณ วิสมาทีหีติ ภาเว โณ. เวสมํ, อุชุโน ภาโว อชฺชวํ. เอตฺถ อุสฺส อาตฺเต ปรูการสฺส ยทาทินา อโว.

รมณียาทิโต กณฺติ กณฺ. มานุญฺญกํ.

อพฺยยตทฺธิต

วิภาเค ธา เจติ ธา. จกาเรน โสปจฺจโย จ. เอเกน วิภาเคน เอกธา. นิปาตตฺตา สิโลโป. ป ทวิภาเคน ปทโส.

สพฺพนาเมหิ ปการวจเน ตุ ถาติ ถา. ตุกาเรน ถตฺตา จ. สพฺโพ ปกาโร, สพฺเพน ปกาเรน วา สพฺพถา. เอวํ อญฺญตฺตา.

กิมิเมหิ ถนฺติ ถํ. กาเทเส กถํ. อิอาเทเส อิตฺถํ. ถนฺติ โยควิภาเคน ถํ. พหุตฺถํ.

อมลินํ มลินํ กโรตีตฺยาทฺยตฺเถ อภูตตพฺภาเว คมฺยมาเน กร-ภูโยเค สติ นามโต ยทาทินา อี ปจฺจโย. มลินี กโรติ เสตํ, อภสฺมโน อภสฺมโน กรณนฺติ ภสฺมีกรณํ กฏฺฐสฺส, อมลิโน มลิโน ภวตีติ มลินี ภวติ เสโต อีปจฺจยนฺโตปิ นิปาโต.

อภูตพฺภาเวติ กึ. ฆฏํ กโรติ, ฆโฏ ภวติ.

กร-ภูโยเคติ กึ. อมลิโน มลิโน ชายเต.

อวตฺถาวโต วตฺถายา- ภูตสฺสญฺญาย วตฺถุโน

ตายาวตฺถาย ภวนํ อภูตตพฺภาวํ วิทุ.

ตทฺธิโต

---

๕. อาขฺยาตกณฺฑ

ภูวาทิ

วตฺตมานา

ปจปาเก. ปจ อิติ ฐิเต

ภูวาทโย ธาตโว.

ภูอิจฺจาทโย สทฺทา ธาตโว นาม.

ธาตุสฺสนฺโต โลโปเนกสฺสรสฺสาติ กฺวจิ ธาตฺวนฺตสฺส โลโป.

ธาตุ-ลิงฺเคหิ ปรา ปจฺจยาติ ธาตุมฺหาเนกปจฺจยปฺปสงฺเค วตฺติจฺฉาโต.

วตฺตมานา ติ อนฺติ สิ ถ มิ ม, เต อนฺเต เส วฺเห เอ มฺเหตฺยาทีนํ วตฺตมานสญฺญา. กาเลติ อฏฺฐวิภตฺติวิธาเน วตฺตเต.

กาโลตีตวตฺตมานา-	นาคตกฺริยลกฺขโณ
ปจฺจุปฺปนฺโน มโต กาโล	อารทฺธานิฏฺฐิเต กฺริเย.
กฺริยาสนฺตานวิจฺเฉเท	กาโลตีโตติ คมฺยเต
อนาคตา อนารมฺเภ	กฺริยาย ตุ ปตียเต.
อทพฺพภูตํ กตฺตาทิ-	การกฺคามสาธิยํ
ปทตฺถํ กตฺตุกมฺมฏฺฐํ	กฺริยมิจฺฉนฺติ ตพฺพิทู.

วตฺตมานา ปจฺจุปฺปนฺเน.

ปจฺจุปฺปนฺเน กาเล วตฺตมานวิภตฺติ โหติ.

ตสฺสาปฺยนิยเม

อถ ปุพฺพานิ วิภตฺตีนํ ฉ ปรสฺสปทานิ.

อฏฺฐวิภตฺตีนํ ยานิ ยานิ ปุพฺพานิ ฉ ปทานิ, ตานิ ตานิ ปรสฺสปทานิ นาม.

กตฺตริ ปรสฺสปทนฺติ ปรสฺสปทํ.

ตสฺสาปฺยนิยเม

เทฺว เทฺว ปจม-มชฺฌิมุตฺตมปุริสา.

อฏฺฐวิภตฺตีสุ ปรสฺสปทานมตฺตโนปทานญฺจ เทฺว เทฺว ปทานิ ปจม-มชฺฌิม-อุตฺตมปุริสา นาม. ยถา ติ อนฺติ อิติ ปจโม ปุริโส, สิ ถ อิติ มชฺฌิโม ปุริโส, มิ ม อิติ อุตฺตโม ปุริโส. อตฺตโนปเทสุปิ เต อนฺเต อิติ ปจโม, เส วฺเห อิติ มชฺฌิโม, เอ มฺเห อิติ อุตฺตโม. ตถฺปริ.

นามมฺหิ ปยุชฺชมาเนปิ ตุลฺยาธิกรเณ ปจโม.

ตุลฺยาธิกรณภูเต นามมฺหิ ปยุชฺชมาเนปิ อปฺปยุชฺชมาเนปิ ปจโม ปุริโส โหติ.

ตสฺสาปฺยนิยเม เอกมฺหิ วตฺตพฺเพ เอกวจนํ ติ.

กตฺตรีติ วิกรณวิธาเน สพฺพตฺถ วตฺตเต.

ภูวาทิโต อ.

ภูอิจฺจาทีหิ ธาตูหิ กตฺตริ วตฺตมานา-ปญฺจมี-หิยฺยตฺตนีสุ อปฺปจฺจโย โหติ. เอวํ ยาทิวิกรณา.

ปุพฺพาปรภาคฏฺฐานา ภินฺนา ธาตุ-วิภตฺติโย

นิสฺสาย ปจฺจยา โหนฺติ เย เต วิกรณา สิยุ.

โส โอทนํ ปจติ.

พหุมฺหิ วตฺตพฺเพ พหุวจนํ อนฺติ. สรโลปาทิ. เต ปจนฺติ.

ปยุชฺชมาเนปิ ตุลฺยาธิกรเณติ จาธิกาโร.

ตุมฺเห มชฺฌิโม.

ตุลฺยาธิกรเณ ตุมฺเห ปยุชฺชมาเนปิ อปฺปยุชฺชมาเนปิ มชฺฌิโม ปุริโส โหติ. ตฺวํ ปจสิ, ตุมฺเห ปจถ.

อมฺเห อุตฺตโม.

ตุลฺยาธิกรเณ อมฺเห ปยุชฺชมาเนปิ อปฺปยุชฺชมาเนปิ อุตฺตโม ปุริโส โหติ.

อกาโร ทีฆํ หิ-มิ-เมสุ.

หฺยาทีสฺวการสฺส ทีโฆ โหติ. อหํ ปจามิ, มยํ ปจาม.

ปรานฺยตฺตโนปทานิ.

อฏฺฐวิภตฺตีนํ ยานิ ยานิ ปรานิ ฉ ปทานิ, ตานิ ตานิ อตฺตโนปทานิ นาม.

กตฺตริ เจติ อตฺตโนปทานิ. เสสํ ปุพฺเพว. โส ปจเต, เต ปจนฺเต, ตฺวํ ปจเส, ตุมฺเห ปจวฺเห, อหํ ปเจ, มยํ ปจามฺเห.

อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมนิ.

ภเว จ กมฺมนิ จ อตฺตโนปทานิ โหนฺติ.

ภาว-กมฺเมสุ โยติ โย.

ตสฺส จวคฺค-ยการ-วการตฺตํ สธาตฺวนฺตสฺส.

ตสฺส ยปฺปจฺจยสฺส ธาตฺวนฺเตน สห ยถา สมฺภวํ จวคฺค-ย-วา โหนฺติ. อิธ ธาตฺวนฺตสฺส จวคฺคาทิตฺตา ตาทิเส กเต ทฺวิตฺตํ.

อตฺตโนปทานิ ปรสฺสปทตฺตํ.

อตฺตโนปทานิ กฺวจิ ปรสฺสปทตฺตํ ยนฺติ. เตน ตยา มยา วา โส โอทโน ปจฺจติ ปจฺจเต วา, เต ปจฺจนฺเต, ปจฺจเส ปจฺจวฺเห ปจฺเจ ปจฺจามฺเห.

ภาเว หู ภู สตฺตายํ. อิธ ภาโว การกามิสฺโส สุทฺโธ ธาตฺวตฺโถ. ตสฺเสกตฺตา เอกวจนเมว. ตญฺจ ปฐมปุริเส เอว โหติ. เตน ตยา มยา วา ภูยเต. ตสฺส ตว มม วา สมฺปติ ภวนนฺตฺยตฺโถ.

อาขฺยาตปจฺจยา สพฺเพ ภเวยฺยุ สาธนตฺตเย
กตฺตา กมฺมญฺจ ภาโว จ สาธนานีธ วุจฺจเร.
สกมฺมกมฺหา ธาตุมฺหา กตฺตุ-กมฺเมสุ โหนฺติ เต
น ภาเว กมฺมรหิตา กตฺตุ-ภาเวสุ นาปเร.
กมิมาวจนิจฺฉายํ น วิรุชฺฌติ สกมฺมกา
ภาเวปิ ตํ ยถา เคเห เทวทตฺเตน ปจฺจเต.
สนฺตมฺปิ วตฺตุมิจฺฉา น กฺวาปฺยสนฺตมฺปิ สา ภเว
ตํ ยถานุทรา กญฺญา สมุทฺโท กุณฺฑิกาติ จ.
อุปสคฺควสา โกจิ อกมฺโมปิ สกมฺมโก
ยถาภิภูยเต ราโค ตาปเสน มหิทฺธินา.
กตฺตุวาจินิ ธาตุมฺหิ ยสฺมึ กมฺมํ คเวสฺสเต
สกมฺมโกติ โส เญยฺโย ตพฺพิรุทฺโธ อกมฺมโก.

ตถา หิ โส ปจตีติ วุตฺเต ปากกฺริยาย สมฺพนฺธิยมานํ กึ ตนฺติ โอทนาทิกํ กมฺมํ คเวสฺสเต. โส ภวตีติ วุตฺเต ตุ ภวน-กฺริยาย สมฺพนฺธิยมานํ กึ ตนฺติ น กิญฺจิปิ กมฺมํ คเวสฺสเต ตาทิสสทฺทสตฺติสฺสภาวาภาวา. ตถาญฺญตฺร.

ปญฺจมี

ปญฺจมี ตุ อนฺตุ หิ ถ มิ ม, ตํ อนฺตํ สฺสุ วฺโห เอ อามเสติ ตฺวาทีนํ ปญฺจมีสญฺญา.

อาณตฺยาสิฏฺเฐนุตฺตกาเล ปญฺจมี.

อาณตฺยตฺเถ จ อาสิฏฺฐตฺเถ จ คมฺยมาเนน ปจฺจุปฺปนฺเน กาลเภทมนามสิตฺวา วา ปญฺจมี โหติ.

นิโยคํ ชญฺญา อาณตฺตึ อาสิฏฺฐํ อิฏฺฐปตฺถนํ
อนุตฺตกาโล สามีเป วุตฺโต กาโลธ อิจฺฉิโต
อวุตฺโต วา คเหตพฺโพ ปจฺจุปฺปนฺนาทิเภทโต.

อปฺปจฺจเย ปจตุ ปจนฺตุ.

หิโลปํ วาติ หิสฺส โลโป วา. ปจ ปจาหิ. ปกฺเขิ ทีโฆ. ปจถ ปจามิ ปจาม.

อตฺตโนปเท ปจตํ ปจนฺตํ ปจสฺสุ ปจวฺโห ปเจ ปจามเส.

กมฺมนิ ปจฺจตํ อิจฺจาทิ กตฺตุสมํ. โยว วิเสโส.

ภาเว ภูยตํ.

อิโต ปรํ กมฺม-ภาเวสุ นยานุสาเรน เญยฺยํ.

สตฺตมี

สตฺตมี เอยฺย เอยฺุ เอยฺยาสิ เอยฺยาถ เอยฺยามิ เอยฺยาม, เอถ เอรํ เอโถ เอยฺยาวฺโห เอยฺยํ เอยฺยามฺเหติ เอยฺยาทีนํ สตฺตมีสญฺญา.

อนุมติ-ปริกปฺปตฺเถสุ สตฺตมี.

อนุมตฺยตฺเถ ปริกปฺปตฺเถ จ อนุตฺตกาเล สตฺตมี โหติ.

ยํ กิญฺจิ กตฺตุมิจฺฉนฺต- มญฺโญ ยทนุมญฺญติ

สานุมติ ปริกปฺโป กตฺตพฺพานิจฺฉโย มโต.

ยทาทินา เอยฺยสฺส เออาเทโส วา. ปเจ ปเจยฺย ปเจยฺยุ ปเจยฺยาสิ ปเจยฺยาถ ปจฺเจยฺยามิ ปเจยฺยาม.

อตฺตโนปเท ปเจถ ปเจรํ ปเจโถ ปเจยฺยาวฺโห ปเจยฺยํ ปเจยฺยามฺเห.

ปญฺจมี-สตฺตมีตฺยายํ ปุพฺพาจริสญฺญา.

ปโรกฺขา

ปโรกฺขา อ อุ เอ ตฺถ อํ มฺห, ตฺถ เร ตฺโถ วฺโห อึ มฺเหติ อ อิตฺยาทีนํ ปโรกฺขาสญฺญา.

อปจฺจกฺเข ปโรกฺขาตีเต.

อกฺขมินฺทฺริยํ. ตนฺนิสฺสิตํ ปจฺจกฺขํ. น ปจฺจกฺขํ อปจฺจกฺขํ. ตสฺมึ อปจฺจกฺเข อตีเต กาเล ปโรกฺขา โหติ.

กฺวจาทิวณฺณานเมกสฺสรานํ ทฺวภาโวติ สสฺสรสฺส อาทิสฺส ทฺวิตฺตํ. ปปจ ปปจุ ปปเจ.

อิการาคโม อสพฺพธาตุกมฺหิ.

พฺยญฺชนาโท อสพฺพธาตุกมฺหิ อิอาคโม.

หิยฺยตฺตนี-สตฺตมี-ปญฺจมี-วตฺตมานา สพฺพธาตุกํ.

ตทญฺเญ อสพฺพธาตุกํ. ปปจิตฺถ ปปจํ ปปจิมฺห.

อตฺตโนปเท ปปจิตฺถ ปปจิเร ปปจิตฺโถ ปปจิวฺโห ปปจึ ปปจิมฺเห.

หิยฺยตฺตนี

หิยฺยตฺตนี อา อู โอ ตฺถ อํ มฺหา, ตฺถ ตฺถุ เส วฺหํ อึ มฺหเสติ อาอาทีนํ หิยฺยตฺตนีสญฺญา.

อปจฺจกฺเข อตีเตเตฺวว.

หิยฺโยปภุติ ปจฺจกฺเข หิยฺยตฺตนี.

หิยฺโยปภุติ ปจฺจกฺเข วา อปจฺจกฺเข วา อตีเต หิยฺยตฺตนี โหติ.

อการาคโม หิยฺยตฺตนี-อชฺชตนี-กาลาติปตฺตีสูติ ธาตุโต ปุพฺเพ กฺวจิ อการาคโม. อปจา อปจู

อปโจ อปจตฺถ อปจํ อปจมฺหา.

อตฺตโนปเท อปจตฺถ อปจตฺถุ อปจเส อปจวฺหํ อปจึ อปจามฺหเส.

อชฺชตนี

อชฺชตนี อี อุ โอ ตฺถ อึ มฺหา, อา อู เส วฺหํ อํ มฺเหติ อีอาทีนํ อชฺชตนีสญฺญา.

อตีเตเตฺวว.

สมีเปชฺชตนี.

อชฺชปภุติ สมีเป อตีเต กาเล อชฺชตนี โหติ. อปจี. ยทาทินา อีสฺส รสฺเส อปจิ. อการาค มาภาเว ปจี.

มณฺฑูกคติยา วาเตฺวว.

สพฺพโต อุ อึสุ.

สพฺพธาตูหิ อุวิภตฺติสฺส อึสฺวาเทโส วา โหติ. อปจึสุ อปจุ อปโจ. อิการาคโม. อปจิตฺถ อปจึ อปจิมฺหา.

อตฺตโนปเท อปจา อปจู อปจิเส อปจิวฺหํ อปจํ อปจิมฺเห.

ปจฺฉิโมตีตรตฺติยา	ยาโม อทฺธมมุสฺส วา
กาโล สิยาตฺยชฺชตโน	เวยฺยากรณทสฺสนํ.

ภวิสฺสนฺตี

ภวิสฺสนฺตี สฺสติ สฺสนฺติ สฺสสิ สฺสถ สฺสามิ สฺสาม, สฺสเต สฺสนฺเต สฺสเส สฺสวฺเห สฺสํ สฺสามฺเหติ สฺสตฺยาทีนํ ภวิสฺสนฺตีสญฺญา.

อนาคเต ภวิสฺสนฺตี.

อนาคเต กาเล คมฺยมาเน ภวิสฺสนฺตีวิภตฺติ โหติ. อิการาคโม. ปจิสฺสติ ปจิสฺสนฺติ ปจิสฺสสิ ปจิสฺสถ ปจิสฺสามิ ปจิสฺสาม.

อตฺตโนปเท ปจิสฺสเต ปจิสฺสนฺเต ปจิสฺสเส ปจิสฺสวฺเห ปจิสฺสํ ปจิสฺสามฺเห.

กาลาติปตฺติ

กาลาติปตฺติ สฺสา สฺสํสุ สฺเส สฺสถ สฺสํ สฺสามฺหา, สฺสถ สฺสึสุ สฺสเส สฺสวฺเห สฺสํ สฺสามฺหเสติ สฺสาทีนํ กาลาติปตฺติ-สญฺญา.

กฺริยาติปนฺเนตีเต กาลาติปตฺติ.

กฺริยาติปนฺนมตฺเต อตีเต กาเล กาลาติปตฺติ โหติ.

วิรุทฺธสนฺนิธานา วา	เหตุเวกลฺลโตปิ วา
กฺริยายาภวนํ ยํ ตํ	กฺริยาติปนฺนมิจฺฉิตํ.

อการิการาคโม. สเจ ตพฺพิรุทฺธํ น ภเวยฺย, ตทุปกรณํ วา ลเภถ. อปจิสฺสา อปจิสฺสํสุ อปจิสฺเส อปจิสฺสถ อปจิสฺสํ อปจิสฺสามฺหา.

อตฺตโนปเท อปจิสฺสถ อปจิสฺสึสุ อปจิสฺสเส อปจิสฺสวฺเห อปจิสฺสํ อปจิสฺสามฺปเส.

การิต

ปจนฺตํ ปโยชยตีตฺยตฺเถ

ธาตูหิ เณ-ณย-ณาเป-ณาปยา การิตานิ เหตฺวตฺเถ.

เหตฺวตฺเถ คมฺยมาเน ธาตูหิ เณอาทโย โหนฺติ เตสํ การิตสญฺญา จ.

การิตานํ โณ โลปนฺติ ณโลโป. อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเตติ วุทฺธิ.

ธาตุปฺ-ปจฺจเยหิ วิภตฺติโย.

ธาตฺวตฺเถ นิทฺทิฏฺเจหิ ขาทิการิตนฺเตหิ ปจฺจเยหิ วิภตฺติโย โหนฺตีติ ตฺยาทโย. ปาเจติ. ปรโลเป ปาเจนฺตีตฺยาทิ. อฏฺจวิภตฺตีสุ เณยฺยํ.

อกมฺมกาปิ เหตฺวตฺถ- ปจฺจยนฺตา สกมฺมกา

ตํ ยถา ภิกฺขุ ภาเวติ มคฺคํ ราคาทิทูสกํ.

ภูวาทิ

รุธาทิ

รุธิ อาวรเณ.

อ อิเตฺวว.

รุธาทิโต นิคฺคหีตปุพฺพญฺจ.

รุธาทีหิ กตฺตริ อปจฺจโย โหติ, ธาตฺวนฺตา ปุพฺเพ กฺวจิ พินฺทฺวาคโม จ. รุนฺธนฺตีตฺยาทิ.

อฏฺจวิภตฺตีสุ เหตฺวตฺเถ จ เณยฺยํ. ตถูปริ.

รุธาทิ

ทิวาทิ

ทิวุ กีฬาทิมฺหิ.

ทิวาทิโต โยติ กตฺตริ โย.

“ตสฺเส”ตฺยาทิ ปุพฺพรูปนฺเตฺวว.

ยถา กตฺตริ จ.

ยถา ภาวกมฺเมสุ ยปจฺจยสฺสาเทโส โหติ, ตถา กตฺตริปีติ ยการสฺส ปุพฺพรูโป โว. ทฺวิตฺตํ. โทธสฺส เจตฺยตฺร จกาเรน พทฺวยํ. ทิพฺพติ ทิพฺพนฺตีตฺยาทิ.

ทิวาทิ

สฺวาทิ

สุ สวเณ.

สฺวาทิโต ณุ ณา อุณา เจติ กตฺตริ ณุอาทโย. อณฺเณฺสุ เจตีห จกาเรน ณุสฺส วุทฺธิ. สุโณติ. อุโลโป สุณนฺตีตยาทิ.

สฺวาทิ

กิยาทิ

กี ทพฺพวินิมเย.

กิยาทิโต นาติ กตฺตริ นา. ยทาทินา อีสฺส รสฺโส นาสฺส จ ณาอาเทโส. กิณาติ, กิณนฺตีตฺยาทิ.

กิยาทิ

คหาทิ

คห อุปาทาเน.

คหาทิโต ปฺป-ณฺหาติ กตฺตริ ปฺป-ณฺหา จ.

คหสฺส เฆ ปฺเปติ เฆอาเทโส. เฆปฺปติ.

หโลโป ณฺหามฺหีติ ธาตฺวนฺตสฺส หสฺส โลโป. คณฺหาติ คณฺหนฺตีตฺยาทิ.

คหาทิ

ตนาทิ

กร กรเณ.

ตนาทิโต โอ-ยิรา.

ตนุ อิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ กตฺตริ โอ-ยิรา โหนฺติ. กโรติ. ยทาทินา ธาตุรสฺส โลโป. (อาการสฺส รสฺโส.) กยิรติ.

อุตฺตโมกาโรติ โอสฺส อุตฺตํ วา.

กรสฺสากาโร เจติ ธาตฺวการสฺส อุตฺตํ วา. รโลโป. อุสฺส โว. ทฺวิตฺเต พทฺวยํ. กุพฺพนฺติ กโรนฺติ วา.

อตฺตโนปเท กุรุเต กุพฺพนฺเต อิจฺจาทิ.

กมฺเม โย. อิวณฺณาคโม วาติ อิ-อีอาคโม วา. ยสฺส ทฺวิตฺเต กริยฺยเต กริยฺยนฺเต. ปกฺเข รโลโป. กยฺยเต.

วาเตฺวว.

กรสฺส กาสตฺตมชฺชตนิมฺหิ.

อชฺชตนิมฺหิ ปเร กรสฺส กาสาเทโส วา โหติ. ยทาทินา อีสฺส รสฺโส. อกาสิ อกริ อกาสุ อกรุ อิจฺจาทิ.

โลโป ภวิสฺสนฺติมฺหิ สฺสสฺเสเตฺวว.

กรสฺส สปฺปจฺจยสฺส กาโหติ กรสฺส กาโห, สฺสสฺส โลโป จ วา. กาหติ กริสฺสตีตฺยาทิ.

ตทานิ

จุราทิ

จุร เถยฺเย.

การิตานีเตฺวว.

จุราทิโต เณ-ณยา.

จุราทีหิ เณ-ณยา วิกรณา โหนฺติ เตสํ การิตสญฺญา จ. ณโลป-วุทฺธี. โจเรติ โจรยตีตฺยาทิ.

จุราทิ

นามธาตุ

โภตฺตุมิจฺฉตีตฺยตฺเถ

ภุช ปาลน-พฺยวหรเณสุ.

ข-ฉ-สา วาเตฺวว.

ภุช-ฆส-หร-สุ-ปาทีหิ ตุมิจฺฉตฺเถสุ

ภุชาทีหิ ตุมนฺตสหิเตสุ อิจฺฉตฺเถสุ ข-ฉ-สา วา โหนฺติ.

กฺวจาทิวณฺณานเมกสฺสรานํ เทฺวภาโวติ สสฺสรสฺส อาทิสฺส ทฺวิตฺตํ.

ปุพฺโพพฺภาโสติ ทฺวิตฺเต ปุพฺพสฺส อพฺภาสสญฺญา.

ทุติย-จตุตฺถานํ ปรม-ตติยา ติ อพฺภาสสฺส จตุตฺถสฺส ภสฺส ตติโย โพ.

โก เข เจติ ธาตฺวนฺตสฺส โก.

พุภุกฺขสทฺทโต ธาตุปฺ-ปจฺจเยหิ วิภตฺติโยติ วุตฺตตฺตา ตฺยาทิ. พุภุกฺขติ พุภุกฺขนฺตีตฺยาทิ.

เอวํ ฆา อทเน. เฉ ทฺวิตฺตาทิ.

กวคฺคสฺส จวคฺโคติ อพฺภาสสฺส ฆสฺส โฌ.

ทุติยาทินา ฌสฺส ตติโย โช.

อนฺตสฺสิวณฺณากาโร วาติ อพฺภาสนฺตสฺส อิ.

พฺยญฺชนนฺตสฺส โจ ฉปฺปจฺจเยสุ เจติ ธาตฺวนฺตสฺส โจ. ชิฆจฺฉติ.

หร หรเณ.

หรสฺส คี เสติ เส คี.

ตุมิจฺฉตฺเถสฺวีติ กึ. ภุญฺชนมิจฺฉติ.

อฏฺฐวิภตฺตีสุ เหตฺวตฺเถ จ เณยฺยํ. ตถูปริ.

ปพฺพตมิว อตฺตานมาจรติ กโรตีตฺยตฺเถ

อาย นามโต กตฺตุปมานาทาจาเร.

อุปมียเตเนนตฺยุปมานํ. กตฺตุสฺส อุปมานมฺหา ทุติยนฺตา นามมฺหา อาจารตฺเถ อาโย โหติ. เต สํคหเณน วิภตฺติโลโป. สรโลปาทิ ปพฺพตายสทฺทา ปุพฺเพว ตฺยาทิ. ตถูปริ. ปพฺพตายติ โยคี.

ปุตฺตมิวาจรตีตฺยตฺเถ

อียูปมานา จ.

อุปมานมฺหา ทุติยนฺตา นามมฺหา อาจารตฺเถ อีโย โหติ. ปุตฺตียติ สิสฺสํ ครุ.

อตฺตโน ปตฺตมิจฺฉตีตฺยตฺเถ

นามมฺหาตฺติจฺฉตฺเถ.

นามมฺหา ทุติยนฺตา อตฺตโน อิจฺฉตฺเถ อีโย โหติ. ปตฺตียติ ภิกฺขุ.

การิตานีเตฺวว.

ธาตุรูเป นามสฺมา ณโย จ.

ธาตุรูโป ธาตฺวตฺโถ. โส จ วิสุทฺโธ โหตีตฺยาทิ. ธาตุรูเป สติ สฺยาทฺยนฺตา นามโต ณโย โหติ การิตสญฺญา จ.

วิสุทฺธา โหตีติ วิสุทฺธยติ รตฺติ. ทฬฺหํ กโรตีติ ทฬฺหยติ วินยํ มุนิ. หตฺถินา อติกฺกมตีติ อติหตฺถยติ มคฺคนฺตยาทิ อติปุพฺโพ.

ยํ ติกาลํ ติปุริสํ กฺริยาวาจิ ติการกํ

อติลิงฺคํ ทฺวิวจนํ ตทาขฺยาตนฺติ วุจฺจติ.

อาขฺยาตํ.

---

๖. กิตกกณฺฑ

เตกาลิกปจฺจยนฺตวิธาน

ณาทโย เตกาลิกา

ณาทิทุติย-ยุอนฺตปฺปจฺจยา กาลตฺตเย ทฏฺฐพฺพา.

อญฺเญ กิตฺ.

กิจฺเจหญฺเญ ณาทโย ยุปฺปภุตโย จ กิตฺสญฺญา โหนฺติ.

กตฺตริ กิตฺ.

กิตฺสญฺญา กตฺตริ ทฏฺฐพฺพา. ยถาตนฺติ กฺวจิ กมฺมาทีสุปิ.

ปุญฺญํ อกาสิ กโรติ กริสฺสตีติ วากฺยตฺเถ

ธาตุยา กมฺมาทิมฺหิ โณ.

กมฺเม อาโท สติ ธาตุโต โณ โหติ.

การิตํ วิย ณานุพนฺโธติ การิเตว กเต ณโลป-วุทฺธี. เตสํคหเณน วิภตฺติโลโป.

กิตกาภิเธยฺยลิงฺคา	อิยุวณฺณา วราทิโช
อปจฺจโย โณ ทุติโย	อิปจฺจโย ปุเม สิยุ.
ยุ จากตฺตริ ภาวสฺมึ	กิจฺจา โต จ นปุสเก
ตฺวาทิ-กฺขตฺตุมนฺตา ตุ	อลิงฺคา จาวิภตฺติโย.

นามมิว กเต สฺยาทิ. ปุญฺญกาโร ปุมา. อีมฺหิ ปุญฺญการี อิตถี. ปุญฺญการํ กุลํ.

ธาตุยาตฺยธิกาโร. กมฺมาทิมฺหิ อ อิเตฺวว.

สพฺพโต ณฺวุ-ตฺวาวี วา.

กมฺเม อาโท อนาโท วา สพฺพธาตูหิ อกาโร ณฺวุ ตุ อาวี จ วา โหนฺติ. ทฺวิตฺตํ. ตํ กโรตีติ ตกฺกโร. สญฺญายํ วิภตฺยโลโป. ทีปงฺกโรจฺจาทิ.

นี ปาปเน วิปุพฺโพ. อุปสคฺคา ธาตุโต ปุพฺพภาคา เอว ทฏฺฐพฺพา.

อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธีเตฺวว.

อญฺเญสุ เจ ติ อสํโยคนฺตสฺส ธาตุสฺสิวณฺณุวณฺณานํ วุทฺธิ.

เอ อยาติ สเร เอสฺส อโย. วิเนติ สิกฺขยตีติ วินโย.

ธาตูนมเนกตฺถตฺตา เอว นีตฺยสฺมึ ธาตุมฺหิ สนฺตเมว สิกฺขตฺถํ วิสทฺโท โชเตติ.

ตถา หิ

สนฺตเมว หิ นีลาทิ วณฺณํ ทีปาทโย วิย

ธาตุสฺมึ สนฺตเมวตฺถํ อุปสคฺคา ปกาสกา.

ตถาญฺญตฺร.

โอ อว สเรติ โอสฺส อโว. ภโว.

วร วรเณ. สํวโร.

วร-สรา ทร-จรา คมุ-ยมฺ สน-หนา

นท-มทา รณ-คหา ชปาทโย วราทโย.

ณมฺหิเตฺวว.

อาการนฺตานมาโย.

ณานุพนฺเธ ปเร อาการนฺตธาตูนมนฺตสฺส อาโย โหติ. อฏฺฐิติธมฺมา อนุ พนฺธา.

อนกา ยุ-ณฺวูนนฺติ ยุ-ณฺวูนํ อนกา.

ทา ทาเน. อนฺนทายโก.

เต อาวายา การิเตติ เอ-โอนํ อาย-อาวา. นายโก, สาวโก.

กรสฺส จ ตตฺตํ ตุสฺมินฺติ ตุมฺหิ ธาตฺวนฺตสฺส โต. กตฺตา. สตฺถาว.

ทิส เปกฺขเณ. ยทาทินา อิสฺส อตฺตํ. ภยทสฺสาวี. ทณฺฑีว.

รุช ภงฺเค.

วิส-รุช-ปทาทิโต ณาติ โณ.

ก-คา จ-ชานนฺติ ณานุพนฺเธ ปเร ธาตฺวนฺตานํ จ-ชานํ ก-คา. โรโค.

ภาเว เจติ ภาเว โณ. ปจนํ ปาโก. อิห จ กมฺมาวจนิจฺฉายํ ภาเวปิ ณปฺปจฺจโย. กิตกาภิหิโต ภาโว ทพฺพมิเวติ ญายา พหุวจนญฺจ โหติ. ปากา.

คมุ สปฺป คติมฺหิ.

กฺวิ เจติ กฺวิ.

ธาตฺวนฺตสฺส โลโป กฺวิมฺหีติ กฺวิมฺหิ ธาตฺวนฺตสฺส โลโป ว

กฺวิโลโป เจติ กฺวิสฺส โลโป. สพฺพโค. อภิภู.

จร คติมฺหิ.

ตสฺสีลาทีสุ ณี-ตฺวาวี จ.

ธาตูหิ ตสฺสีลาทฺยตฺเถสุ ณฺยาทโย โหนฺติ.

พฺรหฺมํ สีเลน จรติ, ตํธมฺโม, ตสฺมึ สาธุวา พฺรหฺมจารีตฺยาทิ. สีลํ สภาโว. ธมฺโม อาจาโร. สาธุ กุสโล.

ฒุส สทฺเท.

สทฺท-กุธ-จล-มณฺฑตฺถ-รุจาทีหิ ยูติ ยุ. โฆสติ สีเลนาติ โฆสโน. เอวํ วฑฺฒเน. วฑฺฒโน.

ปาราทิคมิมฺหา รู.

ปาราทีหิ ปรสฺมา คมิธาตุโต ตสฺสีลาทีสุ รู โหติ.

รมฺหิ รนฺโต ราทิ โน.

รานุพนฺเธ ปเร สพฺโพ ธาตฺวนฺโต เตน เรน สห โน โหติ. ลุปฺยตีตฺยตฺโถ. ปารคู.

ภิกฺข ยาจเน.

ภิกฺขาทิโต เจติ รู. ยทาทินา กฺวจิ รสฺโส. ภิกฺขุ. เอวํ ญา อวโพธเน. วิญฺญูตฺยาทิ.

ภาว-กมฺเมสุ ตพฺพานียาติ ตพฺโพ อนีโย จ. อิการาคโม อสพฺพธาตุกมฺหีติ อิอาคโม. ตทฺธิตาโท จกาเรน กิจฺจนฺตา นามํว. ภวนํ ภวิตพฺพํ, ภวนียํ.

อนฺตสฺส กรสฺส จ ตตฺตํเตฺวว.

ตุ-ตุน-ตพฺเพสุ วา.

ตุมาทีสุ กรนฺตสฺส โต วา โหติ. กรียตีติ กตฺตพฺโพ, กรณีโย.

เอตฺถ รหาทิโต ณอิติ นสฺส โณ. สาส-ทิสโต ตสฺส ริฏฺโจ เจตีห จกาเรน ตสฺส รฏฺโจ. ทฏฺฐพฺพํ.

ณฺโย เจติ ภาวกมฺเมสุ ณฺโย. จสทฺเทน เตยฺยปจฺจโย จ. อิอาคโม. กรณํ กตฺตพฺพํ วา การิยํ ญาเตยฺยํ.

วท-มท-คม-ยุช-ครหาการาทีหิ ชฺช-มฺม-คฺค-ยฺเหยฺยา คาโร วา.

วทาทีหิ อาการนฺเตหิ จ ปรสฺส ณฺยสฺส ชฺชาทโย ธาตฺวนฺเตน สห โหนฺติ. ครหสฺส จ คาโร วา.

วท วจเน. วชฺชํ. ครห นินฺทายํ. คารยฺหํ. ปา ปาเน. เปยฺยํ.

กรมฺหา ริจฺเจติ ริจฺโจ. ราทิโลโป กิจฺจํ

นนฺทาทีหิ ยูติ ภาว-กมฺเมสุ ยุ. คหณํ, ญาณํ. ทฺวีสุ นสฺส โณ.

กตฺตุ-กรณ-ปเทเสสุ เจติ ยุ. จกาเรน สมฺปทานาปาทาเนสุปิ. ปเทโสตฺยาธาโร. รชํ หรตีติ รโชหรณํ, โตยํ. เอเตสโม โลเปติ โอ. เยน ปหรนฺติ, ตํ ปหรณํ.

อาส อุปเวสเน. ยสฺมึ อาสนฺติ, ตํ อาสนํ. ยสฺส สมฺมา ปทียเต, ตํ สมฺปทานํ. ยสฺมา อป อาททาติ อเปติ, ตํ อปาทานํ.

สญฺญายํ ทา-ธาโต อิอิติ อิ.

ทา ทาเน อาปุพฺโพ. อาทิยตีติ อาทิ.

ธา ธารเณ. อุทกํ ทธาตีติ อุทฺธิ. ยทาทินา กโลโป.

อิตฺถิยม-ติ-ยโว วาติ อิตฺถิยํ อกาโร ติ ยุ จ วา.

ชร วโยหานิมฺหิ. ชีรตีติ ชรา. ปุน อา.

มน ญาเณ.

คม-ขน-หน-รมาทีนมนฺโตติ เต ติมฺหิ จ ธาตฺวนฺตสฺส โลโป. มติ.

จิติ จินฺตายํ. เจตยตีติ เจตนา.

อีสํ-ทุ-สูหิ ข.

อีสาทีหิ ปเรหิ ธาตูหิ โข โหติ. ยทาทินา ขโลโป. อีสํ กรียตีติ อีสกฺกรํ. เอวํ ทุกฺกรํ, สุกรํ.

สมาทีหิ ถ-มาติ ถ-มา. สมุ อุปสเม. ยทาทินา อุสฺส อ. น ธาตฺวนฺตโลโป. สเมตีติ สมโถ.

ภี ภเย. ยสฺมา ภายนฺติ, โส ภีโม.

อิมมิว นํ ปสฺสตีตฺยตฺเถ อิมสทฺทูปปทา ทุส เปกฺขเณ อิจฺจสฺมา กฺวิมฺหิ ธาตฺวนฺตสฺส โลเป สมฺปตฺเต

อิ-ย-ต-ม-กิ-เอสานมนฺตสฺสโร ทีฆํ กฺวจิ ทุสสฺส คุณํ โท รํ ส-กฺขี จ.

อยตานํ อิม ย ต อมฺห กึ เอต สมาน อิจฺเจเตสํ อิ ม กิ เอ สา อิจฺจาเทสา โหนฺติ. เตสมนฺตสฺส สรสฺส กฺวจิ ทีโฆ. ทุสสฺสุการสฺส คุโณ อิกาโร. ทสฺส โร. ธาตฺวนฺตสฺส โส กฺโข อี จ. อีทิโส. เอวํ ยาทิโส, ตาทิโส, มาทิโส, กีทิโส, เอทิโส,สารทิโส. ทีฆาภาเว สทิโส. เอวํ ราเทเส อีริโส อิจฺจาทิ. กฺขาเทเส อีทิกฺโข อิจฺจาทิ. อีการาเทเส กเต น ราเทโส. สสฺส ตุ ทีโฆ นิจฺจํ. อีทิ อิจฺจาทิ. อิห เอ-โอนํ วุทฺธีติ คหิตตฺตา คุโณติ อิการาทิ.

อตีตกาลิกปจฺจยนฺตวิธาน

หู. อตีเต ต-ตวนฺตุ-ตาวีติ อตีเต โต ตฺวนฺตุ ตาวี จ. รสฺโส. อโหสีติ หุโต, หุตวา, หุตาวี.

ตสฺเสเตฺวว.

ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ.

ตาโท ปเร ภุชาทฺยนฺโต ลุปฺยเต, ปรสฺส ตการสฺส ทฺวิตฺตญฺจ. อภุญฺชีติ ภุตฺโต, ภุตฺตวา, ภุตฺตาวี.

ชน ชนเน.

ชนาทีนมา ติมฺหิ จ.

เต ติมฺหิ จ ชนาทฺยนฺตสฺส อา โหติ. ชาโต.

รุห ชนเน.

หนฺเตหิ โห หสฺส โฬ วา อทห-นหานํ.

ทห-นหวชฺชิเตหิ หการนฺเตหิ ปรสฺส ตสฺส โห โหติ, ธาตฺวนฺตสฺส จ หสฺส โฬ วา. อารุฬฺโห.

ภาวกมฺเมสุ ตอิติ ตปฺปจฺจโย.

เค สทฺเท.

สพฺพตฺถ เค คีติ เคสฺส คี. คายนํ คีตํ.

รกาโร เจติ เต ติมฺหิ จ ธาตฺวนฺตโลโป. อกรีติ กตํ. ทุปฺพฺโพ. โท ธสฺส เจตีห จกาเรน ตสฺส โฏ. ทุกฺกฏํ.

ตสฺเสเตฺวว.

ธ-ฒ-ภเหติ ธ-ฒา จ.

ธ-เภหิ ตสฺส โธ โหติ, ฒ-เหหิ ตสฺส โฒ จ.

ห-จตุตฺตถานมนฺตานํ โท เธ.

เธ ปเร ธาตฺวนฺตานํ หการ-วคฺคจตุตฺถานํ โท โหติ.

โฑ ฒกาเร.

เฒ ปเร ห-จตุตฺถานํ โฑ โหติ.

พธ นฺธเน. พทฺโธ.

ลภ ลาเภ. ลทฺโธ.

วฑฺฒ วฑฺฒเน. วุฑฺโฒ. เอตฺถ ยทาทินา

ทห ภสฺมีกรเณ. ทฑฺฒํ.

ทุส อปฺปีติมฺหิ.

สาทิ สนฺต-ปุจฺฉ-ภนฺช-หนฺสาทีหิ ฏฺเจติ อาทิพฺยญฺชเนน สห ตสฺส ฏฺเจ จ. ทุฏฺเจ.

ภิท วิทารเณ.

ภิทาทิโต อินฺน-อนฺน-อีณา วาติ ตสฺส อินฺนาทโย ธาตฺวนฺตโลโป จ. ภินฺโน.

ต อิเตฺวว.

พุธ-คมาทิตฺเถ กตฺตริ.

สพฺพกาเล พุธ-คมาทีหิ ตทตฺเถ คมฺยมาเน กตฺตริ โหติ.

พุธ โพธเน. อพุชฺฌิ พุชฺฌติ พุชฺฌสฺสตีติ วา พุทฺโธ.

ตร ตรเณ.

ตราทีหิ อิณฺโณติ ตสฺส อิณฺโณ ธาตฺวนฺตโลโป จ. ติณฺโณ.

ปจฺจุปฺปนฺนกาลิกปจฺจยนฺตวิธาน

วตฺตมาเน มานนฺตา.

ปจฺจุปฺปนฺเน ธาตุโต กตฺตุ-กมฺม-ภาเวสุ มาโน โหติ กตฺตริ อนฺโต จ.

สห ขมายํ. สหมาโน. หวิปริยโย โฬ วาติ เย หวิปริยโย. เตน สยฺหมาโน, ภูยมานํ, คจฺฉํ. คช คมิสฺสนฺโต จฺโฉ วา สพฺพาสูติมสฺ จฺโฉ.

อนาคตกาลิกปจฺจยนฺตวิธาน

ภวิสฺสติ กมฺมนิเตฺวว.

เสเส สฺศํ-นฺตุ-มานานา.

เสโสติ อปริสมตฺโต. ภวิสฺสติ กาเล กมฺมนฺยุปปเท เสสตฺเถ สฺสํอาทโย โหนฺติ.

กมฺมํ กริสฺสตีติ กมฺมํ กริสฺสํ กโรนฺโต กุรุมาโน กราโน วา วชติ. ปุพฺพรูเป สิโลโป.

อกฺขเรหิ การ.

อกฺขรวาจีหิ สทฺเทหิ สกตฺเถ กาโร โหติ. อ เอว อกาโร. เอวํ กกาโร, รกาโร อิจฺจาทิ.

ธาตุโตปิ สกตฺเถ ยทาทินา อิ จ ติ จ ปจฺจยา กาตพฺพา. คมุอิจฺจยํ ธาตุ เอว คมิ. เอวํ กโรติ. ตนาทิโต โอ.

ตเวตุมาทิปจฺจยนฺตวิธาน

อิจฺฉตฺเถสุ สมานกตฺตุเกสุ ตเว-ตุ วา.

เอกกตฺตุเกสุ อิจฺฉตฺเถสุ คมฺยมาเนสุ ธาตูหิ กตฺตริ ตเว-ตุ วา โหนฺติ.

ตเว-ตุนาทีสุ กาติ กรสฺส กา. กาตเว อิจฺฉติ กาตุ วา. โย กโรติ, โส เอว อิจฺฉตีตฺเยกกตฺตุกตา. สาสาโท จกาเรน ตุปจฺจยสฺส รฏฺฐุมาเทเส ทฏฺฐุ.

อรหสกฺกาทีสุ เจติ อรหาทฺยตฺเถสุ ตุ.

นินฺท ครหายํ. นินฺทิตุมรหติ.

ปุพฺพกาเลกกตฺตุกานํ ตุน-ตฺวาน-ตฺวา วา.

สมานกตฺตุกานํ ธาตูนํ มชฺเฌ ปุพฺพกฺริยาวาจีหิ ธาตูหิ ตุน-ตฺวาน-ตฺวา วา โหนฺติ. กาตุน คจฺฉติ กตฺวาน กตฺวา วา.

จิตฺวา ปีตฺวา วชตีตฺยาโท ปราเปกฺขาย ปุพฺพตฺตํ.

?า คติ นิวตฺติมฺหิ.

?-ปานมิ-อี เจ ติ ?าสฺส อิ, ปาสฺส อี จ.

วากาเรน ภินฺนกตฺตุเกสุปิ วทนฺติ. ยถา สีหํ ทิสฺวา ภยํ อุปฺปชฺชตีตฺยาทิ. เอตฺถ ทิสา สฺวาน-สฺวานฺตโลโป เจติ ตุนาทีนํ สฺวาน-สฺวา, ธาตฺวนฺตโลโป จ.

สท วิสรณาทิมฺหิ.

ทธนฺตโต โย กฺวจีติ ตุนาทีสุ ยาคเม ยวตมาทินา สยการสฺส ทสฺส โช. ทฺวิตฺตํ. อิอาคโม.

สชฺชิตฺวา. ยถา กตฺตริ เจติ สยการสฺส ธสฺส โฌ. พุชฺฌิตฺวา.

สพฺเพหิ ตุนาทีนํ โยติ ยาเทโส วา. กริย, กตฺตุเนจฺจาทิ.

ทิส อุจฺจารเณ. ปุพฺพรูปญฺเจติ เย ปเร ปุพฺพรูปํ. อุทฺทิสฺส.

ทฺฒฺหนฺติ ทุติยนฺโตปปทา คห อิจฺจสฺมา ยทาทินา ณํปจฺจโย. ตสฺมา คหสฺสานุปฺปโยโค จ กตฺตพฺโพ. วิภตฺติโลโป. ทฬฺหคาหํ คณฺหาติ. ทฬฺหํ คณฺหาตีตฺยตฺโถ. เอวมญฺญมฺปิ เญยฺยํ.

เอกาทิโต สกิสฺส กฺขตฺตุ.

สกินฺติ วารํ. เอกาทีหิ สกึสทฺทสฺส อตฺเถ กฺขตฺตุปจฺจโย โหติ. เอกสฺมึ วาเร เอกกฺขตฺตุ. เอวํ ทฺวิกฺขตฺตุ ติกฺขตฺตุมิจฺจาทิ. วิภตฺยโลเป ตุ ตีณิกฺขตฺตุมิจฺจาทิ.

ลิงฺคํ พาลปฺปโพธตฺถํ   วุตฺตํ เยภุยฺยวุตฺติยา

วิเสโส ตตฺถ สพฺพตฺถ   เญยฺโย วิญฺญูหิ ปาฬิโต.

กิตโก

๗. การกกณฺฑ

ฉ การกานิ สามี จ วุตฺตานุตฺตตฺตเภทโต
ทฺวิธาถ วุจฺจเร เภโท วิภตฺตีนํ จ วุจฺจเต.

วุตฺตาวุตฺตเภท

สมาส-ตทฺธิตาขฺยาต- กิตกา ยตฺถ ชายเร
โส อตฺโถ กถิโต เตหิ อวุตฺโต ตทปโร ภเว.
วุตฺเต กมฺมาทิสามิสฺมึ ลิงฺคตฺเถ ปฐมา สิยา
อวุตฺเต ตุ ภวนฺตญฺญา ทุติยาที ยถารหํ.

กโรติ กิริยํ นิปฺผาเทตีติ การกํ. กิริยานิปฺผตฺตินิมิตฺตนฺตฺยตฺโถ. การกสทฺโท มุขฺยโต กตฺตารํ อมุขฺยโต กมฺมาทิญฺจ วทติ.

ตถา หิ สพฺโพ สทฺทโวหาโร มุขฺยามุขฺยวเสน ทฺวิธา วตฺตเต. ยถา คงฺคายํ นหานํ, คงฺคายํ สสฺสนฺติ จ. คงฺคาสทฺเทน ปุพฺเพ ชลปฺปวาโห วุจฺจเต. ปจฺฉิเม ตุ ตํสมีโป.

วุตฺตกมฺม

ตตฺถ วุตฺตกมฺมํ ตาว. อาคตสมโณ วิหาโร, ฆาติโก อาหาโร, สูเทน โอทโน ปจฺจเต, พุทฺเธน เทสิโต ธมฺโม.

เอตฺถ สมาส-ตทฺธิตาขฺยาต-กิตานํ กมฺมานิ วิหิตตฺตา เตหิ กมฺมํ วุตฺตนฺติ วุจฺจเต. ยถา โอทนํ ปจตีตฺยาโท โอทนสงฺขาตํ กมฺมํ ทุติยาย วุตฺตนฺติ ปุนตฺตนา วตฺตพฺพสิสาตฺถวิเสสสฺสาภาวา น ทุติยา. ต ถาตฺราปิ สมาสาทีหิ เอว วิหาราทีนํ กมฺมานํ กถิตตฺตา น ปุน ตปฺปกาสิกา ทุติยา สิยา.

วิภตฺตึ วินา จาตฺถํ นิทฺทิสิตุมสกฺกุเณยฺยตฺตา อวสิฏฺฐ-ลิงฺคตฺถมตฺตาเปกฺขายมฺปน วิหาราทิโต ตพฺพิเสสเนหิ ตตฺตุลฺยาธิกรเณหิ อาคตสมณาทีหิ จ ปฐมา โหเตว.

กถํ โอทนํ ปจตีตฺยาโท ทุติยายปิ กมฺเม วุตฺเต ปุน ลิงฺคตฺถมตฺตมเปกฺขิตฺวา ปฐมา น โหตีติ เจ. กมฺมมตฺเต ตาย ปากฏํ วุตฺเต สติ สโตปิ ลิงฺคตฺถสฺส ติโรภูตตฺตา.

โอทโน ปจฺจเตตฺยตฺร เอกตฺเต ตุ เตวิภตฺติยา วุตฺเตปิ ตาย ตํ อสุกสฺเสเวตฺยินิยเมตฺวา สาม ญฺเญน วุตฺตนฺติ โอทนาขฺเย วิเสเส จิตํ เอกตฺตํ นิสฺสาย เอกวจนํ โหเตว. ตถา หิ อาขฺยาตา สามญฺญมตฺถํ วทนฺติ. สฺยาทโย ตุ วิเสสํ.

ยชฺเชวํ วิเสสคตํ กมฺมํ นิสฺสาย ทุติยาปิ กึ น โหตีติ เจ. ตคฺคตมฺปิ กมฺมํ สทฺทสตฺติสฺสภาวโต เตวิภตฺติยา เอว คมฺยเตติ. กถมาคตสมณํ วิหารํ ปสฺเสติ เจ. วิหารสฺส อาคมนกมฺมภูตาวตฺถา สมาเสน วุตฺตา. ทสฺสนกมฺมภูตมวตฺถนฺตุ โชตยิตุ ทุติยา สิยา. เอวํ กตฺตาทีสุ สามินิ จ ยถาโยคํ วุตฺตตฺตวิภตฺติว

จนานิ เนตพฺพานิ.

อปฺปธานํ ทุหาทีนํ นฺยาทีนฺตุ ปธานกํ
กมฺมํ กมฺเมสฺวเนเกสุ วุตฺตกมฺมนฺติ วุจฺจติ.
ทุห-ยาจ-รุธิ-ปุจฺฉ- ภิกฺข-สาสุ-วจาทโย
นี-วห-หราทโย จ อุภเย เต ทฺวิกมฺมกา.

ตํ ยถา. โคปาเลน โค ขีรํ ทุยฺหเต ทุทฺธา วา. อิห โครูปํ เอกํ กมฺมํ ขีรลกฺขณญฺเจกํ กมฺมํ. เอเตสุ ปโยชนตฺเตนาภิมตํ ขีรํ ปธานํ. ตนฺนิมิตฺตภูตา โค อปฺปธานา. ตสฺมา โคเตตฺถ วุตฺตตฺตา ปฐมา. ขีรนฺตีหานุตฺตตฺตา กมฺมตฺเถ ทุติยา. เอวํ ยาจาทีสุ. ทาเสน ภาโร คามํ นียเต นีโต วา. อตฺร นียมาโน ภาโร ปธาโน. ตนฺนิมิตฺตํ คาโม อปฺปธาโน. ตถา วหาทีสุ.

คติ-โพธานฺน-สทฺทตฺถ- หร-กรากมฺมกานํ
กตฺตา อการิเต โย ตํ วุตฺตกมฺมํ หิ การิเต.

ยถา อการิเต ทาโส คามํ คจฺฉตีติ. การิเต ตุ สามินา ทาโส คามํ คจฺฉาปียเต คจฺฉาปิโต วา อิจฺจาทิ. อกมฺมกานํ ยถา หตฺถี สยติ. การิเต ตุ หตฺถาโรเหน หตฺถี สยาปียเต สยาปิโต วา อิจฺจาทิ.

ยสฺส ปธานาปฺปธาน- กฺริยาสมฺพนฺธโต สิยุ
วุตฺตานุตฺตตฺตา ตตฺถ ปฐมา โหติ นาปรา.

ยถา พฺราหฺมเณน โอทโน ปจิตฺวา ภุชฺชเต ภุตฺโต วา. อตฺร ยทิปิ เอกเมโวทนาขฺยํ กมฺมํ เต-ตปฺปจฺจเยหิ วุตฺตํ, ตฺวาปจฺจเยน ตฺววุตฺตญฺจ สิยา. ตถาปิ ปธานตายาภิมตโภชน-กฺริยาภิสมฺพนฺธทฺวาเรน วุตฺตตฺตา “ปธานปฺปธานานํ ปธาเน เอว การิยปฺปสิทฺธี”ติ ญายา ปฐมา โหเตว. โภชนกฺริยาย วิเสสนตายปฺปธานภูตาย ปจนกฺริยาย สมฺพนฺธมุเขนาวุตฺตตฺเตปิ น ทุติยา.

ภิกฺขิตฺวา กิณิตฺวาญฺญถา วา โภชนกฺริยํ กตฺตุ สกฺกาติ ภิกฺขาทีนํ สามญฺญภูตํ โภชนกฺริยํ ภิกฺขาทิกฺริยโต พฺยวจฺฉินฺทตีติ ปากกฺริยา โภชนกฺริยาย วิเสสนํ. นนุ ปจิตฺวา ทานํ คหณํ อญฺญํ วา กตฺตุมฺปิ สกฺกาติ ทานาทีนํ สาะรณสฺส ปจนสฺส โภชนกฺริยาย ทานาทิโต วิเสสียมานตฺตา ปจนญฺจ วิเสสฺสํ. สจฺจํ. ตถาปิ ปจนมปฺปธานํ ตฺวานฺเตน วุจฺจมานตฺตา. ตฺวานฺเตนา-ภิธียมานา หิ กฺริยา กมฺปยุตฺตรกฺริยมเปกฺขตีตฺยปฺปธานา.

ยาว ปทฺทฺวยํ กิญฺจิ สมฺพนฺธมุปลพฺภเต
วิเสสน-วิเสสฺสตฺตํ คมฺยเต ตตฺถ กามโต.
ยสฺมา หิ ยพฺเภทพุทฺธิ โหติ ตํ ตพฺพิเสสนํ
ตญฺจ ชาติ คุโณ กฺริยา ทพฺพํ นามนฺตฺยเนกธา.
ยถา โค ธวโล คนฺตา วิสาณี เทวทตฺตโก

ชาตฺยาทีปิ วิเสสฺสนฺเต นิสฺสเยหิ สเกหิ ตุ.
ตํ ยถา ชาติ คาวสฺส วโล คมนํ ตถา
วิสาณํ นามมิจฺเจวํ ชาตฺยาทีนํ วิเสสฺสตา.
อตฺถํ วิเสสยตีติ ปริยาโย วิเสสนํ
ตํ ยถา โคติ กถิเต วาจาทฺยตฺโถ วิเสสฺสเต.

โคสทฺโท ปสุ-ภูมิ-วาจาทฺยตฺถวาจี. ตสฺมา โคติ วุตฺเต โกวาตฺโถติ นปฺปตียเต. ปุน ปริยายภูต วาจาสทฺทปโยเค ตุ วจนสงฺขาโต อตฺโถ วิญฺญายติ.

ตตฺร สกลขณฺฑมุณฺฑาทิพฺยตฺตานุยายิ โคตฺตาทิ สามญฺญํ ชาติ. ทพฺพนิสฺสิโต นีลาทิโก คุโณ. กฺริยา วุตฺตลกฺขณา. ชาตฺยาทีน-มาธาโร ทพฺพํ. ปวตฺติ-นิวตฺติสงฺขาตโวหารตฺถํ กรียมาโน สงฺเกโต นามํ นาม. อภินฺนตฺโถ สทฺโท ปริยาโย.

วิเสสฺเส ทิสฺสมานา ยา ลิงฺค-สงฺขฺยา-วิภตฺติโย
ตุลฺยาธิกรเณ ภิยฺโย กตฺตพฺพา ตา วิเสสเน.
ตุลฺยาธิกรเณติ กึ. รญฺญํ ธนํ.
ภิยฺโยติ กึ. คุณา ปมาณํ.

กถํ จิตฺตานิ วีสติ ชายนฺตีติ เจ. วีสติสทฺโท อตฺตโน นิยตตฺถิลิงฺเคกวจนตฺตา จิตฺตสทฺทสฺส วิภตฺติมตฺตํ คณฺหาติ. อาขฺยาติกํ ตฺวลิงฺคตฺตา ลิงฺคํ คหิตุ นารหตีติ วิเสสฺสสฺส วจนมตฺตมเปกฺขเต. ตสฺมา ชายนฺตีติ พหุวจนมฺปิ จิตฺตาเปกฺขเมว. กึ วีสติมเปกฺขิตฺวา เอกวจนมฺปิ น โหตีติ เจ. วีสติยา จิตฺตวิเสสน-ภูตตายปฺปธานตฺตา. นโยยมญฺญตฺตราปิ เญยฺโย.

อวุตฺตกมฺม-กตฺตุ

อนุตฺตกมฺมํ ยถา อตฺร สมาส-ตทฺธิตานํ สกํ สกํ วากฺย-เมโวทาหรณํ กตฺตพฺพํ, เอวมนุตฺตกตฺตริ. สูโท โอทนํ ปจติ, พุทฺโธ ธมฺมํ เทสิตวา. เอตฺถ สมาส-ตทฺธิตาขฺยาต-กิตกา กมฺมสฺมึ น กตาติ เตหิ กมฺมมนุตฺตนฺติ วุจฺจเต. ตโต กมฺมตฺเถ ทุติยา. เอวํ กตฺตาทีสฺวนุตฺตตฺตํ เญยฺยํ.

อเนกกมฺมกกมฺม

อเนกกมฺมกานํ ยถา. โคปาโล คาวึ ขีรํ โทหติ ทุทฺธวา วาตฺยาทิ. ทาโส ภารํ คามํ นยติ นีตวา วาตฺยาทิ. คาวึ คามนฺตฺยุภยตฺร ตีหานฺวตฺติตวากาเรน กมฺม-สญฺญา.

สามี ทาสํ คามํ คมยติ ทาเสน วา. ทาสนิเตตฺถ คติ-พุทฺธิ-ภุช-ปจ-หร-กร-สยาทีนํ การิเต วา ติการิเต สติ วา ทุติยา. ปกฺเข กตฺตริ ตติยา. คามนฺตฺยตฺร ตุ ปุพฺเพว วากาเรน กมฺมสญฺญา. เอวํ. ครุ สิสฺสํ

ธมฺมํ โพธยติ สิสฺเสน วาตฺยาทิ.

อกมฺมกกมฺม

อกมฺมกานํ ยถา. หตฺถาโรโห หตฺถึ สยาปยติ หตฺถินา วาจฺจาทิ.

วุตฺตกตฺตุ

วุตฺตกตฺตา ยถา. ชิตินฺทฺริโย มุนิ, อาภิธมฺมิโก ภิกฺขุ, สูโท โอทนํ ปจติ, ปุญฺญกาโร ปุมา.

วุตฺตกตฺตาติ โส เ?ยฺโย   โย มุขฺโยเนกตฺตุสุ

อุสฺสาหวตฺตา มุขฺโยโส   โย กตฺตารํ ปโยชเย.

ยถา สูทเชฏฺโจ สูเทน โอทนํ ปาเจติ. สูทเชฏฺโจตฺยตฺร โย กาเรติ ส เหตูติ เหตุกตฺตุสญฺญา วุตฺตตฺตา ปฐมา จ. สูเทเนตฺยตฺร ตุ โย กโรติ ส กตฺตาติ กตฺตุสญฺญา อนุตฺตตฺตา ตติยา จ. เอวมุตฺตรตฺร.

ปโยชกมฺปิ โย อญฺโญ   ยทา ปน ปโยชเย

วุตฺตกตฺตา ตทา เอโส   ตสฺมาปฺยุสฺสาหวนฺตโต.

ยถา อมจฺโจ สูทเชฏฺเจน สูเทน โอทนํ ปาเจติ ปาจยติ วาตฺยาทิ. เอตฺถ ทุติยเหตุวจนิจฺฉาโต การิตนฺตสฺมาปิ ปุน เณ โหติ. ปุพฺพสฺส การิตสฺส ยทาทินา โลโป กตฺตพฺโพ. สูทเชฏฺเจน สูเทเนตฺยุภยตฺร อวุตฺตตฺตา กตฺตริ ตติยา.

กรียมานํ ยํ กมฺมํ   สยเมวปฺปสิชฺฌติ

สุกรํ เสหิ คุเณหิ   กมฺมกตฺตาติ ตํ วิทุ.

กุสูโล สยเมว ภิชฺชเต. กุสูโล ขลุ อตฺตฏฺเจสุ เลฑฺฑุ-สกฺขราทีสุ ชิณฺเณสุ ปรปฺปโยคํ วินา เภท มุปคจฺฉนฺโต อตฺตนา เอว ภิชฺชเต นาม. ตโต กมฺมภูโต จ กตฺตุภูโต จ โส เอว.

กมฺมกตฺตา กมฺมมิเวติ วตฺตพฺพํ. กมฺมาติเทสโต จ กมฺมกตฺตริปิ กมฺมนิ วิย อตฺตโนปท-ยวิก รณา สิชฺฌนฺติ. อิทญฺจ ยทาทินา สงฺคหิตํ.

อวุตฺตกตฺตุ

อวุตฺตกตฺตา ยถา. สูเทน โอทโน ปจฺจเต, ปุมุนา ปุญฺญํ กตํ.

อเนกกตฺตุกกตฺตุ

อเนกกตฺตุกานํ ยถา. สูทเชฏฺเจน สูเทน โอทโน ปาจาปียเต. อมจฺเจน สูทเชฏฺเจน สูเทน โอท โน ปาจาปียเต. ตีสุ ตติยา.

ยสฺส ปธานปฺปธาน- กฺริยาสมฺพนฺธโต สิยุ
อนุตฺตวุตฺตตา ตตฺถ ตติยา โหติ นาปรา.

ยถา พฺราหฺมเณน ภุตฺวา สุปฺยเต, เอตฺถ สุป สยเน อิจฺจสฺส อกมฺมกตฺตา ภาเว เตวิภตฺติ โหติ. ภาโว จ สาธฺย-รูปตฺตา กตฺตารมเปกฺขเต. กตฺตา จ เตวิภตฺติยา น วุตฺโต. ตฺวาปจฺจเยน ปน วุตฺโต นาม ตฺวาสฺส กตฺตริ กตตฺตา. ตถาปิ ปธานสุปินกฺริยาภิสมฺพนฺโธปาเยนาวุตฺตตฺตา ตติยา. น ตฺวปฺปธาน โภชนกฺริยาภิสมฺพนฺธทฺวาเรน วุตฺตตฺเตปิ ปฐมา.

วุตฺตกรณ

วุตฺตกรณํ ยถา. ฉินฺนรุกฺโข ผรสุ, ปหรณํ อาวุธํ.

วุตฺตสมฺปทาน

วุตฺตสมฺปทานํ ยถา. ทินฺนสุงฺโก ราชา, ทกฺขิเณยฺโย ภิกฺขุ, สมฺปทานํ พุทฺโธ.

วุตฺตอปาทาน

วุตฺตาปทานํ ยถา. นิคฺคตชโน คาโม, ภีโม รกฺขโส.

วุตฺตโอกาส

วุตฺโตกาโส ยถา. มตฺตมาตงฺคํ วนํ, รุกฺขวา เทโส, อาสนํ ปีจํ.

วุตฺตสามี

วุตฺตสามี ยถา. ทสพโล ภควา, เวณิโก คนฺธพฺโพ.

สมาโส โหติ สพฺพตฺถ กิตโก สามิวชฺชิเต
ตทฺธิโต ลพฺภเต ภิยฺโย กรณาวธิวชฺชิเต.
อาขฺยาตํ กตฺตุ-กมฺเมสุ กรณาทีนํ ตฺวภาสิเต
สํสํวากฺยมุทาหาโร อิติ ตานฺยนุทาหฏา.
วุตฺตานุตฺตานํ ทิสามตฺตมิทํ นเยนาเนน วกฺขมานมฺปิ เนตพฺพํ.

วิภตฺติเภท

ทุติยาวิภตฺติ

อถ วิภตฺติเภโท วุจฺจเต.

วาเตฺวว

ยํ กโรติ ตํ กมฺมํ.

กตฺตา ยํ อิจฺฉิตมนิจฺฉิตมิจฺฉิตานิจฺฉิตํ วา กโรติ กฺริยาย สมฺพนฺธยติ, ตญฺจ วากาเรนากถิตญฺจ กมฺมํ นาม โหติ.

กมฺมตฺเถ ทุติยา.

ตตฺถ อิจฺฉิตํ ตาว. พุทฺธํ วนฺเท. อูนปตฺตํ ภุญฺชติ.

เอตฺถ ปตฺตนฺติ ตคฺคตํ โภชนมเภโทปจารา. ยถา คาโม อาคจฺฉตีติ.

อนิจฺฉิตํ กณฺฏกํ มทฺทติ. วสํ คิลติ.

อิจฺฉิตานิจฺฉิตํ คามํ คจฺฉํ รุกฺขมูลมุปสปฺปติ. อตฺร คามคมนมิจฺฉิตํ. รุกฺขมูโลปสปฺปนํ ปาสงฺคิกมิตฺยนิจฺฉิตํ นาม.

อกถิตํ ภควา ภิกฺขู เอตทโวจ. เอตฺถ ภิกฺขูตฺยกถิตํ. ตญฺจ เกนากถิตํ. ฉการกสญฺญาหิ. ตสฺมา เกนาปิ สุตฺเตน การกสญฺญาหิ น วิหิตาติ วากาเรน ภิกฺขูตฺยตฺร กมฺมสญฺญา. เอวํ พีรเณ กฏํ กโรตีตฺยาทิ. อกถิตญฺจ กมฺมํ ทฺวิกมฺมกธาตุโยเค ทฏฺฐพฺพํ.

นิพฺพตฺติ-วิกติปฺ-ปตฺติ- เภทา กมฺมํ ติธา ยถา

กฏํ กโรติ ฌาเปติ กฏฺจํ รูปํ วิปสฺสติ.

ทุติยาเตฺวว.

กาลทฺธานมจฺจนฺตสํโยเค.

กาลทิธานํ ทพฺพ-คุณ-กฺริยาหิ นิรนฺตรสํโยเค สติ ทุติยา สิยา. มาสํ มํโสทโน, สรทํ รมณียา นที, มาสํ สชฺฌายติ.

อทฺธานา. โยชนํ วนราชิ, โยชนํ ทีโฆ ปพฺพโต, โกสํ สชฺฌายติ.

กมฺมปฺปวจนียยุตฺเต.

กมฺมปฺปวจนีเยหิ ยุตฺเต จาเน ทุติยา สิยา.

ลกฺขเณ วิจฺฉายํ อิตฺถมฺภูเต ภาเค สหตฺเถ หีเน จ วตฺตมานสฺส อนุสฺส, สหตฺถ-หีนวชฺชิเตสุ ลกฺขณาทีสุ ปติ-ปรีนญฺจ, ภาค-สหตฺถ-หีนวชฺชิเตสุ เตเสฺวว อภิสฺส จ กมฺมปฺปวจนียสญฺญา.

ลกฺขณํ พฺยญฺชกํ. รุกฺขมนุวิชฺโชเต จนฺโท. รุกฺเขตฺยตฺโถ. เอตฺถ รุกฺโข ลกฺขณํ. วิชฺโชตมาโน จนฺโท ลกฺขิตพฺโพ. ตตฺรานุนา รุกฺขสฺส ลกฺขณวุตฺติตา ปกาสียตีติ รุกฺโข อนุนา ยุตฺโต นาม. รุกฺขํ รุกฺขมนุวิชฺโชตเต จนฺโท. รุกฺเข รุกฺเข อิตฺยตฺโถ.

ยทาทินา วิจฺฉายํ รุกฺขมิจฺจสฺส สวิภตฺติสฺส ทฺวิตฺตํ. เอวํ สพฺพตฺถ วิจฺฉายํ ทฺวิตฺตํ.

ภินฺนานิ ยานิ วตฺถูนิ   กฺริยาย ตุ คุเณน วา
ทพฺเพน วาปิ พฺยาปิตุ   อิจฺฉา วิจฺฉาติ วุจฺจเต.

พฺยาปิตุนฺติ สมฺพนฺธิตุ. อตฺโรทาหรณานิ. คาโม คาโม คมฺยเต, คาโม คาโม รมณีโย, คาเม คาเม ชลํ.

อิตฺถมฺภูโต กญฺจิ ปการํ ปตฺโต. สาธุ เทวทตฺโต มาตรมนุ. มาตริ สาธุตฺตํ ปตฺโตตฺยตฺโถ.

ภาโค โกฏฺฐาโส. ยเทตฺถ มํ อนุ สิยา, ตํ ทียตุ. โย มม ภาโค, โส ทียตูตฺยตฺโถ.

นทิมนฺววสิตา พาราณสี. นทิยา สห อวพทฺธาตฺยตฺโถ. อนุ สาริปุตฺตํ ปญฺญวา ภิกฺขุ. สาริปุตฺตโต ปญฺญาย หีโน-ตฺยตฺโถ. เอวํ ปจฺจาทีหิ ยถาโยคํ โยเชตพฺพํ.

กฺวจิ ทุติยา ฉฏฺฐีนมตฺเถ.

ฉฏฺฐฺยตฺเถ กฺวจิ ทุติยา สิยา. ตํ โข ปน ภวนฺตํ. ตสฺส ภวโตตฺยตฺโถ. เอวํ อนฺตรา-อนฺโต-ติโร-อภิโต-ปริโต-ปฏิภา อิจฺจาทีนํ โยเค. อนฺตรา จ นาลนฺทํ, อนฺโต รฏฺฐํ, อภิโต คามํ, ปริโต คามํ, อุปมา มํ ปฏิภาติ.

กฺวจีตฺยธิกาโร.

ตติยา-สตฺตมีนญฺจ.

ตติยา-สตฺตมฺยตฺเถ จกาเรน สมฺปทาเน จ ปญฺจมฺยตฺเถ จ กิวจิ ทุติยา สิยา. มํ นาลปิสฺสติ. มยา สเหตฺยตฺโถ.

สตฺตมฺยตฺเถ ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา. สมเยตฺยตฺโถ.

อุป-อนุ-อธิ-อาปุพฺพสฺส วส นิวาเส อิจฺจสฺส, อธิปุพฺพานํ สิ สเย ฐา อาส อิจฺเจสํ, อภิ-นิปุพฺพสฺส วิส ปเวสเน อิจฺจสฺส จ โยเค คามํ อุปวสติ, อนฺวสติ, อธิวสติ, อาวสติ, อธิเสติ, อธิติฏฺฐติ, อชฺฌาสติ, อภินิวิสติ วา.

ปานาจารตฺเถสุ นทึ ปิวติ, คามํ จรติ.

สมฺปทาเน ปจฺจาโรเจมิ ตํ. เตตฺยตฺโถ.

ปญฺจมฺยตฺเถ ปุพฺเพน คามํ. คามสฺมา ปุพฺพสฺมินฺตฺยตฺโพ.

สุขํ เสติจฺจาทีสุ กฺริยาวิเสสนตฺตา กมฺมตฺเถเยว ทุติยา สิยา. กถํ. ภู-กรา สพฺพธาตฺวตฺเถสฺวว สนฺติ. ตโต เสตีติ สยนํ กโรตีตฺยตฺโถ. กึ วิสิฏฺฐํ สยนนฺตฺยเปกฺขายํ สุขนฺตฺยเปกฺขิยมานตฺตา สยนกฺริยาสุขนฺเตตํ วิเสสนนฺติ สุขสฺส สยเนน ตุลฺยาธิกรณตฺตา ตคฺคตํ ทุติเยกวจนํ นปุสกตฺตญฺจ สุขสทฺโท ลภเต.

กฺริยาวิเสสนํ ยาว   ตํ สพฺพํ หิ นปุสเก
สิยา จ เอกวจนํ   ยถา ภิกฺขู สุขํ ฐิตา.

กตฺวตฺถตติยาวิภตฺติ

โย กโรติ ส กตฺตา.

โยณฺณการกานํ ปธาโน กมฺมฏฺฐมตฺตฏฺฐํ วา กฺริยํ กโรติ, โส กตฺตา นาม.

กตฺตริ เจติ ตติยา. สูเทน ถาลิยํ กฏฺเฐหิ โอทโน ปจฺจเต, รญฺญา ปาสาเท ปาเทหิ จียเต. เอตฺถ ถาลฺยาทิการก-สมูโห สูเทน โยชิโต สํสารณาทินา พฺยาปาเรน ปาก-กฺริยมภินิพฺพตฺตยตีติ สูโทเยว อุสฺสาหยุตฺตตฺตา ปธาโน. น ปน ถาลฺยาทิ. ตตฺถ ปากกฺริยา กมฺมฏฺฐา. จิติกฺริยา ตุ กตฺตุฏฺฐา.

โย โยชยํ สกสเก ขลุ การกานิ

อญฺเญ กฺริเย ยตนยุตฺตตยา ปธาโน

กมฺมฏฺฐิตํ กฺริยมถาตฺตฏฺฐิตํ กโรติ

กตฺตาติ โส นิคทิโต ส จเนกเภโท.

กรณาทฺยตฺถตติยาวิภตฺติ

เยน วา กยิรเต ตํ กรณํ.

กตฺตา เยน กโรติ ปสฺสติ วา, ตํ กตฺตุสฺส กฺริยาสิทฺธิยมติ-สเยโนปการภูตํ คมฺยเตติ กรณํ นาม.

กรเณ ตติยา.

พาหิรญฺจ ตถาชฺฌตฺตํ กรณํ ทุวิธํ ยถา

วีหึ ลุนาติ ทาตฺเตน เนตฺเตน จนฺทมิกฺขเต.

ตติยาตฺยธิกาโร.

สหาทิโยเค จ.

สห-อลํ-กคอาทีนํ โยเค สหตฺเถ จ ตติยา สิยา. สหสทฺเทน จ โยโค กฺริยา-คุณ-ทพฺพสมวาเย สมฺภวติ. ปุตฺเตน สห วุตฺติ ถูโล ธนํ วา. ปุตฺเตเนติ วา. อลํ เต อิธ วาเสน. กึ เต ชฏาหิ.

เหตฺวตฺเถ จ.

เหตฺวตฺเถ เหตุโยเค จ ตติยา สิยา. อนฺเนน วสติ. เกน เหตุนา วา.

สตฺตมฺยตฺเถ เจติ ตติยา สิยา. ปุพฺเพน คามํ.

เยนงฺควิกาโร.

เยน พฺยาธิมตา อวยเวน สรีรสฺส วิกาโร วิญฺญายติ, ตตฺถ ตติยา สิยา. วิกาโร อญฺญถาภาโว. อกฺขินา กาโณ.

วิเสสเน เจติ วิเสสนตฺเถ ตติยา สิยา. โคตฺเตน โคตโม.

วุตฺตโตญฺญตฺร ยา ตติยา ทิสฺสติ, สา สพฺพา กตฺตริ เจตีห จกาเรน สิชฺฌติ. ตํ ยถา.

กมฺเม ติเลหิ วปติ.

ปญฺจมิยํ สุมุตฺตา มยํ เตน มหาสมเณน.

ปฐมายํ อตฺตนาว อตฺตานํ สมฺมนฺนติ.

อิตฺถมฺภูเต ปริพฺพาชกํ ติทณฺฑนาทฺทกฺขิ.

กฺริยาปวคฺเค เอกาเหเนว พาราณสึ ปายาสิ.

กฺริยาปวคฺโคติ กฺริยาย อาสุนิฏฺฐาปนํ.

ตุลฺเย มาตรา สโม.

กาเล กาเลน ธมฺมสฺสวณํ.

มาเสน ปุพฺโพ, เยภุยฺเยน อุปสงฺกมีตฺยาทิ.

จตุตฺถีวิภตฺติ

ยสฺส ทาตุกาโม โรจเต ธารยเต วา ตํ สมฺปทานํ.

กตฺตา ปูชาพุทฺธิยา วา อนุคฺคหพุทฺธิยา วา ยสฺส ทาตุ-มิจฺฉติ ปีตึ กโรติ วา ธารยเต วา, ตํ กตฺตุสฺส ทานิจฺฉาทิ-นิมิตฺตํ สมฺปทานํ นาม.

สมฺปทาเน จตุตฺถี.

สมณสฺส จีวรํ ททาติ, สมณสฺส โรจเต สจฺจํ, ยญฺญ-ทตฺตสฺส ฉตฺตํ ธารยเต.

อนิรากตฺตานุมนฺตา- ราธกํ สมฺปทานิยํ

ติธา ยถา ชลํ เทติ รุกฺขสฺส ภิกฺขุโนตฺถิโน.

สิลาฆ-หนุ-ฐา-สป-ธาร-ปิห-กุธ-ทุหิสฺโสสูย-ราธิกฺข-ปจฺจาสุณ-อนุปติคิณ-ปุพฺพกตฺตาโรจนตฺถ-ตทตฺถ-ตุมตฺถาลมตฺถมญฺญา-นาทรปฺปาณินิ คตฺยตฺถกมฺมนิ สํสฏฺฐ-สมฺมติ-ภิยฺย-สตฺตมฺ-ยตฺเถสุ จ.

สิลาฆาทีสุ ยํ ตํ สมฺปทานํ นาม.

สิลาฆ กตฺถเน. พุทฺธสิส สิลาฆเต. สิลาฆนํ โถมนํ.

หนุ อปนยเน. หนุเต ตุยฺหํ.

ฐา อุปติฏฺเฐยฺย. สกฺยปตฺตานํ อุปฏฺฐานมุปคมนํ.

สป อกฺโกเส. ตุยฺหํ สปเต. สปนฺนติ โตสนตฺถํ สจฺจกรณํ.

ธร ธารเณ. สุวณฺณํ เต ธารยเต. อิธ ธารณมิณเทยฺยตา.

ปิห อิจฺฉายํ. สมิทฺธานํ ปิหยนฺติ ทลิทฺทา.

กุธาทฺยตฺถานํ โยเค

กุธ โกเป. ตสฺส กุชฺฌติ.

ทุห ชิคีสายํ. ทุห ปปูรเณ วา. ทุหยติ ทิสานํ เมโฆ.

อิสฺส อิสฺสายํ. ติตฺถิยา อิสฺสยนฺติ สมณานํ. อิสฺสา อกฺขมา.

อุสูย โทสาวิกรเณ. ทุชฺชนา คุณวนฺตานํ อุสูยนฺติ.

ราธ หึสาสํราเธสุ. อิกฺข ทสฺสนงฺเกสุ อิจฺเจสํ โยเค สติ ยสฺส วิปุจฺฉนํ, โส สมฺปทานํ. วิปุจฺฉนนฺติ วิวิโธ ปญฺโห. ตํ กสฺส ปฏิพทฺธํ, ยสฺส สมฺพนฺธิ สุภาสุภํ ปุจฺฉนฺตสฺส. อาราโธ เม รญฺโญ ราชานํ วา. ปุฏฺโจ อาราธํ ขฺยาปยตีตฺยตฺโถ. อายสฺมโต อุปสมฺปทาเปกฺโข อุปติสฺโส อายสฺมนฺตํ วา. ปุฏฺโจ อุปสมฺปทํ อเปกฺขตีตฺยตฺโถ. เอเตสุ ปกฺเข เอตฺเถว จกาเรน ทุติยา.

ปติ-อาปุพฺพสฺส สุโณติสฺส, อนุ-ปติปุพฺพสฺส คิ สทฺเท อิจฺจสฺส จ โยเค ปุพฺพสฺสา กฺริยาย โยกตฺตา, โส สมฺปทานํ. ภควา ภิกฺขู เอตทโวจ. ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุ, อาสุณนฺติ วา.

ปติปุพฺโพ อาปุพฺโพ จ สุโณติ ปฏิญฺญานุญฺญาสุ วตฺตเต. เอตฺถ ปุพฺพกฺริยาติ วจนกฺริยา. ตสฺสา กตฺตา ภควา. ภิกฺขุ ชนํ ธมฺมํ สาเวติ. ภิกฺขุโน ชโน อนุคิณาติ ปติคิณาติ วา. อนุ-ปติปุพฺโพ คิณาติ อนุญฺญาเณ.

อาโรจนตฺเถ อามนฺตยามิ โว.

ตทตฺเถ ยุทฺธาย สนฺนทฺโธ. ตํ อตฺโถ ปโยชนํ ยสฺส, ตํ ตทตฺถํ. เอตฺถ สนฺหนสฺส ปโยชนภูตํ ยุทฺธํ.

ตุมตฺเถ โลกานุกมฺปกาย. ตุปจฺจเยน สมานตฺโถ ตุมตฺโถ. ตสฺมา โลกมนุกมฺปิตุนฺตยตฺโถ.

อลมตฺเถ อลํ มลฺโล มลฺลสฺส อรหติ วา, อลมฺเม สุวณฺเณน. อิห อลํสทฺโท อรห-ปฏิกฺเขเปสุ.

มญฺญติโยเค อนาทเร คมฺยมาเน โย อปฺปาณี, ตํ สมฺปทานํ. กฏฺจสฺส ตุวํ มญฺเญ.

อนาทเรติ กึ. สุวณฺณํ ตุวํ มญฺเญ.

อปฺปาณีติ กึ. คทฺรภํ ตุวํ มญฺเญ.

คตฺยตฺถธาตูนํ ยํ กมฺมํ, ตํ สมฺปทานํ. ทุติยา จ. คามสฺส คโต, คามํ คโต วา.

สํสฏฺจตฺเถภทฺทํ ภวโต โหตุ. สํสฏฺจํ อาสีสนํ.

สมฺมตฺยตฺเถ สาธุ สมฺมติ เม.

ภิยฺโยโยเค ภิยฺโยโส มตฺตาย.

สตฺตมฺยตฺเถ ตุยฺหํ อาวิกโรมิ.

อตฺถคฺคหเณน อุปมนฺเต กริสฺสามิจฺจาทิ.

นโมโยคาทีสฺวปิ เจติ จตุตฺถี. นโม เต, โสตฺถิ ปชานํ, สฺวาคตํ เต, กึ วิปฺปฏิสาราย.

ปญฺจมีวิภตฺติ

ยสฺมาทเปติ ภยมาทตฺเต วา ตทปาทานํ.

ยโต อปสรติ ภายติ คณฺหาติ วา, ตํ กตฺตุสฺส อปคมนาทิ-สีมาภูตนฺติ อปาทานํ นาม.

อปาทาเน ปญฺจมี.

คามา อเปนฺติ, โจรา ภายนฺติ, อุปชฺฌายา สิกฺขํ คณฺหาติ. นิยมปุพฺพเก วิชฺชาคฺคหเณ สาทฺเธ อาทานตฺเถเนว สิชฺฌติ. ยถา อุปชฺฌายมฺหา อธีเต.

สเมปฺยปคเม ทฺวินฺนํ ปุพฺพรูปา ยทจฺจุตํ
วุจฺจเต ตทปาทานํ ตํ จลาจลโต ทฺวิธา.
ยถาสฺสา ธาวตา โปโส ปเต รุกฺขา ผลนฺติ จ.

ธาตุ-นามานมุปสคฺคโยคาทีสฺวปิ จ.

ธาตฺวาทิวิเสสานํ โยเค ยํ, ตํ อปาทานํ นาม.

ปราปุพฺพ-ชิโยเค โย อนภิภวนีโย, ตํ อปาทานํ นาม. พุทฺธสฺมา ปราเชนฺติ อญฺญติตฺถิยา. พุทฺธมภิภวิตุมสมตฺถาตฺยตฺโถ.

อนภิภวนีโยติ กึ. ริปุํ ปราชยติ วีโร.

ปปุพฺพ-ภูโยเค ยโต อจฺฉินฺนปฺปภโว, ตํ อปาทานํ นาม. อนวตตฺตมฺหา มหาสรา ปภวนฺติ. ปฐมํ ตโต เอว อุปลพฺภนฺตี-ตฺยตฺโถ. เปมโต ชายเต ภยํ.

ชิคุจฺฉา-ปมาทตฺถานํ โยเค อธมฺมา ชิคุจฺฉติ, ปมชฺชติ วา.

นามโยเค ตโตปฺปภุติ, ยโต สรามิ. ยโตปฺปภุตีตฺยตฺโถ. เอตฺถ ปภุติสทฺโท นปฺปยุตฺโต คมฺยมานตฺถสฺส สทฺทสฺส ปโยคมฺปติ กามาจาราติ ญายา.

อญฺญตฺถานํ โยเค นาญฺญํ ทุกฺขํ, ภินฺโน เทวทตฺตาจฺจาทิ.

อุปสคฺคโยเค อปสาลาย อายนฺติ วาณิชา. สาลํ วชฺเชตฺวาตฺยตฺโถ. อา พฺรหฺมโลกา สทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ.

มุขฺยสทิเส ปติทาเน จ วตฺตมานสฺส ปติสฺส โยเค พุทฺธสฺมา ปติ สาริปุตฺโต. พุทฺธสทิโสตฺยตฺโถ. ฆตมสฺส เตลสฺมา ปติททาติ. วินิมเย อุปาตฺตสฺส ปตินียฺยาตนํ ปติทานํ. ตตฺร เตลํ ฆตตฺถํ ปฐมํ ทินฺนํ. เตลสฺสตฺถาย ฆตํ ปุน ทียเต. เตลํ คเหตฺวา ฆตํ ททาตีตฺยตฺโถ.

อาทิคฺคหเณน การกมชฺเฌปิ ลุทฺทโก อิโต ปกฺขสฺมา มิคํ วิชฺฌติ. ลุทฺทโก อิโต โกสา กุญฺชรํ วิชฺฌติ. เอตฺถ “อิโต”ตฺยปาทานสฺส “มิคนฺ”ติ กมฺมสฺส จ มชฺฌภูโต ปกฺโข. ตสฺสาปาทานสญฺญา.

อถ วา กรณํ กาโร. กาโร เอว การโก, กฺริยา. ยทาทินา สกตฺเถ กปฺปจฺจโย, ตโต กฺริยานมฺปิ มชฺโฌ การกมชฺโฌ นาม. ยถา อชฺช วิชฺฌิตฺวา ปกฺขสฺมา วิชฺฌติ. เอตฺถ วิชฺฌิตฺวา วิชฺฌตีติ กฺริยาทฺวยํ.

อปิสทฺเทน นิปาตโยเคปิ ปญฺจมี ทุติยา ตติยา จ. รหิตา มาตุชา มาตุชํ มาตุเชน วา, ริเต

สทฺธมฺมา สทฺธมฺมํ สทฺธมฺเมน วา. เอวํ วินาโยเคปิ นานากุลา ปพฺพชิตา, อริเยหิ ปุถเควายํ. จกาเรน อญฺญตฺถาปิ เนตพฺพํ.

รกฺขณตฺถานมิจฺฉิตํ.

รกฺขา รกฺขณํ. ตมตฺโถ เยสํ ธาตูนํ, เตสํ โยเค วา รกฺขิตพฺพา รกฺขณา, รกฺขณา จ เต อตฺถา เจติ รกฺขณตฺถา, เตสํ มชฺเฌ วา ยํ อิจฺฉิตํ, ตํ อปาทานํ นาม. อุจฺฉุโต สิคาเล รกฺขนฺติ เขตฺเต, ยวา ปฏิเสเธนฺติ คาโว เขตฺเต. เอตฺถ เปกฺขปฏิเสธทฺวาเรน รกฺขณเมว คมฺยเต.

รกฺขณตฺถานนฺติ กึ. อภิธมฺมมธีเต.

อิจฺฉิตนฺติ กึ. อนิจฺฉิตสฺส เขตฺตสฺส นาปาทานสญฺญา. เกจิ “ภฏฺโก ยวํ รกฺขตี”ติ ปจฺจุทาหรนฺติ.

เยน วาทสฺสนํ.

เยน ทฏฺฐุนา อทสฺสนํ ทฏฺฐพฺเพน อิจฺฉฉิตํ, โส ทฏฺฐาปาทานํ นาม. อุปชฺฌายา อนฺตรธายติ สิสฺโส. นิลียตีตฺยตฺโถ.

เอตฺถ ทสฺสนกฺริยาย กตฺตุภูเตนุปชฺฌาเยน อตฺตโน อทสฺสนํ ทฏฺฐพฺพภูโต สิสฺโส อนชฺเฌตุกาโม อิจฺฉติ. อุปชฺฌาเยน กตฺตพฺพมตฺตโน ทสฺสนํ สิสฺโส “อุปชฺฌาโย มํ น ปสฺสตู”ติ อิจฺฉฉตีตฺยตฺโถ.

วากาเรน สตฺตมี จ. เชตวเน อนฺตรหิโต. เอตฺถ เชตวนสทฺเทน เชตวนฏฺฐ.

ทูรนฺติกทฺธ-กาล-นิมฺมาน-ตฺวาโลป-ทิสาโยค-วิภตฺตารปฺ-ปโยค-สุทฺธปฺ-ปโมจน-เหตุ-วิวิตฺตปฺ-ปมาณ-ปุพฺพโยค-พนฺธน-คุณวจน-ปญฺห-กถน-โถกากตฺตูสุ จ.

ทูราทีสุ ยํ, ตํ อปาทานํ. จกาเรน กฺวจิ ทุติยา ตติยา ฉฏฺฐี จ. ตํ ยถา.

ทูรวาจีนํ ตํโยเค อญฺเญสญฺจ ทูรโต อาคมฺม ทูรํ ทูเรน วา, อารกา เต โมฆปุริสา ธมฺมวินยา ธมฺมวินยํ ธมฺมวินเยน วา.

อนฺติกตฺเถ สมีปํ คามา คามํ คาเมน วา.

อทฺธ-กาลานํ นิมฺมาเน มถุราย จตูสุ โยชเนสุ สํกสฺสํ, อิโต เอกนวุติกปฺปมตฺถเก. นิมฺมานํ ปริมาณํ.

ตฺวาโลเป สติ กมฺมาธิกรณวิสเย ตฺวาโลโปติ ตฺวานฺตสฺสตฺถ-สมฺภเวปิ ตสฺสานุจฺจารณํ. ปาสารทา สงฺกเมยฺย, อาสนา วุฏฺฐเหยฺย. ตฺวาโลเปติ กึ. ปาสาทํ อภิรุหิตฺวา สงฺกเมยฺย, อาสเน นิสีทิตฺวา วุฏฺฐเหยฺย.

ทิสตฺเถ ตํวาจีนํ โยเค จ ปุรตฺถิมโต อวีจิโต อุปริ.

วิภาเค ยโต ปณีตตโร.

อารตฺยตฺถโยเค คามธมฺมา วิรติ.

สุทฺธตฺเถ มาติโต สุทฺโธ.

ปโมจนตฺเถ มุตฺโต มารพนฺธนา.

เหตฺวตฺเถ วิกปฺเปน กสฺมา เหตุนา, กึ การณํ, เกน เหตุนา, กิสฺส เหตุ.

วิวิตฺตตฺเถ วิวิจฺเจว กาเมหิ.

ปมาณตฺเถ ทีฆโส นว วิทตฺถิโย. ทีโฆเรหีติ สฺมาสฺส โส.

ปุพฺพโยเค ปุพฺเพว สมฺโพธา. ปุพฺโพตฺร ปจมตฺโถ.

พนฺธนตฺเถ อิณวิสเย สตสฺมา พทฺโธ สเตน วา, ปกฺเข ตติยา.

คุณวจเน อิสฺสริยา ชนํ รกฺขติ ราชา.

ปญฺเห กถเน จ ตฺวาโลเป กมฺมาธิกรเณสุ อภิธมฺมา ปุจฺฉนฺติ อภิธมฺมํ อภิธมฺเมนวา, อภิธมฺมา กถยนฺติ อภิธมฺมํ อภิธมฺเมน วา. ปกฺเข ทุติยา ตติยา จ. กถนมตฺร วิสชฺชนํ. ตฺวาโลเปติ กึ. อภิธมฺมํ สุตฺวา ปุจฺฉนฺติ อภิธมฺเม จตฺวา วา, อภิธมฺมํ ปจิตฺวา กถยนฺติ อภิธมฺเม จตฺวา วา.

โถกตฺเถ กรณวิสเย โถกา มุจฺจติ โถเกน วา. ปกฺเข กรเณ ตติยา.

อกตฺตริ นิจฺจํ. วิปุลตฺตา.

ฉฏฺฐีวิภตฺติ

ยสฺส วา ปริคฺคโห ตํ สามี.

ยสฺส สํ สามี สมีโป สมูโห อวยโว, ตํ สามี นาม.

สามิสฺมึ ฉฏฺฐี.

ภิกฺขุโน จีวรํ, นรานมินฺโท, นครสฺส สมีปํ, สุวณฺณสฺส ราสิ, รุกฺขสฺสา สาขา. วากาเรเนวาญฺญตฺรปิ ฉฏฺฐี. ยถา

เหตุโยเค พุทฺธสฺส เหตุ.

สทิสตฺเถ ปิตุสฺส สทิโส.

อนฺตปฺปจฺจยโยเค มุสาวาทสฺส โอตฺตปฺปํ.

คุณโยเค ปญฺญาย ปฏุภาโว

สุหิตตฺเถ ผลานํ ติตฺโต.

นิปาตนฺตรโยเค วสลสฺส กตฺวา.

กาเล มาสสฺส ทฺวิกฺขตฺตุ ภุญฺชติ.

รุชโยเค เทวทตฺตสฺส รุชติ.

วตฺตมาเน กฺตโยเค กตฺตริ รญฺโญ สมฺมโต. เอตฺถ ภฺยาทีหิ มติ-พุทฺธิ-ปูชาทีหิ จ กฺโตติ กฺโต. ยทาทินา กโลโป.

สมฺพนฺเธ

เอเต สมฺพนฺธิโ เทฺวติ	ยสฺมาตฺถา พุทฺธิ ชายเต
สมฺพนฺโธ นาม โส อตฺโถ	สมฺพนฺธิทฺวยนิสฺสิโต.

สมฺพนฺธิทฺวเย วิเสสฺโส	โกจิ โกจิ วิเสสนํ
กญฺจุทฺทิสฺส กฺริยํ เตสํ	สมฺพนฺโธ โส ปวตฺตเต.

ฉฏฺฐี ทฺวิฏฺโฐปิ สมฺพนฺโธ	เภทกสฺมาว ชายเต
ชาตาปิ สา วิเสสฺสมฺหา	สมฺพนฺธํ น วเท ยโต.

สทฺทสตฺติสฺสภาโวย-	มิติ เอตฺถ ปตียเต
ปตีติมนติกฺกมฺม	โหติ สทฺทตฺถสณฺจิติ.

อญฺญมญฺญาเปกฺขลกฺขโณ สมฺพนฺโธ. โส จเนกวิโธ ชญฺญ-ชนก-วาจิย-วาจก-วิการ-วิการี-ปริมาณ-ปริเมยฺย-ปูรณ-ปูรยิตพฺพาทิเภเทน. ยถา รญฺโญ ปุตฺโต, สทฺทสฺสตฺโถ, ขีรสฺส วิกาโร ทธิ, ติลานํ มุฏฺฐิ, วสฺสานํ ตติเย มาเส.

ตตฺถ รญฺโญ ปุตฺโตตฺยตฺร ชนนกฺริยาย กโต สมฺพนฺโธ. ตถา หิ ราชา ชเนติ. ปุตฺโต ชนียเต. ตสฺมา “ราชา ชเนตี”ติ วุตฺเต กมิติ วิเสสาเปกฺขายํ ปุตฺตนฺตฺยเปกฺขิยมานตฺตา ปุตฺเตน รญฺโญ สมฺพนฺโธ โหติ. “ปุตฺโต ชญฺญเต”ติ วุตฺเต เกเนติ วิเสสาเปกฺขายํ รญฺญาติ อเปกฺขิยมานตฺตา รญฺญา ปุตฺตสฺส สมฺพนฺโธ โหติ.

“พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต, เวสฺสสฺส ปุตฺโต”ติ วตฺตุ สกฺกุเณยฺยตฺตา พฺราหฺมณาทีนํ สามญฺญภูตํ ปุตฺตํ พฺราหฺมณาทิโต ราชา วิเสสยตีติ วิเสสนํ. ปุตฺโต ตุ ตโต วิเสสียตีติ วิเสสฺโส. เอวํ วาจิย-วาจกาทีสุ วจนกฺริยาทโย เนตพฺพา.

ฉฏฺฐี-สตฺตมีวิภตฺติ

ฉฏฺฐี-สตฺตมฺยธิกาโร.

สามิสฺสราธิปติ-ทายาท-สกฺขิ-ปติภู-ปสูต-กุสเลหิ จ.

สามฺยาทิสทฺทโยเค ฉฏฺฐี สตฺตมี จ โหติ. โคณานํ สามิ โคเณสุ วาตฺยาทิ.

นิทฺธารเณ จ.

นิทฺธารเณ ฉฏฺฐี สตฺตมี จ โหติ.

ยํ หิ ชาติ-คุณ-กฺริยา-	นาเมหิ สมุทายโต.
ปุถกฺกรณเมกสฺส	ตํ นิทฺธารณมพฺรุวุ.

นรานํ ขตฺติโย สูรตโร นเรสุ วา, กณฺหา คาวีนํ สมฺปนฺน-ขีรตมา คาวีสุ วา, ปถิกานํ ธาวํ สีฆ

ตโม ปถิเกสุ วา, พฺราหฺมณานํ เทวทตฺโต ปณฺฑิโต พฺราหฺมเณสุ วา.

จกาเรน ปรมตฺเถปิ สตฺตมี. อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมึ. สีลนฺตฺยตฺโถ.

อนาทเร จ.

อนาทเร คมฺยมาเน ฉฏฺฐี สตฺตมี จ โหติ รุทโต ทารกสฺส ปพฺพชิ รุทนฺตสฺมึ วา. รุทนฺตํ ทารกํ อนาทริเยตฺยตฺโถ.

ฉฏฺฐี จ.

ตติยา-สตฺตมีนมตฺเถ กฺวจิ ฉฏฺฐี โหติ.

ยชสฺส กรเณ ปุปฺผสฺส พุทฺธํ ยชติ.

กิมลมตฺเถ กึ ตสฺส, อลํ ตสฺส.

สตฺตมฺยตฺเถ กุสลา นจฺจคีตสฺส.

กฺวจีติ กึ. ต-ตพฺเพสุ ตติยา เอว. ยถา เทสิโต มยา, ปาเลตพฺพา ภิกฺขุนีหิ สิกฺขา.

ทุติยา-ปญฺจมีนญฺจ.

ทุติยา-ปญฺจมีนมตฺเถ กฺวจิ ฉฏฺฐี โหติ. กมฺมสฺส กตฺตาโร.

สตฺยตฺถ อิสุ อิจฺฉายํ ทย ทาน-คติ-รกฺขเณสฺวิจฺจาทีนํ โยเค มาตุยา สรติ, ปิตุสฺส อิจฺฉติ, เตลสฺส ทยติ.

กโรติสฺส ปติยตเน อุทกสฺส ปติกุรุเต, สโต คุณาธานํ ปติยตนํ.

ปญฺจมฺยตฺเถ สพฺเพ ตสนฺติ ทณฺฑสฺส.

กฺวจีติ กึ. ตวนฺตุ-ตาวี-ตฺวา-อาน-มาน-ณฺกาทีสุ ทุติยา เอว. รถํ กตวา กตาวี กตฺวา กราโน กุรุมาโน วา, ปสโว ฆาตุโก.

ยทา กิตโยเค กตฺตริ กมฺมนิ จ เอกกฺขเณ ฉฏฺฐี สมฺปตฺตา, ตทา กมฺมตฺเถเยว ฉฏฺฐี. ยถา อจฺฉริโย อรชเกน วตฺถานํ ราโค. เอตฺถ ราโคตรฺยสฺส กิตกสฺส โยเค อรชกสฺส กตฺตุตฺตา วตฺถานญฺจ กมฺมตฺตา อรชกสทฺทา วตฺถสทฺทา จ เอกกฺขเณ ฉฏฺฐี เจติ ทุติยา-ปญฺจมีนญฺเจติ ฉฏฺฐิปฺปสงฺเค กฺวจิคฺคหเณน อรชกา น โหติ. วตฺถา ตุ โหเตว.

สตฺตมีวิภตฺติ

โยธาโร ตโมกาสํ.

โย กฺริยานิสฺสยภูตานํ กตฺตุกมฺมานํ ปติฏฺฐา, ตํ โอกาสํ นาม.

โอกาเส สตฺตมี.

โอปสิเลสิก-วิสยาภฺยาส-

พฺยาปิกเภทา จตุธาธาโร

วาริ ฆเฏสุ จ สลิเล มจฺฉา

สสฺสํ นทิยํ ติเลสุ เตลํ.

กมฺม-กรณ-นิมิตฺตตฺเถสุ สตฺตมีติ สตฺตมี.

กมฺมนิ คห-จุพิ-อภิวาทีนํ โยเค พาหาสุ คเหตฺวา, มุทฺธนิ จุมฺพิตฺวา, ภิกฺขูสุ อภิวาเทนฺติ.

กรเณ ภิกฺขาจาเร คมฺยมาเนปตฺเตสุ ปิณฺฑาย จรนฺติ.

นิมิตฺเต กุญฺชโร ทนฺเตสุ หญฺญเต. ทนฺตทฺวยมุทฺทิสฺส หญฺญเตตฺยตฺโถ.

สมฺปทาเน เจติ สตฺตมี. สงฺเฆ ทินฺนํ.

ปญฺจมฺยตฺเถ เจติ สตฺตมี. กทลีสุ คชํ รกฺขติ.

กาล-ภาเวสุ จ.

ภาโวตฺร กฺริยา. กาลตฺเถ ภาวตฺเถ จ สตฺตมี โหติ.

ปุพฺพณฺหสมเย คโต, สํเฆสุ โภชิยมาเนสุ คโต. เอตฺถ สํฆานํ โภชนกฺริยาย กสฺสจิ คมนกฺริยา ลกฺขียติ.

อุปาธฺยกิสฺสรวจเน.

อธิกวจนวุตฺติโน อุปสฺส, อิสฺสรวจนวุตฺติโน อธิสฺส จ โยเค สตฺตมี โหติ. อุป นิกฺเข กหาปณํ. นิกฺขสฺส กหาปโณ อธิโกตฺยตฺโถ. อธิ พฺรหฺมทตฺเต ปญฺจาลา. อิสฺสรภูตสฺส พฺรหฺมทตฺตสฺส ปญฺจาลาตฺยตฺโถ. อธิ เทเวสุ พุทฺโธ. เทวานํ อิสฺสโร พุทฺโธตฺยตฺโถ. เอตฺถ ทฺวิธา วิคฺคโห. วจนํ อุทีรณํ. อิสฺสรสฺส วจนํ อิสฺสรวจนํ. อิสฺสรสฺส วจนํ ยสฺส วา ตํ อิสฺสรวจนนฺติ.

มณฺฑิตุสฺสุกฺเกสุ ตติยา จ.

มณฺฑิโต ปสนฺโน. อุสฺสุกฺโก อีหายุตฺโต. มณฺฑิเต อุสฺสุกฺเก จ สตฺตมี ตติยา จ โหติ.

ญาเณ ปสีทิโต ญาเณน วา, ญาเณ อุสฺสุกฺโก ญาเณน วา.

การกํ

นิคมน

สนฺธิ นามํ สมาโส จ ตทฺธิตาขฺยาติกํ ตถา

กิตกํ การกํ กณฺฑา สตฺต พาลาวตาริเม.

สาติเรเกหิ จตูหิ ภาณวาเรหิ นิฏฺฐิโต

พาลาวตาโร ชนตา- พุทฺธิวุทฺธึ กโรตุ หิ.

พาลาวตาโร นิฏฺฐิโต